

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

**Promocijas darba
kopsavilkums**

**Summary
of Doctoral Thesis**

Edijs Brants

**VAINAS UN TĀS PAKĀPJU
NOZĪME CIVILTIESISKĀS
ATBILDĪBAS KONTEKSTĀ**

**THE MEANING OF FAULT AND
ITS DEGREES IN THE CONTEXT
OF CIVIL LIABILITY**

Rīga 2022

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

JURIDISKĀ FAKULTĀTE
CIVILTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

Edijs Brants

VAINAS UN TĀS PAKĀPJU NOZĪME CIVILTIESISKĀS ATBILDĪBAS KONTEKSTĀ

PROMOCIJAS DARBA KOPSAVILKUMS

Tiesību zinātņu doktora grāda iegūšanai
civiltiesību apakšnozarē

Rīga 2022

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedrā no 2015. gada līdz 2021. gadam.

Šis darbs sastāv no ievada, piecām nodaļām, kopsavilkuma un izmantoto avotu saraksta.

Darba forma: disertācija tiesību zinātņu civiltiesību apakšnozarē.

Darba zinātniskais vadītājs: prof. *Dr. iur.* **Jānis Kārklīņš**.

Darba recenzenti:

- 1) doc. *Dr. iur.* **Edvīns Danovskis**;
- 2) prof. *Dr. habil. iur.* **Osvalds Joksts**;
- 3) prof. *Dr. iur.* **Janno Lahe**.

Promocijas darba aizstāvēšana notiks 2022. gada 17. maijā plkst. 9.00. Latvijas Universitātes Tiesību zinātnes promocijas padomes atklātajā sēdē Rīgā, Raiņa bulvārī 19.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkas Daudznozaru bibliotēkā Rīgā, Raiņa bulvārī 19.

Latvijas Universitātes Tiesību zinātnes
promocijas padomes priekšsēdētājs:

_____ prof. *Dr. iur.* **Jānis Rozenfelds**
(paraksts)

Latvijas Universitātes Tiesību zinātnes
promocijas padomes sekretāre:

_____ **Agnese Šteinberga**
(paraksts)

© Latvijas Universitāte, 2022
© Edijs Brants, 2022

ISBN 978-9934-18-816-9

ISBN 978-9934-18-817-6 (PDF)

ANOTĀCIJA

Kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas 1990. gadā izpratne par civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem Latvijas civiltiesībās piedzīvojuši ievērojamas, dinamiskas pārmaiņas. Galvenokārt tas ir sakāms par pirmo, t. s. “izejas punkta” atbildības priekšnoteikumu. Šobrīd jautājums par to, kas īsti ir pirmais atbildības priekšnoteikums, atrodas zināmā nenoteiktības stāvoklī, ievērojot, ka pastāv divas, ja tā var teikt, tiesību skolas. Pirmā no tām ir attaisnojumu koncepcija, kas Latvijā pirmo reizi parādījās ap 2005. gadu, tai gadu gaitā pamazām iesakņojoties tiesu praksē. Attaisnojumu koncepcija fokusējas uz iespējamā tiesību aizskārēja uzrādītajiem attaisnojumiem (šo aspektu dēvējot par vainojamību), kā pirmo atbildības priekšnoteikumu izvirzot prettiesisku rīcību, taču salīdzinoši maz uzmanības pievēršot šī jēdziena saturam. Vienlaikus tā paredz atteikšanos no vainas jēdziena lietojuma, norādot, ka nav pamata vērtēt vainu, jo tā pēta personas psihisko attieksmi, savukārt vainas pakāpēm var piešķirt tikai palīdzīgos atbildības aspektos. Otrā tiesību skola ir vainas koncepcija, kas parādījās ap 2015. gadu un priekšplānā izvirza objektīvu kategoriju – vainu (neuzmanību) kā galveno atbildības priekšnoteikumu, kurā fundamentālu lomu ieņem krietna un rūpīga saimnieka (saprātīgas personas) klauzula, ar kuras palīdzību nosaka prasītās rūpības standartu. Atbilstoši šai koncepcijai rīcības prettiesiskums ir tikai atbildības priekšnoteikumu izvērtēšanas gala slēdziens (prettiesiskā rezultāta teorija). Tiesu praksē šobrīd sastopami kā attaisnojumu koncepcijai, tā arī vainas koncepcijai atbilstoši motivēti tiesu nolēmumi.

Darba autora galvenais mērķis ir izvirzīt konkrētus šī pirmā atbildības priekšnoteikuma kritērijus un aprakstīt šo kritēriju pazīmes, kā arī vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā vispārējā atbildības (vainas jeb vainā balstītajā) modelī (kas galvenokārt arī ticis darīts 2., 3. un 4. nodaļā). Tēzes izvirzīšana par pamatotāko pirmā jeb t. s. “izejas punkta” civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma nosaukumu vai arī noteikt precīzu atbildības priekšnoteikumu skaitu ir otršķirīgs, bet ne mazsvarīgs šī darba uzdevums (kas savukārt analizēts 1. un pēdējā, 5. nodaļā). Šo domu autors pamato tostarp ar apsvērumu, ka beigu beigās, tiesību piemērotājam praksē vērtējot civiltiesiskās atbildības piemērošanu, būtisks būs nevis tas, kā, piemēram, tiesas nolēmuma motīvu daļā tiks nodēvēti atbildības priekšnoteikumi, bet gan šo priekšnoteikumu kritēriju vispusīga un izsvērta, un, kas ir ne mazāk svarīgi, konsekventa analīze. Minētais aspekts ir būtisks, jo neatkarīgi no tā, kā dēvē pirmo atbildības priekšnoteikumu, jebkurā gadījumā runa būs par iespējamā tiesību aizskārēja rīcības brīvības, no vienas puses, un cietušā tiesību aizsardzību, no otras puses, savstarpēju līdzsvarošanu.

Attiecīgi darba mērķa sasniegšanai autors vispirms identificē Latvijas civiltiesībās pastāvošo problemātiku, kas saistāma ar vainas jēdzienu, attiecīgi analizējot šobrīd spēkā esošā, 1937. gada Civillikuma (CL) normas un to

vēsturisko izcelsmi, proti, CL priekšteci – 1864. gada Baltijas vietējo civillikumu kopojumu (BVCK), kā arī romiešu digestas un citus vēsturiskos tiesību avotus, tostarp uz kuriem pie attiecīgajām BVCK normām bija licis atsauces BVCK sastādītājs prof. F. G. fon Bunge (1. nodaļa). Tad autors galveno uzmanību velta centrālajai vainas koncepta “anatomijas pamatšūnai” – neuzmanības pamatkritērijam “krietns un rūpīgs saimnieks”, ar kura palīdzību nosaka prasītās rūpības standartu, kā arī citiem neuzmanības kritērijiem (2. nodaļa). Pēc tam autors analizē vainas pakāpes “rupja neuzmanība” un “ļauns nolūks”, to konstatēšanas kritērijus un šo vainas pakāpju savstarpējā nošķiruma nepieciešamību (3. nodaļa). Attiecīgi autors pievēršas vainai un vainas pakāpēm līgumiskās atbildības piemērošanā (4. nodaļa). Darba analīze tiek noslēgta, atbildot uz 1. nodaļā identificētajiem, bet vēl neatbildētajiem problēmjautājumiem, sniedzot viedokli par iederīgāko koncepciju Latvijas civiltiesībās, prettiesiskuma jēdziena vietu civiltiesiskās atbildības sistēmā, kā arī par vainas pakāpju iedalījuma nozīmi (5. nodaļa).

SATURA RĀDĪTĀJS

ANOTĀCIJA	3
1. VISPĀRĪGAIS DARBA RAKSTUROJUMS	6
1.1. Izvēlētās tēmas aktualitāte un pētījuma novitāte.	6
1.2. Promocijas darba mērķi un uzdevumi.	9
1.3. Promocijas darbā pētiē jautājumi.	10
1.4. Promocijas darbā izmantoto zinātnisko metožu raksturojums ...	12
1.5. Promocijas darba rezultātu aprobācija.	14
2. PROMOCIJAS DARBA STRUKTŪRA UN SATURA IZKLĀSTS	16
2.1. Promocijas darba ievads	16
2.2. Pirmā nodaļa “Vainas jēdziens un ar to saistītā problemātika Latvijas civiltiesībās”	16
2.3. Otrā nodaļa “Neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji”	18
2.4. Trešā nodaļa “Rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdziens, to konstatēšanas kritēriji”	29
2.5. Ceturtā nodaļa “Vaina un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā”	32
2.6. Piektā nodaļa “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, prettiesiskas rīcības jēdziena un vainas pakāpju iedalījuma nozīme civiltiesiskās atbildības sistēmā”	35
3. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	42

1. VISPĀRĪGAIS DARBA RAKSTUROJUMS

1.1. Izvēlētās tēmas aktualitāte un pētījuma novitāte

Nebūtu pārspilēti teikt, ka civiltiesībās vaina ir pietiekami komplicēts koncepts. Šo autora apgalvojumu pamato ne tikai tiesību institūtu un ar tiem saistīto juridisko terminu (tostarp ģenerālklausulu) klāsts, kas ir cieši savīts kopā ar vainu un vainas pakāpēm, bet arī apsvērums, ka vainu un tas pakāpes caurstrāvo tiesību zinātnes viens no stūrakmeņiem, proti, taisnīguma ideja. Šajā ziņā tiesību literatūrā norādīts, ka vaina ir viena no taisnības tiesībām. Konkrētāk, ar vainas koncepta palīdzību tiek meklēts taisnīgs balanss starp vienas personas privātautonomiju jeb rīcības brīvību, no vienas puses, un otras personas tiesību un likumīgo interešu aizsardzību, no otras puses. Vainas koncepta galvenais izpētes objekts ir personas uzvedība, kura cēloniski saistāma ar negatīvu seku radīšanu citas personas ar likumu aizsargātajiem labumiem. Vaina tiek pētīta, personas faktiski izdarīto rīcību salīdzinot ar objektīvu uzvedības mērauklu – prasītās rūpības standartu, kuru nosaka ar krietna un rūpīga saimnieka jeb saprātīgas personas testa palīdzību. Attiecīgi vainai piedēvēta izglītojoša un sociāla vērtība, un sekojoši kā vainas nepieciešamības attaisnojums no juridiskās ētikas skatupunkta norādīts autonomijas un pašnoteikšanās princips.

Iepriekš piesauktā taisnīgā balansa meklēšana starp minētajām divām fundamentālajām tiesībām ir viens no galvenajiem cēloņiem vainas koncepta tik dažādajai izpratnei tiesību zinātnē gadsimtu gaitā. Sabiedrībā mainoties uzskatiem par vērtībām, tostarp aizsargājamajiem tiesiskajiem labumiem un to savstarpējo gradāciju, attiecīgi mainījās minētā balansa punkta novietojums. To spilgti ilustrē, piemēram, industriālā revolūcija 19. gadsimta sākumā, kad uz lauksaimniecību un manufaktūrām balstītu ražošanu pamazām aizstāja fabrikas, kuras savā masveida ražošanas procesā ietvēra automatizāciju un plašu dažādu iekārtu izmantošanu, paralēli strauji attīstoties arī dzelzceļa infrastruktūrai. Kā zināms, šo inovatīvo tehnoloģiju ieviešanai un to ekspluatēšanai bija arī negatīvas izpausmes, piemēram, rūpnīcu darbinieki savās darba vietās regulāri guva tostarp dažādus miesas bojājumus, notika ar dzelzceļa lietošanu saistīti negadījumi.

Vienlaikus minētie tehnoloģiskie procesi radīja sarežģījumus darba devēja civiltiesiskās vainas – rīcības neatbilstības prasītās rūpības standartam – noskaidrošanā. Šādu nelaiemes gadījumu pilnīgu novēršanu teorētiski varēja realizēt vien ar radikālu līdzekli – minēto aktivitāšu aizliegšanu. Tomēr, ņemot vērā šo aktivitāšu sociālo un ekonomisko vērtību un attiecīgi to vēlamību sabiedrības turpmākajā attīstībā, bija jāmeklē citādi risinājumi. Attiecīgi, mēģinot novērst izjaukto balansu starp darba devēju privātautonomiju (tiesībām

nodarboties ar rūpniecisko uzņēmējdarbību un gūt no tās peļņu) un to darbinieku tiesību aizsardzību (tiesībām uz dzīvības un veselības neaizskaramību un aizsardzību, kā arī uz taisnīgu atlīdzinājumu par šo tiesisko labumu nepamatotu aizskārums), strauji attīstījās stingrās atbildības modeļa piemērošana. Tādējādi, izmantojot jaunu pieeju atbildības noteikšanā, atkal tika sasniegts relatīvs balanss, ievērojot, ka pēc vispārējā principa stingrās atbildības modeli netiek pētīta personas rīcības neatbilstība prasītās rūpības standartam. Šeit atbildība faktiski iestājas par risku (tā materializēšanos), neraugoties uz to, cik rūpīgs savā rīcībā ir bijis tiesību aizskārējs.

Nemot vērā vainas koncepta tik dažādo izpratni gadsimtu gaitā, nešaubīgi parādījās arī vainas kritizētāji un noliedzēji, kas attiecīgi raisīja plašas diskusijas doktrīnas līmenī. Šajā sakarā tiesību literatūrā atzīmēts, ka vaina vēsturiskā perspektīvā tikusi gan ignorēta, gan apstrīdēta, gan arī glorificēta. Minēto atziņu tiešā veidā varētu attiecināt uz vainas izpratni Latvijā pēdējo piecpadsmit gadu griezumā. Vēsturisko diskusiju atbalsis nepārprotami ir vērojamas arī mūsdienu tiesību literatūrā, kur minētās diskusijas nebūt nav rimušas un, autora ieskatā, pārskatāmā nākotnē nav arī sagaidāma to noklušana. Šajā ziņā Latvijas tiesību literatūrā trāpīgi atzīmēts, ka vainas meklējumi un tās atzīšana par vienu no atbildības priekšnoteikumiem saistāma ar cilvēku tiesmi nodrošināt taisnīgumu dažādos konfliktos. Tā ir veidojusies pakāpeniski un gadsimtu gaitā piedzīvojusi krasas svārstības. Un arī modernajā sabiedrībā tā turpinās.

Raugoties nākotnē, jo īpaši jāņem vērā, ka tehnoloģisko procesu attīstība kopš minētās industriālās revolūcijas ne uz brīdi nav apstājusies un sabiedrību tuvākajā nākotnē skars (kāds varbūt šeit arī apgalvotu, ka jau šobrīd skar) jauna "tehnoloģiska revolūcija", kas šobrīd 21. gadsimtā galvenokārt saistāma ar mākslīgā intelekta vadīto sistēmu straujo attīstību un tā pielietojanos izplatīšanos cilvēces ikdienā. Līdz ar to ir pamats izteikt pieņēmumu, ka vainas koncepta izpratne un loma civiltiesībās, visticamāk, arī turpinās mainīties, jo cilvēcei vienmēr vajadzēs turpināt minētā taisnīgā balansa meklēšanu.

Kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas 1990. gadā izpratne par civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem Latvijas civiltiesībās piedzīvojusi ievērojamas, dinamiskas pārmaiņas. Galvenokārt tas ir sakāms par pirmo, t. s. "izejas punkta" atbildības priekšnoteikumu. Šobrīd jautājums par to, kas īsti ir pirmais atbildības priekšnoteikums, atrodas zināmā nenoteiktības stāvoklī, ievērojot, ka pastāv divas, ja tā var teikt, tiesību skolas. Pirmā no tām ir attaisnojumu koncepcija, kas Latvijā pirmo reizi parādījās ap 2005. gadu, tai gadu gaitā pamazām iesakņojoties tiesu praksē. Attaisnojumu koncepcija fokusējas uz iespējamā tiesību aizskārēja uzrādītajiem attaisnojumiem (šo aspektu dēvējot par vainojamību), kā pirmo atbildības priekšnoteikumu izvirzot prettiesisku rīcību, taču salīdzinoši maz uzmanības pievēršot šī jēdziena saturam. Vienlaikus tā paredz atteikšanos no vainas jēdziena lietojuma, norādot, ka nav pamata vērtēt vainu, jo tā pēta personas psihisko attieksmi,

savukārt vainas pakāpēm var piešķirt tikai palīgozīmi atsevišķos atbildības aspektos. Otrā tiesību skola ir vainas koncepcija, kas parādījās ap 2015. gadu un priekšplānā izvirza objektīvu kategoriju – vainu (neuzmanību) kā galveno atbildības priekšnoteikumu, kurā fundamentālu lomu ieņem krietna un rūpīga saimnieka (saprātīgas personas) klauzula, ar kuras palīdzību nosaka prasītās rūpības standartu. Atbilstoši šai koncepcijai rīcības prettiesiskums ir tikai atbildības priekšnoteikumu izvērtēšanas gala slēdziens (prettiesiskā rezultāta teorija). Tiesu praksē šobrīd sastopami kā attaisnojumu koncepcijai, tā arī vainas koncepcijai atbilstoši motivēti tiesu nolēmumi.

Par darba novitāti norāda tas, ka Latvijā nav izstrādāti un aizstāvēti promocijas darbi par šo sarežģīto civiltiesiskās atbildības konceptu – vainu vispārējā atbildības modelī, lai gan vienlaikus jāatzīmē, ka atsevišķos promocijas darbos šai problēmai ir veltītas pat atsevišķas nodaļas. Tā, piemēram, ir ticis aplūkots vainas institūts Latvijas līgumtiesību modernizācijas galveno virzienu kontekstā, secinot, ka vaina nav atbildības priekšnoteikums par līgumpārkāpuma rezultātā nodarītu kaitējumu (*Kārklīš J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006*). Tāpat ir tikusi analizēta vaina Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galveno virzienu kontekstā, secinot, ka vaina nav atbildības par delikta rezultātā nodarītu kaitējumu priekšnoteikums, tā vietā izvirzot prettiesisku rīcību kā pirmo atbildības priekšnoteikumu, vienlaikus atzīmējot, ka vainas vietā ir pamatotāk lietot vainojamības jēdzienu, ar ko saprot attaisnojumus (izņēmumus no prettiesiskās rīcības) (*Kubilis J. Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016*). Konkrētais autora izstrādātais darbs ir fokusēts galvenokārt tikai uz vainas jēdzienā vispārējā atbildības modelī, kuras nepieciešamība abos iepriekš minētajos promocijas darbos no atbildības piemērošanas viedokļa tiek visnotaļ kritizēta. Līdz ar to par darba novitāti liecina arī tas, ka šajā darbā tiek piedāvāts atšķirīgs (un autora ieskatā arī juridiski pamatots) redzējums par vainas nozīmi civiltiesiskās atbildības kontekstā (kā deliktatbildībā, tā arī līgumiskā atbildībā). Šajā ziņā vēl jāpiemin salīdzinoši nesen aizstāvētais promocijas darbs par valdes locekļa atbildību par kapitālsabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem, kurā aplūkots specifisks atbildības institūts (*Novicāne E. Valdes locekļa atbildība par kapitālsabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020*). Minētajā darbā analizēts arī vainas jēdziens attiecībā uz valdes locekļa atbildības jautājumiem.

Lai identificētu teorētiskās un praktiskās problēmas vainas koncepta interpretācijā un piemērošanā vispārējā atbildības modelī, un lai piedāvātu attiecīgus risinājumus autora izvirzīto mērķu sasniegšanai, darba izstrādē izmantoti vairāk nekā 180 Latvijas un ārvalstu tiesību literatūras avoti, kā arī vairāk nekā 160 tiesu nolēmumi (kā mūsdienu, tā arī starpkaru perioda). Izmantotā ārvalstu tiesību literatūra ir angļu, krievu un vācu valodās. Darbā izmantoti, piemēram, tādu autoru kā *J. Cooke, R. E. Keeton, H. Koziol, O. Lando, H. Beale, M. Bussani, F. Werro, B. S. Markesinis, S. F. Deakin,*

H. Unberath, A. Johnston, E. McKendrick, E. Peel, E. Posner, P. Schlechtriem, R. Stone, G. Treitel, C. von Bar, E. Clive, C. van Dam, W. van Gerven, P. Widmer, B. Winiger, E. Karner, K. Olyphant, R. Zimmermann, H. Brox, W. D. Walker, D. Looschelders, D. Medicus, C. F. Mühlenbruch, R. Schulze, I. Schwenzer darbi un citu autoru darbi. Darba izstrādē izmantoti arī Latvijas tiesību zinātnieku K. Baloža, A. Bitāna, V. Bukovska, L. Bula, K. Čakstes, E. Kalniņa, J. Kārklīņa, J. Kubiļa, V. Mantrova, E. Novicānes, J. Rozenfelda, V. Sinaiska, Ģ. Strazdiņa, K. Torgāna, N. Vinzarāja un citu autoru darbi, kuru ieguldījums Latvijas civiltiesību attīstībā ir bijis nozīmīgs. Šajā ziņā īpaši jāuzteic prof. K. Torgāna un prof. J. Kārklīņa paveiktais civiltiesiskās vainas institūta kontekstā, kuri pēdējo 15 gadu laikā ir bijuši sevišķi aktīvi diskusijas par un ap vainu civiltiesībās dalībnieki, kur šo autoru izteiktie viedokļi tikuši iestrādāti arī tiesu nolēmumu argumentācijās.

1.2. Promocijas darba mērķi un uzdevumi

Darba galvenais mērķis ir identificēt, izvirzīt un aprakstīt konkrētus pirmā jeb t. s. “izejas punkta” civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma konstatēšanas kritērijus, šo kritēriju pazīmes, kā arī vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā vispārējā atbildības (vainas jeb vainā balstītajā) modeli. Tēzes izvirzīšana par pamatotāko pirmā jeb t. s. “izejas punkta” civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma nosaukumu vai arī noteikt precīzu atbildības priekšnoteikumu skaitu ir otršķirīgs, bet ne mazsvarīgs šī darba mērķis (kas savukārt analizēts 1. un pēdējā, 5. nodaļā). Abu iepriekš izvirzīto mērķu sasniegšanas ceļā neizbēgami nākas sastapties ar abām Latvijas civiltiesībās pastāvošajām koncepcijām: attaisnojumu koncepciju un vainas koncepciju. Attiecīgi kā trešais no galvenajiem darba mērķiem minams tās koncepcijas noskaidrošana, kura ir pamatotāka un iederīgāka Latvijas civiltiesību sistēmā, ņemot vērā arī Eiropas kopējās privāttiesību attīstības tendences: Eiropas deliktu tiesību principus (EDTP), Kopējo modeli (DCFR), Eiropas līgumtiesību principus (ELTP), UNIDROIT Starptautisko komerclīgumu principus.

Darba mērķa kontekstā jāatzīmē, ka šis darbs nav tendēts uz jaunu tiesību normu redakciju piedāvāšanu (lai gan dažviet, kur tas nepieciešams, autors ir ierosinājis šādas redakcionālas izmaiņas). Šajā ziņā autors uzskata, ka vairumu darbā pausto domu, ideju un priekšlikumu tiesību normu piemērošanā ir iespējams iedzīvināt praksē pie jau esošo CL normu teksta, proti, šo normu interpretācijas ceļā. Lai arī saturiski CL ir viena no vecākajām spēkā esošajām civiltiesību kodifikācijām pasaulē, tomēr tā normas ir iespējams interpretēt atbilstoši mūsdienu izpratnei, piemēram, Eiropas kopējo privāttiesību attīstības tendenču gaismā analizējot vainas pakāpi “neuzmanība” un tās konstatēšanas kritērijus, paturot prātā, ka faktiski visā Eiropā šie kritēriji ir vēsturiski evolucionējuši no vieniem un tiem pašiem, jau romiešu tiesībās atzītajiem kritērijiem.

Promocijas darba uzdevumi ir:

- 1) identificēt un iztirzāt Latvijas civiltiesības pastāvošās problēmas, piemērojot civiltiesisko atbildību vispārējā atbildības modelī, tostarp analizējot pirmo atbildības priekšnoteikumu, kā arī aplūkot šo aspektu vēsturiskā perspektīvā;
- 2) apzināt un izpētīt dažādu Eiropas valstu tiesību literatūru un Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projektus jautājumā par civiltiesiskās atbildības piemērošanu vispārējā atbildības modelī, tostarp analizējot pirmo atbildības priekšnoteikumu;
- 3) analizēt atlasītās tiesību literatūras un tiesu prakses atziņas, tajās ietvertās pamatnostādnes un principus, izvērtēt to piemērotību atbildības piemērošanas Latvijas civiltiesībās kontekstā, ārvalstu atziņu sakarā ņemot vērā arī Latvijas civiltiesību regulējuma īpatnības;
- 4) izvirzīt konkrētus pirmā civiltiesiskā atbildības priekšnoteikuma kritērijus, to pazīmes un vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā vispārējā atbildības modelī (kā deliktu tiesībās, tā arī ligumtiesībās);
- 5) piedāvāt Latvijas civiltiesību sistēmā piemērotāko pirmā atbildības priekšnoteikuma apzīmējumu, šajā kontekstā izvērtējot arī Latvijas civiltiesībās pastāvošās atbildību piemērošanas koncepcijas, attiecīgi arī sniedzot viedokli par piemērotāko un pamatotāko koncepciju.

1.3. Promocijas darbā pētītie jautājumi

Darbā galvenokārt analizēts jautājums par pirmā civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma konstatēšanas kritērijiem, šo kritēriju pazīmēm, kā arī vadlīnijām šo kritēriju vērtēšanā vispārējā atbildības (vainas jeb vainā balstītajā) modelī. Darbā aplūkoti arī vainas elementi stingrās atbildības modeļa kontekstā, ciktāl tas ir bijis nepieciešams darba mērķa sasniegšanai. Darbā vaina nav detalizēti pētīta specifiskās atbildības sfērās, piemēram, pirmslīgumiskajā atbildībā, atbildībā par vairāku tiesību aizskārēju nodarītu kaitējumu, atbildībā par mākslīgā intelekta vadīto sistēmu nodarīto kaitējumu u. tml. Šajā ziņā jāpaskaidro, ka darbam piemīt fundamentāls raksturs, jo tajā tostarp tiek analizēts Latvijas civiltiesībās pastāvošais viedoklis, ka vaina nav uzskatāma par patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu, turklāt CL būtu izslēdzamas norādes uz vainu. Secīgi darbā izvērtēti analizēti un primāri pamatoti jautājumi, vai un kāpēc *vispār* vainai ir jēlkāda nozīme atbildības piemērošanā, pēc tam arī aprakstot vainas kritērijus un to pazīmes, kā arī kopējās vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā. Attiecīgi šis darbs (un tajā izdarītie secinājumi) var tikt ņemti vērā, turpmāk analizējot vainu un tās pakāpes citās, specifiskās atbildības sfērās. Citiem vārdiem, šis darbs var kalpot par pamatu turpmākajiem ar vainas jēdzienu civiltiesībās saistītiem pētījumiem. Precizitātes labad gan jāatzīmē, ka šajā darbā nedaudz aplūkoti arī specifiskāki atbildības jautājumi, piemēram, vainas funkcija lietas īpašnieka

atbildībā, atbildībā par citas personas nodarītu kaitējumu, atbildībā par kapitālsabiedrību valdes un padomes locekļu nodarītu kaitējumu, atbildībā par preču zīmju pārkāpumiem u. c.

Pirmajā nodaļā “Vainas jēdziens un ar to saistītā problemātika Latvijas civiltiesībās” fokuss likts uz vainas jēdzienu Latvijas civiltiesībās, identificējot Latvijas tiesību literatūrā un tiesu praksē galveno problemātiku, izteiktu akcentu liekot uz vainas izpratnes attīstības straujo dinamiku pēdējo 15 gadu laikā. Attiecīgi, ņemot vērā literatūrā pausto viedokļu dažādību un vainas jēdziena izpratnei šobrīd ieņemot visai ievērojamu nenoteiktības stāvokli civiltiesiskās atbildības piemērošanas kontekstā, autors savu analīzi uzsācis ar CL normu aplūkošanu, kas saistīti ar vainu un atbildības piemērošanu, pamatā operējot ar normu tekstu un to savstarpējo sistēmu. Pēc tam autors aplūko CL normām korespondējošās vēsturiskās BVCK normas, attiecīgi aplūkojot starpkaru perioda regulējumu, savukārt pēc tam pievēršot uzmanību tiem vēsturiskajiem tiesību avotiem (lielākoties romiešu digestām), kas izmantoti CL normām atbilstoši BVCK normu izstrādē. Nodaļas ietvaros autors izsecina vispārējā atbildības (vainas) modeļa galvenos pamatjēdzienus, uz kuru bāzes veidots turpmākais darba izklāsts.

Otrajā nodaļā “Neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji” analizēts viens no centrālajiem šī darba jēdzieniem – neuzmanība, vispirms sniedzot vispārēju tās raksturojumu, tostarp no vēsturiskās perspektīvas, kā arī ieskicējot tās galvenos kritērijus. Pēc tam, demonstrējot vainas koncepta vērienīgās aprises, autors apraksta neuzmanības kritēriju sasaisti ar citiem atbildības priekšnoteikumiem un civiltiesību institūtiem, piemēram, nejaušu šķērslī un ar cēloņsakarību saistītām teorijām. Nodaļas būtiskākais saturs iekļauts nodaļas otrajā daļā, kur tiek detalizēti vērtēti neuzmanības konstatēšanas kritēriji, to pazīmes, kā arī vērtēšanas vadlīnijas, plaši izmantojot ne tikai Latvijas, bet arī citu Eiropas valstu nacionālo tiesu praksi, kā arī Eiropas kopējās deliktu tiesību attīstības tendences. Neuzmanības (vainas) konstatēšanas kritēriji apkopoti šādās kritēriju grupās: 1) kaitējuma iestāšanās risks; 2) piesardzības pasākumi; 3) zināšanas un prasmes. Tāpat šajā apakšnodaļā analizētas divas no raksturīgākajām neuzmanības izpausmēm: bezdarbība kā neuzmanība un tiesību normas pārkāpums.

Trešajā nodaļā “Rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdziens, to konstatēšanas kritēriji” autors apskata rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdzienus. Vispirms tiek aplūkots rupjas neuzmanības jēdziens, sniedzot tā vispārīgu raksturojumu un tad izvirzot tās konstatēšanas kritērijus. Līdzīgi arī ļauna nolūka kontekstā autors iesāk ar tā vispārīgu raksturojumu, sasaistot to ar CL 1. panta (labas ticības principa) piemērošanu, savukārt pēc tam izvirzot ļauna nolūka konstatēšanas kritērijus. Nodaļas noslēgumā autors argumentē rupjas neuzmanības un ļauna nolūka savstarpējā nošķiruma nepieciešamību, ievērojot, ka tiesību literatūrā un tiesu praksē šīs vainas pakāpes nereti tiek savstarpēji pielīdzinātas. Šīs nodaļas ietvaros bagātīgi izmantota Latvijas tiesu

prakse, kā arī Vācijas un Šveices tiesību literatūrā paustās atziņas, jo sevišķi jauna nolūka kontekstā.

Ceturtajā nodaļā “Vaina un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā” autors analizē vainu un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā, vispirms ieskicējot galvenos problēmjautājumus un aprakstot līgumiskās atbildības pamatu, attiecīgi pēc tam pievērošoties vainas un vainas pakāpju vērtēšanas nepieciešamībai līgumiskās atbildības piemērošanā. Neraugoties uz to, ka pārējās darba nodaļas ir balstītas pamatā uz deliktu tiesību jautājumiem, tomēr jāatzīmē, ka arī citās nodaļās figurē atsevišķi līgumtiesību aspekti. Tā, piemēram, raksturojot neuzmanības kritērijus, tikusi izmantota tiesu prakse arī līgumtiesību strīdos, tādējādi demonstrējot ne tikai atšķirīgās, bet arī kopīgās vainas koncepta iezīmes deliktu tiesībās un līgumtiesībās. Arī šīs nodaļas ietvaros bagātīgi izmantota Latvijas tiesu prakse, kā arī radniecīgo civiltiesību sistēmu – Vācijas un Šveices tiesību literatūrā paustās atziņas.

Piektajā nodaļā “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, prettiesiskas rīcības jēdziena un vainas pakāpju iedalījuma nozīme civiltiesiskās atbildības sistēmā” autors sniedz apkopojošu argumentāciju par vainas un vainas pakāpju izpratni un lomu civiltiesiskās atbildības piemērošanā, vispirms vērtējot attaisnojumu koncepcijas un vainas koncepcijas piemērotību Latvijas civiltiesībām (kā deliktu tiesībās, tā arī līgumtiesībās), apskatot šo jautājumu kopsakarā ar pierādīšanas pienākuma problemātiku. Tad autors sniedz savu vērtējumu civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem, šajā kontekstā piedāvājot savu redzējumu attiecībā uz vainas un prettiesiskuma savstarpējo mijiedarbību un vietu atbildības sistēmā. Noslēdzot, autors argumentē vainas pakāpju iedalījuma nozīmi civiltiesiskās atbildības kontekstā. Idejiski šajā noslēdzošajā nodaļā autors mēģina sniegt atbildes uz pirmajā nodaļā identificētajiem problēmjautājumiem vainas jēdziena kontekstā.

1.4. Promocijas darbā izmantoto zinātnisko metožu raksturojums

Darbā izmantota **vēsturiskā metode**, atbilstoši kurai pētīta ar vainu un vainas pakāpēm saistīto Latvijas un citu Eiropas valstu nacionālo privāttiesību regulējumu vēsturiskā attīstība, apskatot vainas koncepta ģenēzi un evolūciju. Sevišķi uzskatāmi vēsturiskā metode izmantota, analizējot ar vainu saistīto CL normu izcelsmi, atskatoties ne tikai uz korespondējošām BVCK normām, bet arī meklējot un pētot tās romiešu digestas un citus tiesību avotus, uz kuriem attiecīgo BVCK normu izstrādē atsaucies BVCK sastādītājs prof. F. G. fon Bunge. Tādā griezumā analizēta arī Latvijas tiesību literatūra un tiesu prakse, piemēram, pētot, kā vienu un to pašu tiesību institūtu, kas vienlaikus tika iestrādāts kā CL, tā arī BVCK, interpretēja starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta praksē un kā to interpretē mūsdienā Latvijas Republikas Augstākās tiesas (Senāta) Civillietu departaments. Tāpat

acīmredzams vēsturiskās metodes izmantošanas piemērs saskatāms analizē attiecībā uz paredzamības kritēriju, meklējot tā saknes anglo-sakšu tiesību sistēmā (kaitējuma attālinātas testa kontekstā) un romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā (adekvātās cēloņsakarības teorijas kontekstā).

Darbā izmantota **salīdzinošā metode**, atbilstoši kurai ar Latvijas civiltiesībām salīdzināti citu Eiropas valstu nacionālās privāttiesības (normatīvais regulējums, tiesību literatūra un tiesu prakse) un Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projekti un ar tiem saistītā literatūra. Salīdzinošā metode izmantota arī Latvijas civiltiesību ietvaros, piemēram, salīdzinot pēdējo 15 gadu laikā publicētos rakstus par darba tēmu, kā rezultātā vispārējā atbildības modeli iezīmējas divas galvenās koncepcijas: attaisnojumu koncepcija un vainas koncepcija, tostarp to savstarpējās atšķirības. Tāpat salīdzinošā metode izmantota, piemēram, aplūkojot, kā faktisko apstākļu ziņā analogiskas dzīves situācijas no civiltiesiskās atbildības viedokļa tiek risinātas dažādās Eiropas valstu privāttiesību sistēmās.

Darbā izmantota **analītiskā metode**, atbilstoši kurai analizēti tiesību literatūrā paustie viedokļi un tiesu praksē atrodamās atziņas, kā arī uz darba tēmu attiecināmās tiesību normas, kā rezultātā tika identificēti galvenie problēmjautājumi un kuriem secīgi sniegti iespējamie risinājumi. Tā, piemēram, analītiskās metodes ceļā, izpētot pieejamo Latvijas tiesu praksi, kas saistīta ar darba tēmu, autors nonācis pie secinājuma, ka Latvijas civiltiesību sistēmā faktiski sastopami visi tie paši neuzmanības kritēriji, kuri identificēti un apkopot Eiropas kopējās deliktu tiesību attīstības tendencēs, piemēram, EDTP, šādu parādību skaidrojot ar apstākli, ka vairumu Eiropas valstu privāttiesību sistēmu attīstību vēsturiski ietekmēja romiešu tiesības, tostarp tajās attīstītie neuzmanības (vainas) kritēriji.

Darbā izmantota **induktīvā metode**, atbilstoši kurai tiesību avotu izpētes rezultātā ir izdarīti secinājumi par galvenajām pamatnostādnēm un principiem vispārējā atbildības (vainas) modelī, kā arī tam nomināli pretnostatītajā stingrās atbildības modelī. Tā, piemēram, induktīvās metodes ceļā autors nonācis pie secinājuma, ka paredzamības kritērijs ir fundamentāla civiltiesību figūra, kura sastopama ne tikai neuzmanības (vainas) jēdzienā, bet arī cēloņsakarības priekšnoteikumā (caur kaitējuma attālinātības testu un adekvātās cēloņsakarības teoriju), kas tādējādi raksturo paredzamības principa nozīmīgo lomu kā vispārējā atbildības (vainas), tā arī stingrās atbildības modelī. Minētais apstākļi faktiski liedz precīzi nošķirt abus atbildības modeļus.

Darbā izmantota **deduktīvā metode**, atbilstoši kurai, piemēram, no tādiem CL lietotajiem terminiem kā “tiesību aizskārums”, “neatļauta darbība” un “vainojamība”, vērtējot šo terminu lietojumu tiesu praksē un CL normu tekstos, autors nonācis pie secinājuma, ka visus šos terminus raksturo vainas pakāpes “neuzmanība” un “ļauns nolūks”, lai gan šo jēdzienu saturs nebūt nav identisks. Šāds apsvēruma liek izdarīt vispārīgāku secinājumu, ka neuzmanības jēdziens ir vispārējās atbildības (vainas) modeļa pamatpīlārs, neraugoties uz to, vai kā

atsevišķu, patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu izdala vēl arī prettiesiskumu, kas attiecas uz neuzmanīgas (vainojamas) rīcības rezultātā radīto aizskārumu citas personas tiesiskajiem labumiem.

1.5. Promocijas darba rezultātu aprobācija

Darba izstrādes laikā gūtās atziņas un izstrādātie priekšlikumi ietverti un atspoguļoti šādās publikācijās (referātos)

1. *Brants E.* Role of Foreseeability in Imposition of Civil Liability. Socrates. Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls. Rīga: RSU, 2021, Nr. 2 (20), 268.–286. lpp.;
2. *Brants E.* Pierādīšanas nasta atbildības par vainojamu rīcību piemērošanā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 154.–166. lpp.;
3. *Brants E.* Bezdarbība kā vainojamas rīcības izpausme deliktu tiesībās. Jurista Vārds, 22.06.2021., Nr. 25/26, 47.–52. lpp.;
4. *Brants E.* Vainas elementi līgumiskās atbildības piemērošanā. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 270.–286. lpp.;
5. *Brants E.* Ļauna nolūka koncepts un tā konstatēšanas priekšnoteikumi saistību tiesībās. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 215.–226. lpp.;
6. *Brants E.* Vainas pakāpju ideja un nozīme civiltiesībās. Grām.: Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 61.–68. lpp.

Darba izstrādes laikā gūtās atziņas prezentētas arī šādās konferencēs:

1. Dalība ar stenda referātu “Piesardzības pasākumu nozīme, piemērojot civiltiesisko atbildību par deliktu” Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 8. starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Jaunā tiesiskā realitāte: Izaicinājumi un risinājumi”, 2021;
2. Dalība ar referātu “Paredzamības principa loma civiltiesiskās atbildības piemērošanā” Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes starptautiskajā zinātniski praktiskajā konferencē “Tiesiskās sistēmas aktuālās problēmas”, 2021. gada aprīli;

3. Dalība ar referātu “Pierādīšanas nasta atbildības par vainojamu rīcību piemērošanā” Latvijas Universitātes 79. starptautiskajā zinātniskajā konferencē, sekcijā “Civiltiesības mainīgu apstākļu laikā”, 2021. gada februārī;
4. Dalība ar referātu “Vainas elementi līgumiskās atbildības piemērošanā” Latvijas Universitātes 78. starptautiskajā zinātniskajā konferencē, sekcijā “Civiltiesības un to nozīme nākamajā dekādē”, 2020. gada februārī;
5. Dalība ar stenda referātu “Atsevišķi aspekti par līgumiskās atbildības piemērošanu vainojamības kontekstā” Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās”, 2019;
6. Dalība ar referātu “Ļauna nolūka koncepts un tā konstatēšanas priekšnoteikumi saistību tiesībās” Latvijas Universitātes 77. starptautiskajā zinātniskajā konferencē, sekcijā “Privāttiesību pilnveidošanas problēmas I”, 2019. gada februārī;
7. Dalība ar referātu “Vainas pakāpju ideja un nozīme civiltiesībās” Latvijas Universitātes 76. zinātniskajā konferencē, sekcijā “Aktuālie civiltiesību jautājumi teorijā un praksē I”, 2018. gada janvārī;
8. Dalība ar referātu “Regresa prasījumi un vainojamība” Latvijas Universitātes 75. zinātniskajā konferencē, sekcijā “Civillikuma pilnveidošanas problēmas”, 2017. gada februārī;
9. Dalība ar stenda referātu “Kaitējuma paredzamības kritērijs kā tiesiskās drošības garants civiltiesiskās atbildības kontekstā” Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskajā konferencē “Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā”, 2016;
10. Dalība ar priekšlasījumu “Paredzamības kritērijs kā vainas elements deliktu tiesībās” Latvijas Universitātes 74. zinātniskajā konferencē “Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas”, 2016. gada februārī.

2. PROMOCIJAS DARBA STRUKTŪRA UN SATURA IZKLĀSTS

Promocijas darbs sastāv no ievada, piecām nodaļām, kopsavilkuma un darbā izmantoto avotu saraksta.

2.1. Promocijas darba ievads

Promocijas darba ievadā iekļauts pētāmo problēmjaudājumu raksturojums (uzskatāmības nolūkos izmantojot vienu konkrētu, modelētu piemēru) un pētījuma priekšmets (tā robežas), darba tēmas aktualitātes un nosaukuma pamatojums, pētāmā jautājuma nozīme teorijā un praksē. Tāpat ievadā formulēti darba galvenie mērķi un uzdevumi to sasniegšanā, kā arī ieskicētas atsevišķas darbā analizētās problēmas un to eventuālie risinājumi (to attīstīšanas nepieciešamība). Ievada noslēgumā norādītas un aprakstītas zinātniskās pētījuma metodes, kā arī koncentrēti aprakstīti izmantotie tiesību avoti.

2.2. Pirmā nodaļa “Vainas jēdziens un ar to saistītā problemātika Latvijas civiltiesībās”

Darba pirmajā nodaļā autors vispirms apzina un identificē galveno problemātiku, kas saistāma ar vainas jēdziena izpratni Latvijas civiltiesībās, šajā ziņā galvenokārt analizējot pēdējo piecpadsmit gadu laikā tapušo tiesību literatūru. Attiecīgi tiek konstatēts, ka vainas jēdziena izpratnes dinamika pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas nosacīti iedalāma trīs periodos: 1) 1990.–2005. gads; 2) 2005.–2015. gads; 3) 2015. gads–šis brīdis.

Līdz aptuveni 2005. gadam valdīja viedoklis, ka vaina (līdztekus prettiesiskai rīcībai, cēloņsakarībai un kaitējumam (tā apmēram)) atzīstama par atsevišķu, patstāvīgu civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu (kā līgumtiesībās, tā arī deliktu tiesībās). Minētais viedoklis lielā mērā tika akceptēts arī tiesu praksē. Vēlāk, pievienojoties prof. K. Torgāna un prof. J. Kārklīņa paustajiem viedokļiem par vainu kā civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu, tiesu praksē pamazām sāka nostiprināties uzskats par to, ka vaina tomēr nav izdalāma kā patstāvīgs atbildības priekšnoteikums, bet gan tā jāvērtē kopsakarā ar prettiesisku rīcību. Tātad 2005. gadā līdzšinējo četru atbildības priekšnoteikumu vietā tika piedāvāti trīs priekšnoteikumi (divus no šiem četriem “sakausējot” kopā vienā priekšnoteikumā), vienlaikus Latvijas civiltiesībās pirmo reizi izvirzot attaisnojumu koncepciju. Doktrīnas līmenī neattīstoties iesāktajai diskusijai, turpmākajā dekādē izpratne par vainas jēdzienu un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem būtiski nemainījās, attiecīgi tiesas piekopa atturīgu nostāju pret vainas un tās pakāpju konstatēšanu. Ap 2015. gadu attaisnojumu koncepcijai uzradās “konkurents” – vainas koncepcija, tai priekšplānā izvirzot vainas (neuzmanības) jēdzienu.

Analizējot abu koncepciju atbalstošos viedokļus tiesību literatūrā, iezīmējas vairākas būtiskas atšķirības abās tiesību skolās. Proti, attaisnojumu koncepcija fokusējas uz iespējamā tiesību aizskārēja uzrādītajiem attaisnojumiem (šo aspektu dēvējot par vainojamību), kā pirmo atbildības priekšnoteikumu izvirzot prettiesisku rīcību, taču salīdzinoši maz uzmanības pievēršot šī jēdziena saturam. Vienlaikus tā paredz atteikšanos no vainas jēdziena lietojuma, norādot, ka nav pamata vērtēt vainu, jo tā pēta personas psihisko attieksmi, savukārt vainas pakāpēm var piešķirt tikai palīdzinoši atsevišķos atbildības aspektos. Savukārt vainas koncepcijas piekritēji priekšplānā izvirza objektīvu kategoriju – vainu (neuzmanību) kā galveno atbildības priekšnoteikumu, kurā fundamentālu lomu ieņem krietna un rūpīga saimnieka (saprātīgas personas) klauzula, ar kuras palīdzību nosaka prasītās rūpības standartu. Atbilstoši šai koncepcijai rīcības prettiesiskums ir tikai atbildības priekšnoteikumu izvērtēšanas gala slēdziens (prettiesiskā rezultāta teorija). Tiesu praksē šobrīd sastopami kā attaisnojumu koncepcijai, tā arī vainas koncepcijai atbilstoši motivēti tiesu nolēmumi. Tāpat konstatēts, ka Latvijas civiltiesībās vainas koncepciju bez prof. J. Kārklīņa būtībā atbalsta arī L. Buls un Ģ. Srazdiņš, savukārt attaisnojumu koncepciju bez prof. K. Torgāna – arī J. Kubilis.

Vienlaikus, analizējot abu koncepciju atbalstošos viedokļus tiesību literatūrā, konstatēts, ka abu šo koncepciju raksturošanai tiek izmantoti tādi juridiski jēdzieni kā: tiesību aizskārums, neatļauta darbība, vainojamība, prettiesiska rīcība, attaisnojumi, prasītās rūpības standarts, neuzmanība, krietns un rūpīgs saimnieks. Pie tam, vainas un attaisnojumu koncepcijās šie ar vainu pirmšķietami saistītie jēdzieni apskatīti no atšķirīgiem skatupunktiem (piemēram, attiecībā uz jau minēto prettiesiskas rīcības izpratni kā pirmo atbildības priekšnoteikumu attaisnojumu koncepcijā vai prettiesisku rīcību kā atbildības priekšnoteikumu analīzes gala slēdzienu vainas koncepcijā), turklāt vairāki no šiem jēdzieniem pirmšķietami varētu būt lietoti ar līdzīgu (ja ne identisku nozīmi). Attiecīgi secināts, ka vainas koncepts nepakļaujas, ja tā var teikt, “kārtīgam, konkrētam tvērienam”.

Ņemot vērā, ka daudzus no iepriekš piesauktajiem jēdzieniem lieto arī CL (bet dažus no tiem nelieto vispār), autors attiecīgi veica to CL normu analīzi, kas saistāmi ar atbildības piemērošanas jautājumiem, galvenokārt “izķidājot” vispārējo atbildības regulējošo normu, proti, CL 1635. panta pirmās daļas tekstu: “Katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot.” Tajā pašā laikā, ņemot vērā minētos apsvērumus, autors izvirzīja domu, ka CL normu aplūkošanas kontekstā būtu jāmeklē vainas koncepta “anatomijas pamatsūna” jeb galvenais pamatjēdziens, un tikai tad būtu jāpāriet pie lielākām kopsakarībām (tādām kā tiesību aizskārums, neatļauta darbība u. c.).

Attiecīgi, aplūkojot relevantās CL normas gramatiskā un sistēmiskā skatījumā, autors nonāca pie secinājuma, ka civiltiesiskās atbildības koncepts CL

ir izteikts visai juceklīgā veidā, kas galvenokārt saistāms ar šo daudz, pirmšķietami līdzīgas juridiskas nozīmes jēdzienu (un vietumis arī nekonsekventu) lietojumu normās. Tā, piemēram, šajā nodaļā tika izteikts sākotnējs secinājums, ka no CL normu perspektīvas ar līdzīgu juridisko nozīmi varētu būt lietots tiesību aizskārums, neatļautas darbības, vainas un prettiesiskas rīcības jēdziens, kur visus raksturo vainas pakāpes. Šāda tēze izteikta arī mūsdienu tiesu praksē. Autora ieskatā, minētais apstāklis ir viens no būtiskajiem cēloņiem tam, ka mūsdienu tiesību zinātnē joprojām nav izstrādāta vienota pieeja šo CL normu iztulkošanā (tā vietā pastāv vairākas pieejas to interpretācijā), kas likumsakarīgi novedis arī pie tā, ka šobrīd dažādi tiek traktēti civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi, piedāvājot atšķirīgas koncepcijas.

Secīgi autors meklēja attiecīgajām 1937. gada CL normām korespondējošās 1864. gada BVCK normas, kā arī tās romiešu digestas un citus tiesību avotus, uz kuriem atsaucies BVCK sastādītājs F. G. fon Bunge (aptuveni 2800 no 4600 BVCK pantiem tieši vai netieši pārņemti no romiešu tiesībām). Attiecīgi, analizējot attiecīgās BVCK normas, starpkaru perioda tiesību doktrīnu un tiesu praksi kopsakarā ar CL normām, autors secinājis, ka BVCK tika iestrādāts nodarījuma principam pretnostatītais vainas princips, un ka gandrīz visus iepriekš nosauktos jēdzienus – tiesību aizskārums, neatļauta darbība, vaina – raksturo vainas pakāpes “neuzmanība” un “ļaus nolūks”. Turklāt, ņemot vērā, ka attiecīgās BVCK normas iestrādātas arī CL (ar atsevišķām niansēm), jāteic, ka minētais vainas princips caurstrāvo arī šobrīd spēkā esošo CL. Ņemot vērā minēto kopsakarā ar izpētītajām un attiecināmajām, galvenokārt ar Akvilija likumu (*Lex Aquilia*) saistītajām romiešu digestām, autors nonāca pie slēdziena, ka vainas koncepta “anatomijas pamatsūna” ir objektīva kategorija – neuzmanības (vainas) jēdzienā ietilpstošā krietna un rūpīga saimnieka (saprātīgas personas) klauzula, ar ko noskaidro nosakāmo uzvedības mērauklu, proti, prasītās rūpības standartu. Minētā klauzula ir nostiprināta CL 1646. pantā (“Par vieglu neuzmanību atzīstams tās rūpības un čaklības trūkums, kāda vispār jāievēro krietnam un rūpīgam saimniekam”).

2.3. Otrā nodaļa “Neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji”

Otrajā nodaļā autors vispirms izstrādājis neuzmanības jēdziena vispārīgu raksturojumu, uzsverot, ka šajā nodaļā akcents likts uz neatļautas vainas pakāpes (neatļautas neuzmanības) jēdzienu, ievērojot, ka ne vienmēr atbildības piemērošanai pietiek ar vieglas neuzmanības konstatēšanu (piemēram, likumā vai līgumā noteiktos gadījumos var būt jākonstatē ievērojamāka atkāpe no prasītās rūpības standarta, proti, rupjas neuzmanības vai ļauna nolūka veidā). Tomēr, ievērojot, ka pēc vispārējā principa atbildība iestājas pat par vieglu neuzmanību, šajā nodaļā ar neuzmanību galvenokārt tiek apzīmēta viegla neuzmanība, ja vien par pretējo nav izteiktas atbilstošas piebildes (attiecīgi rupjai neuzmanībai un ļaunam nolūkam veltot atsevišķu nodaļu).

Secīgi autors pievēršas krietna un rūpīga saimnieka klauzulas lietojumam citos normatīvajos aktos, norādot uz šī nenoteiktā tiesību jēdziena (ģenerālklauzulas) augsto abstrakcijas pakāpi. Šajā ziņā autors norādījis uz apsvērumiem, kāpēc ir nepieciešama tieši ģenerālklauzula, no vienas puses, un kāpēc attiecīgi ir nepieciešami kritēriji un vadlīnijas šīs ģenerālklauzulas piepildīšanai ar juridisku saturu katrā konkrētajā dzīves situācijā, no otras puses. Tā, piemēram, tiek norādīts uz tiesību literatūrā vairākkārt pausto atziņu, ka ne visas dzīves situācijas ir iespējams likumā aprakstīt, jo deliktu tiesības nav tā veidotas. Tādējādi, izmantojot šādu ģenerālklaulu, tiek iegūts universāls līdzeklis iespējamā tiesību aizskārēja atbildības noskaidrošanā. Līdzeklis, kas ir derīgs kā ar tiesību normām neregulētā, tā arī regulētā situācijā (paturot prātā, ka normas var būt nekonkrētas un neprecīzas, kā arī tās var būt dažādās abstrakcijas pakāpēs). Līdz ar to secināts, ka ar šīs ģenerālklauzulas palīdzību tiek risināts deliktu tiesību priekšmets, t. i., atbildēt uz jautājumu, kad radītais kaitējums jācieš pašam cietušajam un kad to var “novelt uz cita pleciem”. Vienlaikus minētais universālais līdzeklis atbildības noteikšanai jāieliek zināmos rāmjos, lai novērstu tiesību literatūrā izteikto brīdinājumu par tiesas izvērtēšanas patvaļas iespējamību. Attiecīgi jau romiešu tiesībās tika atzīti sīkāki neuzmanības vērtēšanas kritēriji jeb neuzmanības pamatkritērija “krietns un rūpīgs saimnieks” apakškritēriji – kaitējuma paredzamība un kaitējuma novēršamība, kas laika gaitā tika vēl tālāk attīstīti.

Analizējot romiešu tiesību avotus, kā arī starpkaru perioda tiesību doktrīnu un tiesu praksi, secināts, ka paredzamības un novēršamības kritēriji ir ne tikai sastopami vainas pakāpes “neuzmanība” jēdzienā, bet arī atbildību izslēdzošajā apstākļi “nejaušs šķērslis” (nepārvaramā varā un nejaušā notikumā). Vienlaikus norādīts uz svarīgu niansi, proti, nejaušības kontekstā paredzamība un novēršamība attiecināta nevis uz kaitējumu (tā sekām) (kā tas ir neuzmanības (vainas) kontekstā), bet gan uz ārējo cēloni jeb notikumu, kas radījis kaitējumu. Attiecīgi autors izvirza domu, ka nepieciešams nodalīt kaitējuma (seku) paredzamību no ārējā cēloņa paredzamības, ilustrējot šo ideju ar vairākiem piemēriem. Starpkaru perioda un mūsdienu tiesību literatūrā šie jēdzieni (vaina un nejaušība) nereti tikuši sajaukti kopā.

Tāpat, aplūkojot anglo-sakšu tiesību sistēmas vēsturiski nozīmīgākos prakses piemērus, kā arī adekvātās cēloņsakarības teorijas pirmsākumus romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā, autors secinājis, ka paredzamības kritērijs ir sastopams ne tikai neuzmanības (vainas) un nejauša šķēršļa jēdzienā, bet arī cēloņsakarības priekšnoteikumā, proti, kaitējuma attālinātības testā un adekvātās cēloņsakarības teorijā (kā ligumtiesībās, tā arī deliktu tiesībās). Šajā ziņā darbā uzsvērts, ka, līdzīgi kā nejauša šķēršļa jēdziens, arī adekvātās cēloņsakarības teorija ir piemērojama kā vispārējā atbildības (vainas) modelī, tā arī stingrās atbildības modelī, analizējot cēloņsakarības priekšnoteikumu. Tomēr jāatzīmē, ka paredzamības kritērijs kā cēloņsakarības priekšnoteikuma kritērijs tiek izvērtēts tikai pēc tam, kad jau ir konstatēts neuzmanības (vainas)

pieļāvums (un likumsakarīgi tā ietvaros vērtējamais paredzamības un novēršamības kritērijs). Tātad otrajā paredzamības kritērijā pēc būtības tiek analizēts jau cits civiltiesiskās atbildības priekšnoteikums – cēloņsakarība, vērtējot, tostarp to, vai radušais kaitējums atbilst ierastajai lietu ritēšanas gaitai, vai tas nav pārāk attālināts. Citiem vārdiem, kaitējuma attālinātības testa un adekvātās cēloņsakarības teorijas ietvaros, vērtējot cēloņsakarību, tiesību aizskārēja neuzmanība (vaina) ir jau tikusi konstatēta.

Faktiski šis cēloņsakarības ietvaros analizējamais paredzamības kritērijs tiek izmantots kā atlīdzināmā kaitējuma apmēra korektīvs, kur vairs nav runas par to, vai vispār personai iestājas vai neiestājas civiltiesiskā atbildība, ievērojot, ka vaina jau ir tikusi konstatēta. Tā vietā diskusija ir jau par atlīdzināmā kaitējuma apmēru, ievērojot taisnīguma apsvērumus (piemēram, vai par labu pieviltajam līgumpartnerim būtu jāatlīdzina līgumpārkāpuma rezultātā negūtā peļņa no cita, sevišķi ienesīgā darījuma). Šajā ziņā jāpiekrit tiesību literatūrā norādītajam, ka tas, vai saprātīga persona būtu varējusi paredzēt citas personas tiesību aizskārumu tās rīcības rezultātā, ir nošķirams no kaitējuma paredzamības kā cēloniskā sakara ierobežojoša līdzekļa taisnīguma apsvērumu dēļ un tiesisko attiecību līdzsvara starp cietušo un atbildīgo personu nodrošināšanas nolūkos. Vainas ietvaros vērtējama vienīgi tiesiski aizsargātas tiesības vai tiesiskās intereses aizskārums paredzamība, kā rezultātā var rasties juridiski nozīmīgs jeb kompensējams kaitējums.

Šeit jāatzīmē, ka paredzamības kritērija izpausme kā cēloņsakarības elements ir atrodams arī CL – 1779.¹ pantā, kas noteic: “Zaudējumu nodarītājs atlīdzina zaudējumus tādā apmērā, kādu varēja saprātīgi paredzēt darījuma noslēgšanas laikā kā neizpildīšanas sagaidāmās sekas, ja vien neizpildīšana nav notikusi ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ.” Citētās normas teksts lieku reizi apliecina, ka pants runā tieši par cēloņsakarības paredzamību, nevis vainas (neuzmanības) paredzamību, ievērojot, ka tajā ietverta šāda atruna – minētā paredzamība netiek vērtēta, ja līguma neizpildīšana notikusi līgumpārkāpēja ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ, tātad īpašu vainas formu konstatēšanas gadījumā.

Pievēršoties neuzmanības kritērijiem, autors vispirms ieskicējis galvenos atskaites jēdzienus, kā arī šo kritēriju vērtēšanas metodoloģiju. Jau romiešu tiesībās izvirzītie paredzamības un novēršamības kritēriji faktiski attiecināmi uz diviem aspektiem: risku (kas jāparedz) un rūpību (kas jāievēro, lai novērstu vai mazinātu risku). Tādējādi, veicot saprātīgas personas testu, katrā konkrētajā situācijā faktiski tiek meklēts līdzsvars starp risku un rūpību, kas sasaucas ar iepriekš norādīto tēzi, ka ar vainas koncepta palīdzību tiek meklēts taisnīgs balanss starp vienas personas privātautonomiju jeb rīcības brīvību, no vienas puses, un otras personas tiesisko labumu aizsardzību, no otras puses. Proti, jo lielāks un nopietnāks kaitējuma iestāšanās risks konstatējams, jo vairāk var paredzēt, un secīgi jo lielāka rūpība (nopietnāki piesardzības pasākumi) personai jāievēro savā uzvedībā. Kad kaitējuma iestāšanās riska apjoms ir noteikts,

tad tas ir jāsamēro (jālidzsvaro) ar ievērojamo rūpību jeb veicamo piesardzības pasākumu nastu, tostarp izdevumiem, pūlēm un laiku. Šī neuzmanības analīzes daļa ietver jautājumu, kādā apjomā šādi pasākumi ir veicami, proti, vai ir nepieciešams novērst kaitējuma iestāšanās risku pilnībā, vai arī ir pietiekami tikai mazināt šo risku, piemēram, brīdinot vai arī nodrošinot informāciju.

Attiecīgi, izpētot Eiropas kopējās privāttiesību attīstības tendencēs pazīstamos neuzmanības kritērijus, kā arī Latvijas tiesu praksi atbildības piemērošanas jautājumos, autors nonāca pie konstatējuma, ka Latvijas civiltiesības faktiski tiek atpazīti visi tie paši neuzmanības kritēriji, kurus apraksta, piemēram, EDTP. Autors šo fenomenu skaidro ar to, ka vairumā Eiropas valstu privāttiesību vērojama spēcīga romiešu tiesību ietekme (piemēram, Latvijā caur BVCK normu pārņemšanu CL), kas noveda pie tā, ka faktiski dažādās privāttiesību sistēmās attīstījās būtībā vieni un tie paši neuzmanības vērtēšanas kritēriji, kas atrodami jau romiešu digestās. Ievērojot EDTP 4:102. panta pirmajā daļā uzskaitītos kritērijus, kā arī Latvijas tiesu praksē sastopamos kritērijus, autors tos ir apkopojis un attiecīgi sagrupējis šāda veidā: kaitējuma iestāšanās risks, piesardzības pasākumi, zināšanas un prasmes. Precīzāk tās būtu dēvēt par neuzmanības kritēriju grupām, ievērojot, ka katra no tām satur vēl citus apakškritērijus. Kaitējuma iestāšanās risks un piesardzības pasākumi attiecas uz neuzmanības jēdziena rīcības dimensiju, savukārt zināšanas un prasmes – uz personas dimensiju. Šajā ziņā svarīgi piebilst, ka objektīvi nav iespējams izstrādāt pilnīgu un izsmelšu neuzmanības kritēriju klāstu, uz ko vairākkārt norādīts arī tiesību literatūrā. Minētais ir saistāms ar apsvērumu, ka visi konkrētās situācijas apstākļi ir ņemami vērā, nosakot prasītās rūpības standartu. Tajā pašā laikā ne katrs no šiem faktoriem spēlēs juridisku lomu atbildības noteikšanā, attiecīgi to starpā arī nepastāv nekāda hierarhija.

Katrā ziņā jānorāda uz šādām neuzmanības kritēriju kopīgajām iezīmēm: pirmkārt, neuzmanības kritērijiem piemīt objektīvs raksturs, kas mūsdienās principā ir vispāratzīta tēze; otrkārt, šie objektīvie kritēriji jāvērtē *ex ante* perspektīvā, t. i., delikta izdarīšanas (līguma pārkāpuma) brīdī; treškārt, minētajiem kritērijiem piemīt arī mainīguma īpašība, kas izskaidrojama galvenokārt ar jau pieminēto pamatkritēriju “saprātīga persona”, kas ir ģenerālklausula; ceturtkārt, neuzmanības kritēriji reizēm pārklājas, kas savukārt nozīmē to, ka neuzmanības kritēriji ne vienmēr var būt strikti viens no otra atdalāmi, attiecīgi katrā konkrētajā gadījumā tie ir jāanalizē kompleksi; piektkārt, nepieciešamība neuzmanības kritērijus analizēt kompleksi izriet arī no principa, ka neuzmanības vērtējums faktiski reducējas uz riska un rūpības balansēšanu (lidzsvarošanu).

Kaitējuma iestāšanās risks

Kaitējuma iestāšanās risks principā atbilst kaitējuma (seku) paredzamības kritērija idejai, kas tiek atzīts par vienu no būtiskākajiem un praksē visbiežāk piemērotajiem neuzmanības vērtēšanas kritērijiem. Izpētot Eiropas valstu

praksi, autors nonācis pie secinājuma, ka kaitējuma iestāšanās riska kritērija izvērtēšanā tiek ņemta vērā arī aizsargātās intereses daba un vērtība. Jo augstāka ranga aizsargātā interese ir pakļauta kaitējuma iestāšanās riskam, jo nopietnāki piesardzības pasākumi (rūpība) ir jāievēro. Kaitējuma iestāšanās riska kritērijs izmantots arī Latvijas tiesu praksē (kā mūsdienu, tā arī starpkaru periodā). Būtiski atzīmēt, ka šis kritērijs ir ticis ņemts vērā ne tikai deliktu tiesību, bet arī līgumtiesību strīdos.

Attiecībā uz izpētīto Latvijas tiesu praksi jānorāda, ka no tās izsecināmas vēl papildu pazīmes, kas būtu jāņem vērā, nosakot kaitējuma iestāšanās risku. Tā, piemēram, Latvijas tiesas ņem vērā to, cik lielu potenciālo cietušo personu loku var skart attiecīgā personas aktivitāte (piemēram, bīstamā veidā regulāri sniedzot pakalpojumus ievērojamam cilvēku skaitam). Tāpat Latvijas tiesas ņem vērā attiecīgā kaitējuma veida iestāšanās regularitāti ikdienā (piemēram, dzīvokļa nopludināšana, kas, jāteic, ir samērā bieža parādība). Līdzīgas pazīmes izmantotas arī citu Eiropas valstu praksē, piemēram, ņemot talkā statistikas datus.

Kaitējuma iestāšanās riska analizē jāņem vērā arī veiktās aktivitātes bīstamība. Paredzama briesmu iespējamība ir pietiekama, lai radītu pienākumu rīkoties, ciktāl šie piesardzības pasākumi ir saprātīgi. Pie tam pienākums rīkoties var pastāvēt pat tad, ja briesmu avotu radīja trešo personu rīcība. Vairākās Eiropas valstu nacionālajās privāttiesību sistēmās noteiktas pakāpes bīstamība rada stingro atbildību (šāda pieeja pastāv arī Latvijā, sk. CL 2347. panta otro daļu, kas regulē atbildību par paaugstinātas bīstamības avota nodarītu kaitējumu) vai vismaz apgrieztu pierādīšanas pienākumu jeb noteic vainas prezumpciju. Visbeidzot ir svarīgi izcelt kontroles (atbildības) sfēras kritēriju, kas ir viens no neuzmanības noteikšanas būtiskajiem aspektiem, ievērojot, ka nepietiekamu piesardzības pasākumu veikšanu (rūpības neievērošanu) var pārmest tikai tam, kura kontroles (atbildības) sfērā vispār ietilpst konkrētais kaitējuma iestāšanās risks. Sevišķi būtisks minētais aspekts ir bezdarbības kontekstā, kad, atšķirībā no aktīvas rīcības, ir grūtāk identificēt personu, kurai var kaut ko pārmest.

Piesardzības pasākumi

Piesardzības pasākumi principā atbilst kaitējuma (seku) novēršamības kritērija idejai. Nereti veicamie piesardzības pasākumi ir noteikti rakstītajās tiesību normās, kur likumdevējs jau ir izsvēris, tostarp ekonomiskos apsvērumus, proti, vai uz personu uzliekamais finansiālais slogs, lai nodrošinātu attiecīgo piesardzības pasākumu ieviešanu dzīvē, ir adekvāts un samērīgs iepretim tam kaitējuma iestāšanās riskam, kuru attiecīgajam piesardzības pasākumam būtu jāmazina vai arī jāizslēdz pilnībā. Tādos gadījumos atbildības noteikšana parasti problēmas nesagādā, jo tad ir salīdzinoši vienkārši identificēt to, vai iespējamais tiesību aizskārējs ir veicis visus nepieciešamos piesardzības pasākumus.

Tomēr citāda situācija rodas gadījumos, kad šie veicamie piesardzības pasākumi piemērojamās tiesību normās nav noteikti, vai arī tie ir noteikti abstraktā veidā. Tad nav acīmredzami, kādi piesardzības pasākumi (to apjoms) personai būtu jāveic, lai kaitējums nerastos (vai arī lai tiktu saprātīgi mazināts tā iestāšanās risks). Tādos gadījumos piemērojams minētais saprātīgas personas tests, kas analizējams atsevišķi katrā konkrētajā gadījumā, ievērojot visus relevantos faktiskos apstākļus. Šo vērtējamo apstākļu lokā ir arī ekonomiska rakstura apsvērumi. Nešaubīgi piesardzības pasākumi nav bezmaksas, proti, tie prasa laiku, pūles un finanšu līdzekļus. Aplūkojot Latvijas un ārvalstu tiesu praksi, piesardzības pasākumi var tikt iedalīti nepārtrauktajos un vienreizējos. Latvijas tiesu prakses kontekstā jāatzīmē, ka piesardzības pasākumi kā neuzmanības vērtēšanas kritērijs tiek atzīts ne tikai deliktu tiesībās, bet arī līgumtiesībās.

Juridiskā un ekonomiskā pieeja šajā līdzsvarošanas procesā fokusējas uz piesardzības pasākumu radītājiem izdevumiem, no vienas puses, un ar negadījumiem saistītajiem izdevumiem, no otras puses. Novērst visus negadījumus pie katras cenas ir uzskatāma par neefektīvu pieeju. Tā vietā efektīvi ir veikt tādus piesardzības pasākumus, ciktāl šo pasākumu izdevumi ir zemāki par kaitējuma iestāšanās risku, proti, kaitējuma varbūtību reizinot ar sagaidāmajiem zaudējumiem, kas rastos no šāda negadījuma. Šajā kontekstā autors darbā analizē 20. gadsimta vidū radīto *Learned Hand* formulu: “ja kāda notikuma iestāšanās iespējamība ir P, radītais kaitējums ir L un adekvātās piesardzības nasta ir B, tad atbildība ir atkarīga no tā, vai B ir mazāks par L, reizināts ar P, proti, vai $B < P \times L$.” Šīs ekonomiskās pieejas piekritēji norādījuši, ka sabiedrība var akceptēt zināmu negadījumu līmeni, izmantojot šādu ekonomiski izsvērtu noteikumu.

Analizējot tiesību literatūru, konstatēta atziņa, ka daudzos gadījumos ir finansiāli pārlietu dārgi vai pat neiespējami pilnībā izslēgt risku. Galvenokārt tas izpaužas tad, kad riska izslēgšana padarītu pašas aktivitātes veikšanu par neiespējamu. Tad ir pietiekami šādu risku mazināt. Šajā ziņā reizēm tiesas uzliek tik lielu piesardzības pasākumu nastu, ka šis pienākums no zināmas rūpības ievērošanas ir kļuvis drīzāk par pienākumu garantēt noteiktu rezultātu, t. i., ka kaitējums neradīsies vispār, izslēgt kaitējuma risku pilnībā. Minētajos gadījumos, kā atzīmēts tiesību literatūrā, var apgalvot, ka veiktajiem piesardzības pasākumiem ir visai maza juridiska nozīme, un ka patiesībā “stingrā atbildība ir nomaskējusi sevi neuzmanības (vainas) drēbēs”. Jāteic, ka šāda tipa piesardzības pasākumi, kas pieprasa garantēt noteiktu rezultātu, ir nereti atrodamī arī Latvijas tiesu praksē. Attiecīgi autors izdarījis secinājumu, ka faktiski piemērojot stingro atbildību gadījumos, kad šādu atbildības modeļi tiešā veidā neparedz attiecināmās tiesību normas, tiesām būtu īpaši jāpamato, kāpēc juridiska nozīme nebūtu piešķirama iespējamā tiesību aizskārēja veiktajiem piesardzības pasākumiem. Citādi nepamatoti tiek radītas situācijas, kurās personai, lai izvairītos no civiltiesiskās atbildības, ir jāinvestē nesamērīgi lieli

finanšu līdzekļi, lai nodrošinātu konkrētu rezultātu, proti, kaitējuma iestāšanās riska pilnīgu izslēgšanu.

Izpētot tiesu praksi, konstatējams, ka izplatīts piesardzības pasākums ir pienākums brīdināt un sniegt attiecīgu informāciju. Pēc vispārējā principa pienākums informēt pastāv gadījumos, kad pastāv t. s. "informācijas plaisa", proti, ja kāds (ražotājs) zina risku, par kuru nezina citas personas (patērētāji), vai arī tās nepietiekami šo risku apzinās. Latvijas tiesu praksē šādus brīdināšanas un informēšanas pienākumus galvenokārt atrod normatīvajos aktos, piemēram, darba drošību un aizsardzību regulējošajās tiesību normās.

Bezdarbība kā neuzmanība

Izpētot tiesību literatūrā paustos viedokļus, kā arī tiesu praksē atrodamās atziņas, konstatējams, ka ir ļoti sarežģīti novilkt skaidru robežlīniju starp darbību un bezdarbību, ievērojot, ka nereti vienā un tajā pašā situācijā tiesību aizskārējam var pārmest neuzmanību gan no darbības, gan bezdarbības viedokļa. Šī problēma ir vērojama ne tikai ārvalstu, bet arī Latvijas tiesu praksē. No darbā analizētajiem tiesu prakses piemēriem izriet, ka darbības un bezdarbības nošķirums kļūst sarežģīts tad, ja tiek pārmesta nevis pilnīga, absolūta bezdarbība, bet gan zināmu kļūdu pieļaušana, veicot piesardzības pasākumus, vai arī piesardzības pasākumu veikšana nepietiekamā apjomā.

Šajā ziņā tiesību literatūrā norādīts, ka daudzās tiesu lietās pārmestā bezdarbība patiesībā ir vairāk saistāma ar kļūdām rīkoties noteiktās aktivitātēs, kurās potenciālais tiesību aizskārējs ir iesaistījies, piemēram, autoceļu, ēku, stadionu atvēršana publiskai lietošanai, bērnu audzināšana, dzīvnieku uzturēšana, bīstamu vielu ražošana u. tml. Šādās situācijās pienākumu aktīvi rīkoties ir vieglāk identificēt, un šādu pienākumu uzlikšana nav tik dramatiska.

Vienlaikus šāds darbības un bezdarbības dalījums ir svarīgs, ievērojot, ka pilnīgai bezdarbībai kā neuzmanībai ir nepieciešami pārlicinošāki argumenti atbildības piemērošanai, salīdzinot ar aktīvu darbību kā neuzmanību, kas tiešā mērā saistāma ar tiesībpolitikas jautājumiem. Uzlikt pienākumu aktīvi rīkoties nešaubīgi ierobežo indivīda brīvību. Pilnīgas bezdarbības gadījumā šāds ierobežojums ir ievērojamāks, salīdzinot ar pienākumu atturēties no kaut kā, veicot noteiktas aktivitātes. Turklāt pēc vispārējā principa cilvēkiem vajadzētu atbildēt par pašu veikto darbību izmaksām, citādi nebūtu nekāda ekonomiska stimula tiem rīkoties efektīvāk. Savukārt liekot maksāt blakus esošai personai nozīmētu atbildības efektivitātes un atturēšanas funkcijas zaudēšanu.

Attiecīgi izkristalizējas, ka nepieciešams nošķirt bezdarbību, kur potenciālais tiesību aizskārējs ir iesaistījies noteiktās aktivitātēs (un attiecīgi nav veicis zināmus piesardzības pasākumus, vai arī tie veikti nepietiekami vai kļūdaini), no "tīrās" jeb pilnīgas bezdarbības, kur potenciālais tiesību aizskārējs ir

bijis pasīvs, attiecīgi tas nav bijis iesaistījies itin nekādās noteiktās aktivitātēs pirms kaitējuma rašanās (proti, kad persona atradusies “nejausa garāmgājēja” lomā). Attiecīgi Latvijas tiesību literatūrā paustās atziņas par to, ka pienākums pārtraukt un attiecīgi atbildība par bezdarbību var rasties tikai tad, ja tiesību norma tieši pieprasa pārtraukt bezdarbību, nevar attiecināt uz ikvienu bezdarbības gadījumu, bet gan uz tikai pilnīgas bezdarbības gadījumiem. Pretējā gadījumā ikviens, kurš ir iesaistījies noteiktā aktivitātē, bet nav veicis attiecīgus piesardzības pasākumus, vai arī ir tos veicis nepietiekamā apmērā vai kļūdaini, varēs salīdzinoši viegli izvairīties no atbildības piemērošanas, apgalvojot, ka nepastāv konkrētas tiesību normas, kas uzliek par pienākumu pārtraukt bezdarbību. Pie tam, šāda pieeja noteikti neatbilstu efektīvai cietušo interešu aizsardzībai.

Var rasties situācijas, kurās kāds cits ir radījis kaitējuma iestāšanās risku (cietušais, trešā persona), vai arī to ir radījusi daba vai kādas lietas stāvoklis. Tad nav acīmredzams, kura persona ir tā, kurai būtu šāds pienākums pārtraukt bezdarbību. Šādos gadījumos pienākumu pārtraukt bezdarbību var palīdzēt identificēt vairākas indikācijas: 1) tiesību aizskārēja īpašā saikne ar notikuma vietu; 2) tiesību aizskārēja īpašā saikne ar kustamu lietu, kas nodarīja kaitējumu; 3) tiesību aizskārēja īpašās attiecības ar cietušo (tātad ne tikai tiesību normās noteikts pienākums pārtraukt bezdarbību). Būtiski, ka šīs indikācijas ir atzītas arī Latvijas tiesu praksē. Jebkurā gadījumā šādam pienākumam pārtraukt bezdarbību būtu jo sevišķi jāattiecas uz personu, kura, veicot noteiktu aktivitāti, ir radījusi attiecīgo kaitējuma risku, un tas atrodas šīs personas kontroles (atbildības) sfērā.

Katrā ziņā atbildības piemērošana ar tiesību normām neregulētos dzīves gadījumos, kur persona ir iesaistījusies noteiktā aktivitātē, bet, iespējams, nav veikusi attiecīgus piesardzības pasākumus, vai arī ir tos veikusi nepietiekamā apmērā, prasa augstu tiesību izpratnes līmeni, lai pareizi piemērotu atbildību. Šeit faktiski ir vērojama šaura robeža starp tiesību jaunradi un atbildības pareizu piemērošanu. Šajā ziņā autors secinājis, ka no CL 1. panta (labas ticības principa) vai bezdarbības analīzes nevarētu izsecināt jaunus vispārīgos pasākumus (kā tiesību normu). Minētais tāpat būtu attiecināms uz gadījumiem, kad konkrēto situāciju regulē tiesību norma, kura precīzi noteic veicamos piesardzības pasākumus un to apmēru. Piemēram, ja norma paredz precīzu piesardzības pasākumu saturu un tas tiek izdarīts, tad kaitējuma iestāšanās gadījumā nevarētu nonākt pie secinājuma, ka ar to nebija pietiekami un ka tādējādi bija jādara vairāk, nekā paredzēja norma.

Tiesību normas pārkāpums

Rakstītās tiesību normas tiek uzskatītas par līdzsvarošanas (starp rīcības brīvību un tiesību un likumīgo interešu aizsardzību) procesa rezultātu, ko veicis likumdevējs. Šis process ir salīdzināms ar to, ko dara tiesas, veicot

neuzmanības analīzi, lai noteiktu prasītās rūpības standartu neregulētā dzīves gadījumā (izsverot risku un rūpību). Tādējādi teorētiski varētu izvirzīt sākotnēju apgalvojumu, ka šādas normas pārkāpuma izvērtējumā saprātīgās personas testa veikšana nemaz nebūtu nepieciešama. Tomēr šāds secinājums būtu pārsteidzīgs vairāku iemeslu dēļ.

Rakstītā tiesību norma var saturēt noteikumu, ka personai ir jārikojas ar rūpību, proti, ka tai ir jāveic zināmi piesardzības pasākumi, kas ir atbilstoši konkrētajai situācijai, vai arī likumdevēja noteiktie priekšraksti var būt nepilnīgi vai nekonkrēti (normas var būt ar dažādu abstrakcijas pakāpi). Šādā gadījumā faktiski runa ir par neuzmanību (vainu), kuras analīze attiecīgi būtu veicama. Tāpat rakstītā tiesību norma var saturēt noteikumu, ka personai ir jāgarantē noteikts rezultāts (sīkāk neaprunājot personai veicamos pienākumus tā sasniegšanā), kas principā atbilst stingrās atbildības idejai, proti, personai var iestāties atbildība pat tad, ja tā ir rīkojusies kā saprātīga persona konkrētajos apstākļos. Vēl var būt normas, kas paredz pienākumu ievērot precīzu uzvedības modeli (piemēram, aizliedzošās normas).

Turklāt būtiska nozīme ir arī tiesību normas aizsardzības mērķim (*Schutzzwecklehre* – vācu val.). Mērķa noskaidrošanas procesā tiek meklētas atbildes uz šādiem jautājumiem: kurš ir aizsargātais; kādu kaitējumu normai būtu jānovērš; pret kādiem kauzāliem notikumiem persona ir pasargāta. Šī doktrīna ir atzīta Latvijas tiesību doktrīnā un ir analizēta arī mūsdienu Latvijas tiesu praksē. Šajā ziņā autors izpētījis ārvalstu, jo īpaši Vācijas un Šveices civiltiesību atziņas, ievērojot, ka šajās valstīs ir plaši atzīta šī mācība par normas aizsardzības mērķi. Autors attiecīgi secinājis, ka atkarībā no tā, kādā mērā normas mērķi ietilpst potenciālā cietušā tiesību un interešu aizsardzībā, ir atkarīgs iespējamajam tiesību aizskārējam izvirzāmais pienākums veikt zināmus piesardzības pasākumus. Atsevišķos gadījumos normas mērķis var būt pat izslēgt jebkāda kaitējuma nodarīšanas risku jeb sasniegt noteiktu rezultātu, kas savukārt nozīmē to, ka faktiski jau sāk darboties stingrās atbildības režīms. Līdz ar to izdarāms nākamais secinājums, ka normas aizsardzības mērķis ne tikai ir nesaraujami saistīts ar neuzmanību (piemēram, veicamo piesardzības pasākumu kontekstā), bet ar normas aizsardzības mērķa palīdzību arī var noteikt to, kurš no atbildības modeļiem (vainas vai stingrais) vispār konkrētajā situācijā ir piemērojams.

Rīkošanās atbilstoši aizliedzošai normai ne vienmēr atbrīvo personu no vispārējā rūpības standarta ievērošanas. Ja saprātīga persona konkrētajos apstākļos var paredzēt, ka specifisku normu prasību ievērošana ir nepietiekama un kur konkrētā norma atstāj zināmu rīcības brīvību, tad personai konkrētajā situācijā ir jāpielieto šī rīcības brīvība tā, kā to darītu saprātīga persona. Vienlaikus autors uzsver, ka šāda veida atbildība par tiesību normās noteiktā uzvedības modeļa (ārēju) ievērošanu būtu nosakāma tikai izņēmuma veidā, ārkārtīgi piesardzīgi analizējot visus relevantos apstākļus, tostarp saprātīgas personas spēju paredzēt to, ka normatīvi regulētie piesardzības pasākumi

nebūs pietiekami, kā arī to, ka norma satur attiecīgu rīcības brīvības ietvaru, attiecībā uz kuru būtu piemērojams saprātīgas personas tests.

Izpētot tiesu praksi, konstatējams, ka Latvijas tiesu praksē nereti vērojama parādība, ka tiesību normās noteiktie pienākumi “nodrošināt”, piemēram, drošību, vai noteiktu objektu stāvokli tiek interpretēti kā pienākums garantēt noteiktu rezultātu jeb tiek piemērota stingrā atbildība (sk., piemēram, CL 1084. panta pirmo daļu, kas regulē ēkas īpašnieka atbildību), nevērtējot tiesību aizskārēja veiktos piesardzības pasākumus. Šajā ziņā neviennozīmīga tiesu prakse sastopama dzīvokļu nopludināšanas lietās, kurās pamatā faktiski piemērota atbildība par risku jeb stingrā atbildība, taču vienlaikus sastopami tiesu nolēmumi, atbilstoši kuriem tiek ņemti vērā arī dzīvokļa īpašnieka veiktie piesardzības pasākumi, t. i., vērtēta vaina.

Zināšanas un prasmes, objektīvais un subjektīvais tests, atšķirīgie prasītās rūpības standarti

Neuzmanības iekšējais aspekts satur divus elementus: zināšanas un prasmes. Šis galvenokārt nav subjektīvs jautājums (proti, ko tieši iespējamais tiesību aizskārējs zināja vai arī kādas bija viņa prasmes), bet gan objektīvs jautājums (kādam zināšanām un prasmēm iespējamajam tiesību aizskārējam, ievietojot viņa vietā saprātīgo personu, bija jāpiemīt). Nosakot prasīto zināšanu un prasmju līmeni, kas attiecināma uz saprātīgo personu tiesību aizskārēja vietā, arī šeit ir jāņem vērā brīdis tieši pirms notikuma (proti, jāraugās *ex ante* perspektīvā). Līdz ar to, nosakot prasīto zināšanu un prasmju līmeni, ir jāņem vērā tostarp tā zinātniskā un tehnoloģiskā attīstība, kāda tā bija īsi pirms kaitīgo seku izraisošā notikuma. Nepieciešamajām zināšanām jāattiecas uz kaitējuma iestāšanās risku (tā nopietnību un iespējamību). Turklāt šīs zināšanas jāattiecinā vispārējā veidā, proti, prasītajām zināšanām nav jāattiecas uz notikumu secību, kas radīja kaitējumu, bet gan uz kaitējuma veidu. Arī prasmēm, tāpat kā zināšanām, ir jābūt attiecinātām vispārējā veidā, proti, nevis uz iespējam izvairoties no konkrētā kaitējuma riska vai mazināt to, bet tikai uz iespējam izvairoties no negadījuma kā tāda.

Zināšanas un prasmes var tikt aplūkotas no objektīvās un subjektīvās perspektīvas. Pēc vispārējā principa Eiropas valstu nacionālajās privāttiesību sistēmās (arī Latvijā) galvenokārt izmanto objektīvo testu, subjektīvo testu pielietojot vien izņēmuma gadījumos. Tomēr Latvijas tiesu praksē sastopami arī gadījumi, kuros abi testi ir tikuši sajaukti. Piemēram, no vienas puses, tiesai ņemot vērā, ka cietušais pieder pie konkrētas personu grupas speciālistiem, tomēr, no otras puses, vienlaikus ņemot vērā pašas cietušās personas subjektīvās spējas paredzēt kaitējuma iestāšanās risku (piemēram, analizējot tā uzkrāto pieredzi attiecīgajā jomā). Jāuzsver, ka subjektīvais tests nav pilnībā ignorējams. Te jāatzīmē, piemēram, bērni līdz 7 gadu vecumam un personas ar psihiskiem un garīgiem traucējumiem. Uz šiem subjektiem atbilstoši CL

nevar attiecināt objektīvo saprātīgās personas testu, jo tās gluži vienkārši nevar sasniegt šo prasītās rūpības standartu. Vainas jēdziens pieprasa, ka tiesību aizskārējam ir jābūt spējīgam saprast savas rīcības nozīmi un vadīt to, lai attiecīgi tas spētu uzvesties citādāk.

Šeit autors, atsaucoties uz tiesību literatūrā paustajiem viedokļiem, argumentē, kāpēc zināšanas un prasmes ir jāaplūko no objektīvās, nevis subjektīvās perspektīvas. Pirmkārt, subjektīvais tests rada praktiskas problēmas, jo tiesnesim ir jāizvērtē tas, ko iespējama tiesību aizskārējs zināja un kādas bija viņa prasmes, veicot attiecīgās aktivitātes. Minētajā kontekstā autors norādījis arī uz Latvijas tiesu praksē sastopamo pieeju šajā aspektā. Otrkārt, subjektīvais tests sajauc deliktu un noziedzīgu nodarījumu. Šeit jāatzīmē, ka vēsturiski romiešu tiesībās ārpuslīgumiska tiesību aizskārums un nozieguma jēdzieni sākotnēji netika nošķirti un abi tiesību pārkāpumu veidi tika pakļauti vienotai saistībai – deliktam (*delictum* – latīņu val.). Deliktu tiesību mērķis sākotnēji bija ne tikai kompensēt cietušajam kaitējumu, bet arī sodīt nodarītāju, kur pēdējā funkcija mūsdienās raksturīga vairs tikai krimināltiesībām. Minētais apsvērums izskaidro to, kāpēc arī Latvijas Krimināllikumā ietvertas līdzīga nosaukuma (bet atšķirīgas satura ziņā) vainas formas. Treškārt, pēc vispārējā principa civiltiesiskā atbildība neietver morālu spriedumu par tiesību aizskārējā rīcību. Tā ir bāzēta uz sociālu atbildību. Iebildumi pret subjektīvo testu reducējas uz to, ka šis tests pārāk lielu uzsvāru liek uz iespējamo tiesību aizskārēju un tā rīcības brīvību, un ka attiecīgi ir grūti pienācīgā veidā ņemt vērā cietušā intereses.

Saprātīgā persona tiek “veidota” atkarībā no personas izdarītās rīcības rakstura. Ikdienā cilvēki ieņem dažādas lomas. Viens un tas pats cilvēks var būt autovadītājs, dažreiz eksperts un profesionālis, tad amatieris, un, visbeidzot, arī nelietpratējs. Tātad standarta noteikšanā liela nozīme ir konkrētā brīdī ieņemtajai sociālajai lomai, kas izskaidro, kāpēc vienā situācijā ir nepieciešamas labākas zināšanas un prasmes nekā citā situācijā (kas arī vēlreiz pamato šī kritērija vērtēšanas *ex ante* perspektīvā nepieciešamību). Tā, piemēram, šeit analizēta Latvijas tiesu prakse pilnvarnieka atbildības jautājumos, kā rezultātā tika konstatēts, ka pilnvarniekam tiek izvirzīts paaugstināts rūpības standarts, nereti pat piemērot apgriezto pierādīšanas pienākumu (vainas prezumpciju), šajā ziņā ņemot vērā pilnvarojuma tiesiskajām attiecībām piemītošo īpašās uzticēšanās raksturu.

Šī standarta adaptīvā īpašība nozīmē to, ka cilvēki var paļauties uz to, ka neviens neuzsāks tādu aktivitāti, par kuru tam nebūs atbilstošu zināšanu un prasmju. Idejiski fokuss ir likts uz to, ka veiktā rīcība tiek salīdzināta ar saprātīgu dalībnieku no attiecīgās grupas. Šeit ir svarīgi atzīmēt, ka minētais standarts piemērojams tikai uz tām aktivitātēm, kuras pieprasa šādas attiecīgās grupas profesionāļa zināšanas un prasmes. Turklāt svarīgi ir arī tas, vai konkrētā persona uzstājas (prezentē sevi) kā attiecīgās jomas speciālists vai arī tā uzņemas attiecīgā speciālista aktivitāšu veikšanu.

2.4. Trešā nodaļa “Rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdziens, to konstatēšanas kritēriji”

Trešajā nodaļā autors analizējis vainas pakāpes “rupja neuzmanība” un “ļauns nolūks”, kā arī šo vainas pakāpju konstatēšanas kritērijus. Tāpat autors sniedzis argumentāciju par to, kāpēc būtu nepieciešams nodalīt rupju neuzmanību no ļauna nolūka. Šādā secībā arī seko nodaļas izklāsts.

Rupjas neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji

Reizēm (piemēram, noteiktos gadījumos līgumiskās atbildības kontekstā) vajadzēs “pārvarēt augstāku latīņu”, t. i., būs jākonstatē vismaz rupja neuzmanība, lai piemērotu civiltiesisko atbildību. Tipiski ar rupju neuzmanību saprot elementāras rūpības trūkumu. Aplūkojot CL 1645. panta pirmās daļas saturu, konstatējams, ka šī norma satur trīs alternatīvas pazīmes, kas var liecināt par šo ievērojamo vai acīmredzamo neatbilstību prasītās rūpības standartam: 1) ja kāds rikojas augstākā mērā vieglprātīgi un nevēriģi; 2) ja kāds mazāk rūpējas par viņam uzticētām svešām lietām un darīšanām nekā par savām paša; 3) ja kāds uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi.

Analīzes gaitā autors konstatē, ka pirmšķietami varētu būt pārprotams CL 1645. panta pirmās daļas formulējums “uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi” tādā izpratnē, ka par rupju neuzmanību *per se* būtu atzīstama tādas rīcības uzsākšana, kuru raksturo normā minētais kaitīgums un bīstamība. Tā tas nebūtu jāsaprot. Daudzas sociālas un ekonomiskas aktivitātes (piemēram, automašīnu vadīšana, bīstamu lietu izgatavošana) ir riskantas, taču tās ir tikušas sociāli akceptētas. Attiecīgi, personai veicot šādas aktivitātes kā tādas, nevar uzskatīt, ka persona automātiski rikojas neuzmanīgi.

Par rupju neuzmanību var runāt tikai tad, ja iepretim šim ievērojamajam kaitējuma briesmām persona neievēro attiecīgu rūpību, neveic vajadzīgos piesardzības pasākumus. Citiem vārdiem, rupju neuzmanību raksturo ievērojamāks disbalanss starp kaitējuma iestāšanās risku un personas veikto rīcību prasītās rūpības kontekstā, salīdzinot ar vieglu neuzmanību. Kā atzīts mūsdienu Latvijas tiesu praksē, rupju neuzmanību var konstatēt tad, ja tiesību aizskārējs ne tikai nav izrādījis krietna un rūpīga saimnieka rūpību un čaklību un tāpat nav veicis apstākļiem parasti atbilstošus pasākumus, lai nerastos tiesību pārkāpums, bet nav vispār neko darījis vai veicis tikai dažus nebūtiskus, formālus pasākumus, lai pārkāpums nenotiktu, vai, kaut arī nevēlēdamies negatīvas sekas, tomēr ignorējis drošības pasākumus. Būtiski uzsvērt, ka arī rupja neuzmanība ir objektīva kategorija.

Izpētot Latvijas tiesu praksi, secināms, ka vairumā gadījumu tiesas rupjas neuzmanības pamatošanai izmantojušas pazīmi “uzsāk tādu darbību, kuras

kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi”, konstatējot tiesību normās nostiprinātu drošības pasākumu pilnīgu ignorēšanu (kas tipiski vērojams darba strīdos). Latvijas tiesu praksē rupja neuzmanība tāpat nereti tiek konstatēta ceļu satiksmes negadījumu lietās.

Ļauna nolūka jēdziens un tā konstatēšanas kritēriji

Gandrīz vai par dogmu ir kļuvusi izpratne, ka ļauna nolūka jēdziens faktiski vienmēr ir saistāms ar personas psihisko attieksmi, motīviem, intelektuālajiem vai gribas aspektiem u. tml. apsvērumiem. Minēto tēzi tiesību literatūrā izmanto kā argumentu secinājumam, ka faktiski nav iespējams izstrādāt vienotu un visaptverošu vainas definīciju, jo ļauns nolūks vienmēr ir analizējams caur dažādu subjektīvu kritēriju prizmu, turpretī neuzmanība jurisprudencē funkcionē kā objektīva kategorija, par ko šobrīd, ja tā var teikt, valda vienprātība. Lidz ar to varētu secināt, ka ļauna nolūka izvērtēšana prasa izsvērt dažādus subjektīvus kritērijus, kuriem pirmšķietami ar kādām konkrētām un objektīvām mērauklām ir visai maz sakara. Tomēr autora veiktā analīze liecina par pretējo, proti, ka arī ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji pēc būtības ir objektīva rakstura. Vienlaikus jāatzīmē princips, atbilstoši kuram civiltiesiskā atbildība par ļaunā nolūkā nodarītu kaitējumu nav apdrošināma, tāpēc šāda veida juridiskā atbildība tiešā veidā un reizēm, kā norādīts tiesību literatūrā, pat “postošā veidā” ietekmē tiesību aizskārēju.

Izanalizējot tiesu praksi un starpkaru perioda tiesību doktrīnu, kā arī radniecīgo civiltiesību sistēmu – Vācijas un Šveices civiltiesību atziņas, secināts, ka izplatīts ļauna nolūka izpausmes veids ir tiesību izlietošana un pienākumu pildīšana kaitēšanas nolūkā (tātad pretēji labai ticībai), taču arī šeit jāpatur prātā, ka ne jebkura tiesību izlietošana pretēji labai ticībai, kas nebauda tiesisku aizsardzību, automātiski pieskaitāma ļaunam nolūkam. No otras puses, kā tas atzīts arī tiesu praksē, ļaunprātības gadījumā nav labas ticības. Bez tam tiesību izlietošanas kontekstā ļauna nolūka kritērija kaitēšanas mērķis mēraukla ir objektīva. Piemēram, kaitēšanas mērķi ir iespējams konstatēt gadījumā, ja persona savu tiesību izlieto bez jebkādas objektīvi aizsargājamas intereses, proti, ja ir iespējams pierādīt, ka zināmai rīcībai pēc objektīviem lietas apstākļiem nevar būt cita mērķa kā vien nodarīt citam kaitējumu.

Ņemot vērā Vācijas civiltiesību atziņas, kā arī mūsdienu Latvijas tiesu praksi, secināts, ka ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji ir: 1) personas apzināta (tīša) rīcība (kas aptver kā a) darbību, tā b) bezdarbību), 2) kuras rezultātā 3) citai personai radies a) gribēts juridiski nozīmīgs kaitējums vai arī b) tāds juridiski nozīmīgs kaitējums, kura iestāšanās varbūtību šī persona apzinājās jeb paredzēja (pieļāva). Apzinātas (tīšas) rīcības kritēriju šeit var konstituēt arī personas rīcība pretēji labiem tikumiem, un šādos gadījumos, līdzīgi kā neuzmanības kontekstā, par pamatu jāņem saprātīgās personas tests attiecīgos faktiskajos apstākļos. Tiesību piemērotājs nevar vadīties pēc savas iekšējās krietnuma pārliecības.

Tāpat secināts, ka apzinātu (tīšu) rīcību (tāpat kā kaitējuma gribēšanu) raksturo objektīvi konstatējami apstākļi. Visbiežāk par personas ļaunu nolūku liecina tās informētība par kādiem juridiski būtiskiem apstākļiem, kas ir kaitējuma nodarīšanas pamatā, taču, neraugoties uz šiem apstākļiem, persona rīkojas. Līdz ar to ļauna nolūka jēdziens šādā izpratnē tuvinās lietu tiesībās zināmajam ļauntības jēdzienam, kas koncentrētā veidā definējams kā personas zināšana (vai kurai vajadzēja zināt) par noteiktiem tiesiskiem šķēršļiem vai trūkumiem. Tāpat par personas ļaunu nolūku var liecināt tādas objektīvas pazīmes kā tiesību aizskārēja izmantotie līdzekļi, paņēmieni, rīcības sistemātiskums (plānveidīgums), tās saskaņotība, kā arī šīs personas mērķis. Reizēm par ļaunu nolūku liecina tiesību aizskārēja panāktais rezultāts, piemēram, tiesību aizskārēja iegūtais labums. Minētās objektīvās pazīmes vienmēr jāskata savstarpējā kopsakarībā, jo tā var nonākt pie situācijas kopainas, tostarp pie secinājuma, ka persona rīkojusies ar ļaunu nolūku. Šo tēzi būtībā apstiprina arī pastāvošā Latvijas tiesu judikatūra. Līdz ar to nevar piekrist Latvijas tiesību literatūrā norādītajam, ka personas vainas formas nodoma veidā pierādīšana var būt komplicēta psihiskās attieksmes izziņas grūtību dēļ, kas praksē var izrādīties gandrīz neiespējami un nesamērīgi apgrūtināši prasītājam, un ka tāpēc nav iespējams izstrādāt vienotu vainas definīciju.

Rupjas neuzmanības un ļauna nolūka nošķiruma nepieciešamība

Izpētot attiecināmo tiesu praksi, konstatēts, ka Latvijas tiesu praksē dažreiz vērojama tendence rupju neuzmanību pielīdzināt ļaunam nolūkam, proti, ka tas ir būtībā viens un tas pats jēdziens. Pirmšķietami varētu teikt, ka šāds uzskats ir pamatots, jo Civillikuma 1645. panta otrā daļa noteic, ka “zaudējumu atlīdzības un citu civiltiesisku seku ziņā rupja neuzmanība pilnīgi pielīdzināma ļaunam nolūkam”. Turklāt atsevišķos tiesu prakses piemēros tiesas nevis tikai vienkārši “pielīdzina” šīs vainas pakāpes vienu otrai, bet arī faktiski atmet rupjas neuzmanības kritērijus, attiecīgi vadoties tikai pēc ļauna nolūka konstatēšanas pazīmēm. Tomēr šāda pieeja nav pamatota.

Attiecīgi, veicot tiesību avotu analīzi, jo sevišķi aplūkojot bagātīgo starptaru perioda tiesu praksi un romiešu tiesību avotus, autors secinājis: ja kāda CL norma paredz, ka, izmantojot CL 1645. panta otrās daļas retoriku, “civiltiesisko seku ziņā” būtiska ir viena konkrēta vainas pakāpe (piemēram, ļauns nolūks CL 1642., 1643. panta un 1776. panta otrās daļas kontekstā), tad šāds nošķirums starp rupju neuzmanību un ļaunu nolūku kļūst vitāli nepieciešams. Līdz ar to šis CL 1645. panta otrajā daļā ietvertais vienādojums ir attiecināms tikai uz tiem gadījumiem, kur CL normās rupja neuzmanība un ļauns nolūks tiesisko seku ziņā tiek nostādīti līdzvērtīgās kategorijās. Tādējādi šeit nav pamata runāt par šo vienādojumu kā vispārēju principu. Līdz ar to CL 1645. panta otrā daļa ir formulēta neveiksmīgi un zināmā mērā pat pirmšķietami maldina. Šī CL

norma būtu viennozīmīgāka, ja tās noslēgumā sekotu piebilde “attiecīgā vietā norādītos gadījumos”, līdzīgi kā CL 1647. pantā.

2.5. Ceturtā nodaļa “Vaina un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā”

Ceturtajā nodaļā autors mēģināja rast atbildes šādiem jautājumiem:

- 1) Vai un kādos gadījumos līgumiskās atbildības piemērošanā varētu būt nozīme līgumslēdzēja neuzmanības (vainas) pieļāvumam?
- 2) Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir apstiprinoša – vai tādā gadījumā līgumtiesībās varētu būt pamats runāt par vispārēju principu vai tomēr tikai izņēmuma gadījumiem, kuros būtu analizējama līgumslēdzēja neuzmanība (vaina)? Šeit ir būtiski uzsvērt, ka deliktu tiesībās neuzmanības pieļāvums ir atbildības piemērošanas fundament.
- 3) Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir apstiprinoša – kādi elementi un kritēriji veido neuzmanības (vainas) jēdziena saturu līgumtiesībās? Vai neuzmanības saturs līgumtiesībās un deliktu tiesībās atšķiras? Te jānorāda uz praksē dažreiz novērotām situācijām, kurās tiek mēģināts deliktu tiesībās atzītos neuzmanības kritērijus tiešā un nepastarpinātā veidā piemērot arī līgumtiesībās.

Noskaidrot atbildes uz iepriekš izvirzītajiem jautājumiem ir svarīgi arī citu juridiski teorētisku apsvērumu dēļ, tostarp prasījumu konkurences kontekstā, jo reizēm izveidojas situācijas, kurās cietušajam (līgumslēdzējam) pieder prasījums kā uz līguma, tā arī uz delikta pamata. Pēc vispārējā principa abi prasījumu veidi viens otru savstarpēji neizslēdz (jeb pastāv t. s. “brīvā konkurence”), līdz ar to cietušajam (līgumslēdzējam) pieder izvēles tiesība attiecībā uz kuru no šiem diviem juridiskajiem pamatiem balstīt izvirzāmo prasījumu. Prasījumu konkurences aspekts var kļūt būtisks, ja vainas (tās pamatformas “neuzmanība”) saturs un tās konstatēšanas kritēriji deliktu tiesībās un līgumtiesībās atšķiras, jo tādā gadījumā cietušajam (līgumslēdzējam) varētu būt (piemēram, no pierādīšanas viedokļa) izdevīgāk celt prasību, balstot savu prasījumu uz vienu no šiem diviem juridiskajiem pamatiem.

Šajā nodaļā autors arī argumentē to, kāpēc līgumtiesību kontekstā civiltiesiskā atbildība būtu jānošķir no cita civiltiesiskā aizsardzības līdzekļa – līguma izpildes prasījuma. Šis nošķīrums ir būtisks, jo tiesību literatūrā abus minētos civiltiesiskās aizsardzības līdzekļus reizēm mēdz aplūkot vienlaikus, tos sevišķi neizdalot, kas savukārt var novest pie nepareizas vainas izpratnes kādā konkrētā atbildības jautājumā. Šo tēzi autors ilustrē ar CL 1776. panta, kas regulē cietušā pienākumu mazināt zaudējumus, piemērošanu. Proti, šī tiesību norma attiecas tikai un vienīgi uz civiltiesiskās atbildības jautājumu, precīzāk, uz zaudējumu atlīdzināšanas jautājumu. Tomēr tā nav piemērojama attiecībā uz līguma izpildes prasījumiem. Šī doma pamatojas tēzē, ka pēc vispārējā principa kreditora tiesības prasīt līguma saistības izpildi nevar tikt revidētas no tiesas

pusēs, meklējot “trūkumus” kreditora (kā cietušā līgumpartnera) darbībās. Vienīgais vispārējo normu gadījums CL, kas var apturēt līguma saistošo spēku par sliktu kreditoram, ir CL 1591. pants, kas paredz līguma neizpildīšanas ierunas tiesību. Taču arī tad šāda ieruna var tikt izmantota tikai tad, ja kreditors nepilda kādu savu pienākumu, nevis izmanto tiesības.

Attiecīgi, izanalizējot tostarp Latvijas, Vācijas un Šveices civiltiesību atziņas, kā arī Eiropas kopējās līgumtiesību attīstības tendences, secināts, ka līgumtiesībās civiltiesiskā atbildība iestājas par parādnieka līgumiskas saistības pārkāpumu, kas zināmos gadījumos pieprasa neuzmanības (vainas) izvērtēšanu, proti, analīzi, vai parādnieks rīkojies atbilstoši prasītās rūpības standartam. Vienlaikus jāatzīmē, ka šādos gadījumos būtu piemērojama vispārēja neuzmanības (vainas) prezumpcija, ja saistības priekšmets atbilst pienākumam pielikt visas saprātīgās pūles. Minētais izvērtējums būtu veicams ne tikai CL 1649. panta otrajā daļā noteiktajos gadījumos (proti, kad to tieši nosaka likums), bet arī gadījumos, kad tas izriet no pušu pielīgtajiem līguma noteikumiem (tā satura) vai noslēgtā līguma (saistības priekšmeta) juridiskā rakstura (CL 1785. pants).

Šajā ziņā noderīgas ir Vācijas un Šveices līgumtiesību teorētiskās atziņas, kā arī anglo-sakšu un romāņu-ģermāņu tiesību sistēmās atzītā doktrīna par 1) pienākumu pielikt visas saprātīgās pūles un 2) pienākumu sasniegt noteiktu rezultātu. Caur minētā saistību iedalījuma prizmu autors šajā nodaļā analizējis vairākas CL normas, kas regulē atbildību noteiktos līgumu veidos. Tā, piemēram, maksājumu saistībās, uzņēmēja saistībās izgatavot noteiktu lietu darbojas stingrās atbildības režīms, savukārt attiecībā uz, piemēram, pilnvarnieka darbībām piemērojams vainas princips. Šo saistību iedalījumu autors darbā ilustrējis ar vairākiem piemēriem. Tā, piemēram, visvienkāršāk saistību pielikt visas saprātīgās pūles varētu raksturot ar ārstniecības pakalpojumu piemēru, kurā ārstam, veicot pacientam operāciju, ir pienākums ievērot visu no viņa prasīto rūpību. Ārsts parastos apstākļos civiltiesiski neatbildēs, ja, neraugoties uz šīs (klasiski paaugstinātās) rūpības ievērošanu, pacients operācijas rezultātā tomēr neizvesēlotos. Tāpat klients nevarētu pārvest savam advokātam, ka tam uzticēta tiesvedība ir noslēgusies ar klientam nelabvēlīgu tiesas nolēmumu (proti, advokāts nav panācis noteiktu rezultātu), ja vien advokāts, protams, būs pielicis visas saprātīgās pūles un prasmes, ko no viņa attiecīgajos apstākļos varētu prasīt.

Šajā ziņā nodaļā aplūkoti arī specifiski līgumiskās atbildības aspekti, piemēram, autors analizē kolīziju starp CL 1657. (“tiesa var atsvabināt parādnieku no viņam neizdevīgām nokavējuma sekām arī citos gadījumos, kad viņu nevar vainot ne uzmanības trūkumā, ne vispār vieglprātībā vai nolaidībā, vai kad izpildīšana nav notikusi nepārvaramas varas dēļ”) un 1774. pantu (“Nejaušs zaudējums nevienam nav jāatlīdzina. Tādēļ, ja nejaušs šķērslis kavē kādu izpildīt uzņemto saistību, jāatzīst, it kā viņš būtu to izpildījis, ja vien viņš līgumā nav uzņēmis nejaušības risku”). Proti, ja kaitējumu kreditoram izraisījis

parādnieka nokavējums, kura iemesls ir, piemēram, nepārvarama vara, tad atbilstoši CL 1657. pantam šādā gadījumā parādnieks par šādu kaitējumu būs atbildīgs, ja vien tiesa no šim nelabvēlīgajām nokavējuma sekām parādnieku neatbrīvos, savukārt atbilstoši CL 1774. pantam parādnieks par šādu kaitējumu neatbild automātiski (paturot prātā, ka nepārvarama vara tipiski kalpo par atbildību izslēdzošu apstākli arī stingrās atbildības modeli). Turklāt šo divu normu kolīzija var būt aktuāla ne tikai gadījumā, kad parādnieks ir kavējis saistības izpildīšanu.

Ja šo kolīziju risinātu pēc tiesību teorijā atzītājām juridiskajām metodēm, būtu jāsecina, ka CL 1774. pants ir speciālā tiesību norma iepretim CL 1657. pantam, jo CL 1774. pants īpaši regulē kaitējuma atlīdzināšanas jautājumu, savukārt CL 1657. pants regulē dažādas nelabvēlīgas nokavējuma sekas, tostarp minēto kaitējuma atlīdzināšanas jautājumu. Lai novērstu šo normu iespējamo kolīziju un secīgi jebkādas šaubas šo divu tiesību normu piemērošanā, te būtu vēlamas attiecīgas izmaiņas CL, un konkrēti, CL 1657. pantā būtu nepieciešams precizējums attiecībā uz “neizdevīgo nokavējuma seku” saturu, izslēdzot no tā kaitējumu atlīdzināšanas pienākumu. Šāds regulējums saskanētu, cita starpā, ar iepriekš aplūkoto tiesību literatūras atziņām, kas reducējas uz tēzi, ka kaitējuma atlīdzināšanas pienākums var iestāties tikai vainīgam parādniekam.

Šajā nodaļā autors akcentē pušu privātautonomijas lomu līgumiskās atbildības piemērošanā. Atbilstoši privātautonomijai līdzēji definē izpildāmo saistību, no kuras savukārt izriet prasītās rūpības standarta saturs. Puses var līgumiski pastiprināt vai mīkstināt likumā noteikto atbildības modeli, tostarp pielikt stingrās atbildības režīmu, ievērojot imperatīvo normu prasības. Šajā ziņā svarīga nozīme ir līgumiskās garantijas institūtam. Ņemot vērā šīs stingrās atbildības grupas saistības, vispārējo vainas (neuzmanības) prezumpciju (ja saistības priekšmets atbilst pienākumam pielikt visas saprātīgās pūles), kā arī apstākli, ka tipiski puses privātautonomijas ietvaros nosaka precīzu pušu uzvedības modeli (kas nav iespējams delikta gadījumā), kā rezultātā nereti pielīgstot arī stingro atbildību, secināts, ka praksē līgumiskās atbildības piemērošanā vainas institūts nesagādā sevišķas problēmas, ievērojot, ka līdz vainas (neuzmanības) analīzei praksē nonāk salīdzinoši reti.

Tāpat šajā sakarā secināts, ka minēto apsvērumu dēļ nav un nevar būt sekmīga diskusija par to, vai līgumtiesībās no CL viedokļa valda stingrās atbildības koncepcija, vai tomēr vispārējās atbildības (vainas) koncepcija. Drīzāk jāatzīst, ka neviena no abām koncepcijām nedominē un tā vietā pastāv jaukta atbildības sistēma. Jo sevišķi ņemot vērā to, ka abu koncepciju robežšķirtne ir ļoti trausla. Drīzāk diskusiju fokusā būtu jābūt līgumiskās neuzmanības kritērijiem. Gadījumos, kad izvērtējama parādnieka vaina, darbojas saprātīgas personas tests, kas līgumtiesībās darbojas līdzīgi kā deliktu tiesībās, bet noteikti ne identiski. Līgumtiesībās izmanto ģenerālklauzulu “vidusmēra parādnieks konkrētajā situācijā” (piemēram, vidusmēra glabātājs konkrētajos apstākļos, turklāt šajā ziņā svarīgi būtu arī noskaidrot, vai glabātājs konkrētajā situācijā

ir vai nav komersants, ievērojot, ka komersantiem izvirzāms augstāks prasītās rūpības standarts). Neuzmanības pamatkritēriji ir līdzīgi kā deliktu tiesībās (kaitējuma paredzamība un novēršamība). Lai arī pamatkritēriji jēdzieniski ir tie paši, tomēr saturiski tie nav identiski (piemēram, paredzamības kontekstā). Šeit jāatzīmē, ka Latvijas tiesu praksē līgumtiesību strīdos mēdz ņemt vērā arī tādus deliktu tiesībās atzītus neuzmanības vērtēšanas kritērijus kā darbības bīstamība, pieejamie piesardzības pasākumi, iesaistīto personu attiecību tuvums vai savstarpēja īpaša uzticēšanās (paļaušanās).

2.6. Piektā nodaļa “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, prettiesiskas rīcības jēdziena un vainas pakāpju iedalījuma nozīme civiltiesiskās atbildības sistēmā”

Piektajā nodaļā autors sniedz apkopojošu argumentāciju par vainas un vainas pakāpju izpratni un lomu civiltiesiskās atbildības piemērošanā, vispirms vērtējot attaisnojumu koncepcijas un vainas koncepcijas piemērotību Latvijas civiltiesībām (kā deliktu tiesībās, tā līgumtiesībās), apskatot šo jautājumu kopsakarā ar pierādīšanas pienākuma problemātiku. Tad autors sniedz savu vērtējumu civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem, šajā kontekstā piedāvājot savu redzējumu attiecībā uz vainas un prettiesiskuma vietu atbildības sistēmā. Noslēdzot, autors argumentē vainas pakāpju iedalījuma nozīmi civiltiesiskās atbildības kontekstā. Idejiski šajā noslēdzošajā nodaļā autors mēģina sniegt atbildes uz pirmajā nodaļā identificētajiem problēmjautājumiem vainas jēdziena kontekstā.

Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika

Attiecīgi autors vispirms analizē attaisnojumu un vainas koncepcijas, norādot uz šo koncepciju būtiskākajām atšķirībām. Autors konstatē, ka viena no šādām atšķirībām ir saistīta ar pierādīšanas pienākumu, šajā sakarā būtisku uzmanību pievēršot CL 1644. panta pirmajai daļai (“kas otram nodara kaitējumu bez ļauna nolūka, ja viņš par šo kaitējumu ir vainojams, pielaiž neuzmanību”), kā arī korespondējošās BVCK normas analīzei, plaši aplūkojot starpkaru perioda Latvijas tiesu praksi. Attiecīgi autors nonācis pie slēdziena, ka patiesībā nedz BVCK, nedz CL nav iestrādāta vispārēja vainas prezumpcija. Šāda vainas prezumpcija tika paredzēta *expressis verbis* Latvijas PSR Civilt kodeksa normās, tomēr pēc neatkarības atjaunošanas šīs normas netika pārņemtas atjaunotajā 1937. gada CL. Neraugoties uz minēto, pēc CL spēka atjaunošanas citi tiesību zinātnieki šo Latvijas PSR Civilt kodeksā nostiprināto pozīciju ir nekritiski pārņēmuši. Vienlaikus, ņemot vērā tostarp radniecīgo civiltiesību sistēmu (Vācijas un Šveices civiltiesību) atziņas, autors noraida ideju, ka šāda vispārēja vaina prezumpcija vispār nebūtu iederīga Latvijas civiltiesībās. Šeit būtisks kļūst līgumtiesību un deliktu tiesību dalījums.

Proti, šajā kontekstā autors secinājis, ka Latvijas civiltiesiskās atbildības sistēmā vieta atrodas abām – gan vainas, gan attaisnojumu – koncepcijām. Vainas koncepcija ir piemērota deliktu tiesībām, savukārt attaisnojumu koncepcija – līgumtiesībām. Proti, deliktu tiesībās vaina (neuzmanība) jeb personas izdarītās rīcības neatbilstība prasītās rūpības standartam ir jāpierāda cietušajam. Savukārt tiesību aizskārējam ir jāpierāda, ka konstatējams kāds no atbildību (vainu plašākā nozīmē) izslēdzošiem apstākļiem, piemēram, atļauta pašaizstāvība vai nejaušs šķērslis. Šos apstākļus var dēvēt arī par attaisnojumiem, tomēr nemainot vainas koncepcijas būtību. Turklāt šeit jāatzīmē, ka šāds modelis deliktu tiesībās pastāv kā vispārējais princips, jo atsevišķos, likumā noteiktajos gadījumos deliktu tiesībās pastāv vainas prezumpcija vai pat stingrās atbildības modelis.

Savukārt līgumtiesības ir fokusētas uz tiesību aizskārēja (līgumpārkāpēja) attaisnojumiem, bet arī šeit nedrīkst atņemt vainas jēdzienu. Gadījumos, kad pārkāptās saistības raksturs atbilst pienākumam pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā, kā attaisnojums var kalpot arī neuzmanības (vainas) neesība (tādējādi radot iespēju atspēkot neuzmanības prezumpciju). Turpretī, kad pārkāptās saistības raksturs atbilst pienākumam sasniegt noteiktu rezultātu, kā attaisnojums var kalpot nejaušs šķērslis. Šādos gadījumos nepietiks ar to, ja līgumpārkāpējs pierādīs tā rīcības atbilstību prasītājam rūpībai, jo neuzmanības neesība saistības sasniegt noteiktu rezultātu neizpildē parasti nebūs juridiskas nozīmes. Uz to, ka attaisnojumu koncepcija ir piemērota līgumtiesībām, bet ne deliktu tiesībām, norāda arī apsvērumi, ka šīs koncepcijas piekritēji nereti atsaukušies uz UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principiem, ELTP un citiem starptautiskajiem līgumtiesību avotiem. Šeit jāuzsver, ka minētie avoti, kas uzvaru liek uz rīcības attaisnojumiem, attiecas uz līgumtiesībām, nevis deliktu tiesībām.

Tāpat šajā apakšnodaļā secināts, ka CL 1644. panta pirmā daļa prasa precizējumus, pirmkārt, attiecībā uz vispārējas vainas prezumpcijas pastāvēšanu, un, otrkārt, attiecībā uz šādas prezumpcijas piemērošanas sfēru, proti, vai šāda prezumpcija darbojas tikai līgumtiesībās vai arī deliktu tiesībās. Autora ieskatā līgumtiesībās būtu jāpiemēro vispārēja vainas prezumpcija (gadījumos, kad saistības priekšmets atbilst pienākumam pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā), kuru atbildētājam būtu iespēja atspēkot, savukārt delikta gadījumā pierādīšanas nasta būtu atstājama uz prasītāja (cietušā) pleciem. Šāda izpratne atbilstu Latvijas civiltiesībām radniecīgo līgumtiesību sistēmu (Vācijas un Šveices) regulējumiem, kā arī vispārējiem principiem par pierādīšanas nastas sadali, tostarp tēzei, ka pierādīšanas pienākumam būtu jāgulstas uz to pusi, kuras sfērā atrodas strīdīgie apstākļi (līgumiskas saistības pārkāpuma apstākļi tipiski atrodas parādnieka, nevis kreditora varas sfērā). Jāteic, ka jau šobrīd Latvijas tiesu praksē vērojama tendence līgumtiesību strīdos piemērot vainas (neuzmanības) prezumpciju.

Savukārt, ja saistības priekšmets izpaužas bezdarbībā, tad pierādīšanas pienākums būtu atstājams uz cietušā līdzēja pleciem. Šeit jāpatur prātā, ka deliktu

tiesībās pēc vispārējā principa pierādīšanas pienākums gulstas uz cietušo arī tad, ja tas tiesību aizskārējam pārmet bezdarbību. Autora ieskatā, saistības, kuras priekšmets izpaužas bezdarbībā, pārkāpumu cietušajam līdzējam būtu relatīvi vienkāršāk pierādīt nekā cietušajam delikta gadījumā pierādīt tiesību aizskārēja bezdarbību kā neuzmanību, ievērojot, ka bezdarbības kā saistības pārkāpums jau kā tāds idejiski ir galvenokārt saistāms ar noteiktu aktīvu līgumpārkāpēja rīcību. Tā, piemēram, personai A sniedzot pakalpojumu sava agrākā līgumpartnera B konkurentam C, ar aktīvu rīcību (pakalpojumu sniegšanu par labu C) tiek pārkāpta starp A un B pieligtā nekonkurēšanas saistība, kuras priekšmets izpaužas bezdarbībā. Līdz ar to šāds pierādīšanas nastas sadalījums, autora ieskatā, būtu taisnīgs un samērīgs.

Apakšnodaļas noslēgumā autors pamato ideju, ka vispārējās vainas prezumpcijas (un tādējādi arī attaisnojumu teorijas) ieviešana deliktu tiesībās veicinātu gadījumus, kad cietušais varētu vien norādīt uz jebkuru personu un likt tai uzrādīt attaisnojumus (nepārvarama vara, atļauta paš aizstāvība utt.). Vainas teorija, kas neparedz vispārēju vainas prezumpciju, šādu iespēju nepieļautu. Atbilstoši vainas teorijai cietušajam ir jāuzrāda iespējamā tiesību aizskārēja prasītās rūpības standarta pārkāpums (vaina). Vienlaikus būtiski atzīmēt, ka vainas teorija nenoliedz pilnībā vainas prezumpcijas (vai stingrās atbildības) nepieciešamību, taču šādiem specifiskiem atbildības modeļiem būtu jāfunkcionē tikai likumā tieši noteiktajos gadījumos. Likumā noteikto prezumpciju ietvaros ir skaidri identificējams subjekts, kam prasīt pierādīt rūpības ievērošanu (dzīvnieka turētājs, kapitālsabiedrības valdes loceklis, līgumtiesībās līgumpartneris utt.). Proti, ir saredzama kāda juridiska piesaiste, kas dod tiesības kaut ko sākotnēji pārmet konkrētajam subjektam. Līdz ar to vainas prezumpciju (un secīgi arī attaisnojumu teoriju), autora ieskatā, nevar padarīt par absolūtu principu.

Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi

Apkopojot jau iepriekšējās nodaļās paustos autora secinājums, autors izvirza tēzi, ka vispārējā atbildības (vainas) modeļi pirmais atbildības par deliktu priekšnoteikums ir vaina, proti, prasītās rūpības standarta neievērošana neatļautas vainas pakāpes (neuzmanības vai ļauna nolūka) veidā. Šo prasītās rūpības standartu nosaka galvenokārt divos veidos: 1) ar krietna un rūpīga saimnieka klauzulas jeb saprātīgas personas testa palīdzību, kur idejiski tiek izsvērts kaitējuma iestāšanās risks iepretim nepieciešamajai rūpībai (veicama-jiem piesardzības pasākumiem); 2) ar tiesību normā noteiktā uzvedības modeļa palīdzību, vienlaikus ievērojot normas aizsardzības mērķi. Nav izslēgta abu šo prasītās rūpības standarta noteikšanas metožu kombinācija, piemēram, ja piemērojamā tiesību norma paredz saprātīgu piesardzības pasākumu veikšanas pienākumu vai arī likumdevēja noteiktie priekšraksti ir nepilnīgi vai nekonkrēti.

Izvirzot šādu vienotu deliktatbildības pirmo priekšnoteikumu, Latvijas deliktu tiesības tuvinātos Eiropas kopējām deliktu tiesību attīstības tendencēm, kurās kopumā saskatāma monisma pieeja, proti, vienota vainas jēdziena pielietošana, ar ko saprot prasītās rūpības standarta pārkāpšanu (neuzmanības vai nolūka veidā) (EDTP, DCFR). Latvijas tiesību kontekstā jāuzsver, ka minētais piedāvājums nebūt nav uzskatāms par revolucionāru. Šādi vaina kā objektīva kategorija un patstāvīgs atbildības priekšnoteikums tika saprasts arī starpkaru perioda Latvijas civiltiesībās, piemērojot kā BVCK, tā arī CL normas, kurās ietverts vainas princips. Vienlaikus šāda vienota vainas jēdziena pieeja novērstu problēmas, kas tipiski rodas tajās privāttiesību sistēmās, kurās vaina un prettiesiska rīcība ir strikti nodalīti koncepti. Tā, piemēram, jāpiemin vainas objektivizācijas procesi tajās Eiropas valstīs, kurās vaina līdz šim tika saprasta kā subjektīva kategorija, laika gaitā nonākot pie atklāsmes, ka patiesībā atbildības noteikšanā, vērtējot personas faktiski izdarītās rīcības atbilstību prasītās rūpības standartam, ir jāoperē ar diviem objektīviem atbildības priekšnoteikumiem: prettiesisku rīcību un vainu. Tas nešaubīgi rada nevajadzīgu jucekli atbildības noteikšanas jautājumos. To pašu problēmu sakarā ar vainas objektivizāciju konstatēja arī Latvijā ap 2005. gadu, kas rezultējās ar attaisnojumu koncepcijas rašanos un attiecīgiem piedāvājumiem atteikties no vainas jēdziena lietojuma pavisam.

Kā nepamatots vērtējams vainas jēdziena kritizētāju arguments, ka Latvijas civiltiesībās vaina galvenokārt esot saistāma ar personas psihiskās attieksmes izziņu. Vaina, tostarp tās galvenā izpausme “neuzmanība” ir objektīva kategorija. Turklāt pat ļaunu nolūku kā pirmšķietami tikai ar psihi saistītu jēdzienu var konstatēt ar objektīvām pazīmēm. Šo maldinošo izpratni par vainu kā subjektīvu kategoriju diemžēl veicināja Latvijas PSR Civilkodeksā ietvertais vainas jēdziens, kas attiecīgajās normās nešaubīgi tika traktēts kā psihe kategorija. Tas pats attiecināms uz vispārējo vainas prezumpciju, kuru pazina padomju civiltiesībās, bet ne BVCK vai romiešu tiesībās. Vienlaikus attiecīgās Latvijas PSR Civilkodeksa normas netika pārņemtas pēc neatkarības atgūšanas atjaunotajā 1937. gada CL.

Kopumā abi šie apstākļi veidoja labu augsni attaisnojumu koncepcijas radīšanai, raugoties Eiropas līgumtiesību attīstības tendenču virzienā, kur netiek operēts ar nevēlamajiem, subjektīvajiem faktoriem. Jāatzīmē, ka Latvijas civiltiesības šajā ziņā nebija izņēmums, jo padomju civiltiesību izpratnes turpināšanās atsevišķu atbildības aspektu jautājumos notika (un atsevišķos gadījumos joprojām notiek) vairākās bijušo PSRS valstu civiltiesībās. Attiecīgi šādas pretreakcijas rašanās, pilnībā mēģinot atteikties no vainas jēdziena pielietošanas, ir saprotama, bet tā nav juridiski pamatota. Pilnībā atsakoties no vainas jēdziena, tiek atmesta ne tikai padomju laiku vainas izpratne (kas nešaubīgi ir neiederīga mūsdienu civiltiesībās), bet vienlaikus tiek atmesta arī tā vainas kā objektīvas kategorijas izpratne, kas pastāvēja BVCK un pēc tam tika iestrādāta šobrīd spēkā esošajā 1937. gada CL.

Jautājumā par prettiesiskuma vietu civiltiesiskās atbildības sistēmas uzbūvē autors darbā plaši aplūkoja vadošās tiesību skolas: prettiesiskā rezultāta teoriju un prettiesiskās uzvešanās teoriju, kopsakarā ar citās Eiropas valstīs (jo sevišķi Vācijā) pastāvošajiem atbildības priekšnoteikumiem un Eiropas kopējām privāttiesību attīstības tendencēm. Tāpat autors savus secinājumus balstījis uz starpkaru perioda tiesību zinātnieku paustajām atziņām. Attiecīgi secināts, ka autora piedāvātā pieeja nebūt neatmet pilnībā prettiesiskuma elementu atbildības sistēmas uzbūvē. Prettiesiskuma jēdziens reducējas uz kaitīgajām sekām, kuras izraisījusi prasītajam rūpības standartam neatbilstošā rīcība (vaina). Proti, par prettiesiskumu var runāt tad, ja šāda rīcība ir radījusi ne tikai kaitīgas sekas, bet šīs kaitīgās sekas ir attiecināmas uz tādām citas personas tiesībām vai interesēm, kuras aizsargā tiesību normas (tiesību sistēma kopumā).

Tāpēc būtisks kļūst juridiski nozīmīga kaitējuma jēdziens, kuru Latvijas civiltiesībās tipiski vērtē pie kaitējuma (tā apmēra) priekšnoteikuma, noskaidrojot, vai tiesību normas (tiesību sistēma kopumā) aizsargā cietušo no tā kaitējuma, ko tas ir cietis (kas atbilst CL 1635. panta pirmajā daļā lietotajam tiesību aizskārums jēdzienam). Šajā ziņā CL kontekstā drīzāk varētu runāt par prettiesiskuma prezumpciju (kā tas ir Vācijā), konstatējot šādu prasītās rūpības standartam neatbilstošās rīcības (vainas) izraisītu kaitējumu, no kura rašanās cietušo aizsargā tiesību sistēma. Šo prettiesiskuma prezumpciju attiecīgi varētu atspēkot, uzrādot kādu atbildību izslēdzošu apstākli (piemēram, sev piederošas tiesības izlietošanu), kas “neutralizē” prettiesiskuma elementu, jo tad varētu teikt, ka no šāda rakstura kaitējuma tiesību sistēma cietušo nepasargā. Taču šķiet, ka šāda prettiesiskuma prezumpcija varētu likties mākslīgi radīta tādā izpratnē, ka šo apstākļu konstatēšana automātiski izslēdz atbildības piemērošanu – neatkarīgi no tā, vai šāds apstāklis, kā, piemēram, nejaušs šķērslis izslēdz vainu, vai arī tomēr prettiesiskumu.

Līdz ar to nebūtu pamatoti prettiesiskumu izdalīt kā pirmo, patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu, pie tam to piesaistot personas faktiski izdarītajai rīcībai. Šo centrālo lomu ieņem vaina, proti, personas faktiski izdarītās rīcības atkāpe no noskaidrojamā prasītās rūpības standarta, ko galvenokārt nosaka ar saprātīgas personas testa palīdzību. Atsevišķi prettiesiskuma momentu izdala, piemēram, Vācijā, Šveicē, un līdzīgi to izdalīja arī starpkaru perioda Latvijas tiesību doktrīnā (tā nolūkam izmantojot CL 1635. panta pirmajā daļā lietoto jēdzienu “pati par sevi neatļauta darbība”). Taču, raugoties atbildības priekšnoteikumu modernizācijas virzienā, jānorāda uz kopējām tendencēm Eiropā. Nedz EDTP, nedz DCFR nelieto prettiesiskuma (neatļautuma) vai prettiesiskas rīcības jēdzienu, tā vietā lietojot minēto vienoto vainas jēdzienu. Attiecīgi, autora ieskatā, bez šāda atsevišķa atbildības priekšnoteikuma (prettiesiskuma) var arī iztikt.

Tas skaidri parāda, ka rīcības prettiesiskums nav un nevar būt patstāvīgs atbildības priekšnoteikums, bet gan, ka tas ir atbildības priekšnoteikumu

analīzes gala slēdziens (prettiesiskā rezultāta teorija). Jebkurā gadījumā, neraugoties uz to, vai prettiesiskumu izdala vai neizdala kā atsevišķu, patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu, vispārējā atbildības modelī centrālais jautājums vienmēr ir un būs vainas (neuzmanības) aspekts, nosakot prasītās rūpības standartu un vērtējot, vai personas faktiski izdarītā rīcība atbilst šim standartam. Secīgi, ja šādas vainojamas (neuzmanīgas) rīcības rezultātā (cēloniski) ir radīts kaitējums, tikai tad jāvērtē, vai tiesību sistēma aizsargā cietušo no šāda kaitējuma iestāšanās, proti, noskaidrojot, vai tas atbilst juridiski nozīmīgam kaitējumam, un vai tiesību aizskārējs spēj uzrādīt kādu atbildību izslēdzošu apstākli.

Vainas pakāpju iedalījuma nozīme

Delikta gadījumā tiesību normās un līgumpārkāpuma gadījumā ne tikai tiesību normās, bet arī līgumā var būt noteikts, ka personas faktiski izdarītajā rīcībā, lai piemērotu atbildību, ir jākonstatē ievērojamāka vai acīmredzamāka atkāpe no prasītās rūpības standarta, proti, jākonstatē rupja neuzmanība vai ļauns nolūks. Tātad, lai gan pēc vispārējā principa pietiek ar vieglas neuzmanības konstatāciju, lai piemērotu atbildību, tomēr zināmos gadījumos viegla neuzmanība netiks uzskatīta par neatļautu vainas pakāpi (kā norādīts darbā, tikai neatļauta vainas pakāpe raksturo vainu) un secīgi ar to nepietiks atbildības piemērošanai. Šeit varētu rasties jautājums, kāpēc vispār ir nepieciešams šāds vainas pakāpju iedalījums, precīzāk, kāpēc atsevišķos gadījumos, piemēram, likums paredz, ka jākonstatē ievērojamāka vai acīmredzamāka atkāpe no prasītās rūpības standarta, lai piemērotu atbildību.

Atbildes uz minētā jautājuma rašanai autors pētīja tās CL un citu normatīvo aktu (piemēram, Apdrošināšanas līguma likuma, Preču zīmju likuma, Komerclikuma) normas, kurās likumdevējs kā neatļautu vainas pakāpi vai juridiski nozīmīgu vainas pakāpi noteicis tieši rupju neuzmanību un / vai ļaunu nolūku. Attiecīgi secināts, ka vainas pakāpes var būt kā instruments, ar kuru var līdzsvarot tiesību aizskārēja un cietušā savstarpējās tiesības un likumīgās intereses. Tādējādi likumdevējs var paust savu nostāju attiecībā uz valstī aizsargājamo personu tiesību un likumīgo interešu savstarpējo gradāciju. Tā, piemēram, Darba likuma 86. panta ceturrtā daļa būtībā paredz to, ka ja darbinieka darbs ir saistīts ar zaudējumu rašanās paaugstinātu risku, tad darbinieks civiltiesiski neatbildēs par tādiem darba devēja zaudējumiem, ko tas būs nodarījis ar viegļu neuzmanību. Teiktais izskaidrojams ar to, ka darba tiesībās darbinieks parasti tiek uzskatīts par tiesisko attiecību vājāko pusi, tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka tiesiskais regulējums, tostarp attiecībā uz civiltiesisko atbildību, ir darbiniekam saudzīgāks. Citētās normas kontekstā redzams – likumdevējs ir noteicis, ka darbinieka rīcība tiks uzskatīta par juridiski atbilstošu prasītās rūpības standartam tiktāl, ciktāl šī rīcība netiks veikta aiz rupjas neuzmanības vai ļauna nolūka. Tātad likumdevējs ir sabalansējis

darba devēja un darbinieka savstarpējās tiesiskās attiecības, izmantojot vainas pakāpes. Līdzīgi CL 119. panta pirmā daļa noteic, ka laulātais, kas pārvalda otra laulātā mantu, atbild par zaudējumiem, kuri cēlušies aiz viņa rupjas neuzmanības. Tātad laulātais otra laulātā mantas pārvaldīšanas jomā neatbild par tādu mantisku kaitējumu, kas radies aiz viņa vieglas neuzmanības. Arī šeit likumdevējs ir ņēmis vērā laulāto savstarpējo tiesisko attiecību īpašo raksturu.

Tāpat ar vainas pakāpēm, cita starpā, tiek demonstrēta tiesību sistēmas attieksme pret “ļaunumu”. Noteiktos gadījumos tiek ierobežota pušu privātautonomija vai pieejamie civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi, tiek ietekmēti noilguma termiņi (CL 1636., 1642., 1643., 1776., 1779.¹ pants, Komerclikuma 445. panta pirmā daļa, 456. panta pirmā daļa) u. tml. Ļauna nolūka gadījumā tiesību aizskārējs atbild vienmēr, un šis princips ir absolūts jau no romiešu tiesību laikiem. Tā rezultātā attīstījās vairākas imperatīvas normas: persona atbildēs par sev piederošu tiesību izlietošanas rezultātā nodarītu kaitējumu, ja tā tiks realizēta ļaunā nolūkā (CL 1636. pants); aizliegts vienoties par to, ka ļaunā nolūkā izdarīts zaudējums nebūs jāatlīdzina (CL 1643. pants); persona atbildēs par ļaunā nolūkā nodarītu kaitējumu, pat, ja cietušais nebūs veicis saprātīgus piesardzības pasākumus zaudējumu novēršanai vai mazināšanai (CL 1776. pants) u. c. Principā runa ir par sava veida sankciju, ko civiltiesības paredz pret ļaunprātīgiem tiesību aizskārējiem.

Likumdevējs šo instrumentu aktīvi izmanto arī mūsdienās, kas vērojams daudzos normatīvajos aktos. Šāda likumdevēja rīcība ir atbalstāma, jo tādējādi likumdevējs vēlas nošķirt tiesiskās sekas, kas rodas, ja personas rīcība ievērojami neatbilst prasītās rūpības standartam. Šajā ziņā attiecībā uz tiesību literatūrā pausto acinājumu atteikties no vainas pakāpēm “rupja neuzmanība” un “ļauns nolūks”, to vietā ieviešot jēdzienu “būtiski prettiesiska rīcība”, jāatzīst, ka šāds piedāvājums ir visai oriģināls. Tomēr par citēto tēzi varētu rasties jautājums, vai vainas pakāpju “rupja neuzmanība” un “ļauns nolūks” aizstāšana ar jēdzienu “būtiski prettiesiska rīcība” saturiski ko mainītu. Iespējams, ka daļa atbildes slēpjas pašā tēzē, norādot, ka jaunais institūts būtu funkcionāli līdzvērtīgs, bet ar citu skanējumu.

Jebkurā gadījumā, ievērojot aprakstīto vainas pakāpju ideju un lomu civiltiesībās, kā arī civiltiesisko tradīciju stabilitāti, būtu sarežģīti atrast jaunu tiesību institūtu, kas kalpotu kā substitūts nosauktajām vainas pakāpēm. Kā norādīts darbā, vainas pakāpes satur ģenerālklauzulas, līdz ar to pietiekami augstas abstrakcijas pakāpes jēdzienus, kuras tiesību piemērotājs atkarībā no konkrētās situācijas apstākļiem var piepildīt ar noteiktu saturu. Šajā ziņā jānorāda, ka vainas pakāpju dalījums neuzmanībā un nodomā atrodams arī EDTP un DCFR, kā arī faktiski visās Eiropas valstīs, pateicoties tostarp romiešu tiesību spēcīgajai ietekmei.

3. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Ņemot vērā promocijas darbā identificētos problēmjautājumus, ietvertu tiesību avotu un norādīto apsvērumu analīzi un izvērtējumu, tiek izvirzīti šādi galvenie secinājumi un priekšlikumi:

1. Latvijas civiltiesībās iezīmējas divas paralēli pastāvošas doktrīnas – attaisnojumu un vainas koncepcija. Attaisnojumu koncepcija fokusējas uz iespējamā tiesību aizskārēja uzrādītajiem attaisnojumiem un kā pirmo atbildības priekšnoteikumu izvirza prettiesisku rīcību, taču salīdzinoši maz uzmanības pievēršot šī jēdziena saturam. Vienlaikus tā paredz atteikšanos no vainas jēdziena lietojuma, norādot, ka nav pamata vērtēt vainu, jo tās izvērtējuma ietvaros jāpēta personas psihiskā attieksme. Attaisnojumu koncepcija vainas jēdziena vietā piedāvā lietot vainojamības jēdzienu, ar ko saprot izņēmumu no prettiesiskas rīcības (attaisnojumu) meklēšanu, tādējādi norādot uz vainojamības prezumpciju. Savukārt vainas koncepcijas piekritēji priekšplānā izvirza objektīvu kategoriju – vainu (un tās pamatformu neuzmanību) kā galveno atbildības priekšnoteikumu, kurā būtisku lomu ieņem krietna un rūpīga saimnieka klauzula (saprātīgas personas tests), ar kuras palīdzību nosaka prasītās rūpības standartu. Atbilstoši vainas koncepcijai tiesību aizskārēja vaina pēc vispārējā principa jāpierāda cietušajam. Tāpat kā vainas, arī rīcības prettiesiskuma kontekstā pastāv divas doktrīnas – rezultāta teorija un uzvešanās teorija. Pēc vienas priekšnoteikums prettiesiskas rīcības konstatēšanai ir negatīva rezultāta iestāšanās, kas izpaužas kā tiesību aizskārums (rezultāta teorija), savukārt otra kā priekšnoteikumu prettiesiskas rīcības konstatēšanai prasa vienīgi rīcību, kura ir pretrunā tiesību normām (uzvešanās teorija). Šajā ziņā tiesību teorija un tiesību piemērošanas prakse šobrīd atrodas zināmā nenoteiktības stāvoklī.
2. Darbā autors secina, ka Latvijas civiltiesībās vainas un vainas pakāpju jēdzienam atbildības piemērošanā ir fundamentāla nozīme. Vispārējā atbildības modeli tieši vainas pamatforma “neuzmanība” kā objektīva kategorija ir centrālais jēdziens, ar kura palīdzību noskaidro, vai iespējamajam tiesību aizskārējam par citai personai nodarīto kaitējumu var piemērot atbildību. Attiecīgi Latvijas tiesību literatūrā izteiktie aicinājumi atteikties no vainas jēdziena lietošanas ir vērtējami kā nepamatoti, jo vaina un jo sevišķi tās izpausme neuzmanība nav atmetami jēdzieni civiltiesībās. Ņemot vērā to, ka Civillikumā vainu raksturo tieši neatļauta vainas pakāpe (piemēram, noteiktos gadījumos atbildības piemērošanai var nepietikt ar vieglas neuzmanības konstatāciju), Latvijas civiltiesību kontekstā vainu var definēt kā personas faktiski izdarītās rīcības neatbilstību prasītās rūpības standartam neatļautas vainas pakāpes – neuzmanības vai ļauna nolūka – veidā.

3. Vainas jēdziena iedalījums vainas pakāpēs ir nepieciešams, lai zināmos gadījumos noteiktu atšķirīgas tiesiskās sekas, ja personas faktiski izdarītā rīcība ievērojamāk vai acīmredzamāk neatbilst prasītās rūpības standartam. Proti, vainas pakāpes var tikt izmantotas kā instruments, ar kura palīdzību var līdzsvarot tiesību aizskārēja un cietušā tiesības un likumīgās intereses, piemēram, ņemot vērā abu savstarpējo attiecību īpašo raksturu. Tādējādi likumdevējam ir iespēja paust savu nostāju attiecībā uz valstī aizsargājamo personu tiesību un likumīgo interešu savstarpējo gradāciju. Tāpat ar vainas pakāpēm cita starpā tiek demonstrēta tiesību sistēmas attieksme pret “ļaušanu”: konstatējot personas ļaunu nolūku, noteiktos gadījumos tiek ierobežota pušu privātautonomija vai pieejamie civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi, tiek ietekmēti noilguma termiņi (piemēram, Civillikuma 1636., 1642., 1643., 1776., 1779.¹ pants, Komerclikuma 445. panta pirmā daļa, 456. panta pirmā daļa) u. tml. Ļauna nolūka gadījumā tiesību aizskārējs atbild vienmēr, un šis princips ir absolūts jau no romiešu tiesību laikiem. Tā rezultātā ir attīstījušās vairākas imperatīvas normas, kuras iestrādātas arī Civillikumā.
4. Vispārējā atbildības modeli (Civillikuma 1635. panta pirmā daļa, 1779. pants) patstāvīgi civiltiesiskās atbildības par deliktu priekšnoteikumi ir trīs: 1) vaina (neatļauta vainas pakāpe); 2) juridiski nozīmīgs kaitējums (tā apmērs); 3) cēloniskais sakars starp vainu (neatļauto vainas pakāpi) un nodarīto juridiski nozīmīgo kaitējumu (tā apmēru). Vainas priekšnoteikuma ietvaros analizējamo prasītās rūpības standartu nosaka galvenokārt divos veidos: a) ar krietna un rūpīga saimnieka klauzulas jeb saprātīgas personas testa palīdzību, kur idejiski tiek izsvērts kaitējuma iestāšanās risks iepretim nepieciešamajai rūpībai (veicamajiem piesardzības pasākumiem); b) ar tiesību normā ietvertā uzvedības modeļa palīdzību, vienlaikus ievērojot normas aizsardzības mērķi. Nav izslēgta abu šo prasītās rūpības standarta noteikšanas metožu kombinācija, piemēram, ja piemērojamā tiesību norma paredz saprātīgu piesardzības pasākumu veikšanas pienākumu vai arī likumdevēja noteiktie priekšraksti ir nepilnīgi vai nekonkrēti.
5. Izvirzot šādu vienotu deliktatbildības pirmo priekšnoteikumu, Latvijas deliktu tiesības tuvinātos Eiropas kopējām deliktu tiesību attīstības tendencēm, kurās kopumā saskatāma monisma pieeja, proti, vienota vainas jēdziena pielietošana, ar ko saprot prasītās rūpības standarta pārkāpšanu neuzmanības vai ļauna nolūka veidā. Šajā ziņā nedz Eiropas deliktu tiesību principi, nedz Kopējā modeļa projekts nelieto prettiesiskuma (neatļautuma) vai prettiesiskas rīcības jēdzienu, tā vietā lietojot minēto, vienoto vainas jēdzienu. Latvijas tiesību kontekstā jāuzsver, ka minētais piedāvājums nebūt nav uzskatāms par revolucionāru. Vaina kā objektīva kategorija un patstāvīgs atbildības priekšnoteikums tika saprasta arī starpkaru perioda Latvijas civiltiesībās, piemērojot kā Baltijas vietējo civillikumu kopojuma, tā arī Civillikuma normas.

6. Kā nepamatots vērtējams vainas jēdziena kritizētāju arguments, ka vaina galvenokārt esot saistāma ar personas psihiskās attieksmes izziņu. Vaina, tostarp tās pamatforma “neuzmanība” ir objektīva kategorija. Turklāt pat ļaunu nolūku kā pirmšķietami tikai ar cilvēka psihi saistītu jēdzienu var konstatēt ar objektīvām pazīmēm. Šo maldinošo izpratni par vainu kā subjektīvu kategoriju, diemžēl, veicināja Latvijas PSR Civillikodeksā ietvertais vainas jēdziens, kas tika traktēts kā psihes kategorija. Tas pats attiecināms uz vispārējo vainas prezumpciju, kuru pazina padomju civiltiesības, bet ne Baltijas vietējo civillikumu kopojums un Civillikums. Turklāt attiecīgās Latvijas PSR Civillikodeksa normas netika pārņemtas pēc neatkarības atgūšanas atjaunotajā 1937. gada Civillikumā. Kopumā šie apstākļi veidoja labu augsni attaisnojumu koncepcijas radīšanai. Jāatzīmē, ka Latvijas civiltiesības šajā ziņā nav izņēmums, jo padomju civiltiesību izpratnes turpināšanās atsevišķu atbildības aspektu jautājumos notika (un atsevišķos gadījumos joprojām notiek) vairākās bijušo PSRS valstu civiltiesībās. Attiecīgi šādas pretreakcijas rašanās Latvijā, pilnībā mēģinot atteikties no vainas jēdziena pielietošanas, ir saprotama, bet tā nav juridiski pamatota. Pilnībā atsakoties no vainas jēdziena, tiktu atmesta ne tikai padomju laiku vainas izpratne (kas nešaubīgi ir neiederīga mūsdienu civiltiesībās), bet vienlaikus tiktu atmesta arī tā vainas kā objektīvas kategorijas izpratne, kas pastāvēja Baltijas vietējo civillikumu kopojumā un pēc tam tika iestrādāta šobrīd spēkā esošajā 1937. gada Civillikumā.
7. Darbā autors secina, ka Civillikumā iestrādāta rezultāta teorija, atbilstoši kurai prettiesiska rīcība atbildības priekšnoteikumu vērtēšanā ir gala secinājums, bet ne tajā ietilpstošs patstāvīgs priekšnoteikums. Rezultāta teorijā rīcības prettiesiskuma elements attiecināms uz personas neuzmanīgas vai ar ļaunu nolūku veiktas rīcības rezultātā nodarītajām kaitīgajām sekām, t. i., aizskartajiem citas personas tiesiskajiem labumiem. Tāpēc nav pamatoti rīcības prettiesiskumu izdalīt kā patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu. Un vēl jo mazāk pamatoti rīcības prettiesiskumu ir izvirzīt kā pirmo atbildības priekšnoteikumu, piesaistot to personas faktiski izdarītajai rīcībai. Personas faktiski izdarītā rīcība ir vainas institūta galvenais izpētes objekts. Te jāpiebilst, ka rezultāta teorija iederas gan vispārējā, gan stingrās atbildības modelī, turpretī uzvešanās teorija kļūst problemātiska abos atbildības modeļos. Vispārējā atbildības (vainas) modelī šī problēma izpaužas situācijās, kuras neregulē tiesību normas, savukārt stingrās atbildības ietvaros uzvešanās teorijas atbalstīšana nozīmētu to, ka būtu vēl jākonstatē rīcības prettiesiskums tur, kur atbildība iestājas par risku jeb precīzāk – par tā materializēšanos.
8. Autora piedāvātā pieeja nebūt neatmet pilnībā prettiesiskuma elementu atbildības sistēmas uzbūvē. Atbilstoši rezultāta teorijai, kas iestrādāta Civillikumā, par prettiesiskumu var runāt tad, ja šāda vainojama (neuzmanīga) rīcība ir radījusi ne tikai kaitīgas sekas kā tādas, bet šīs kaitīgās

sekas ir attiecināmas uz tādiem citas personas tiesiskajiem labumiem, kuras aizsargā tiesību normas (tiesību sistēma kopumā). Tāpēc būtisks kļūst juridiski nozīmīga kaitējuma jēdziens, kas atbilst Civillikuma 1635. panta pirmajā daļā lietotajam tiesību aizskāruma jēdzienam. Šo jēdzienu tipiski vērtē pie kaitējuma (tā apmēra) priekšnoteikuma, tādējādi noskaidrojot, vai tiesību sistēma kopumā aizsargā cietušo no tā kaitējuma, ko tas ir cietis. Šajā ziņā Civillikuma kontekstā drīzāk varētu runāt par prettiesiskuma prezumpciju, konstatējot šādu prasītās rūpības standartam neatbilstošas rīcības (vainas) izraisītu kaitējumu, no kura rašanās cietušo aizsargā tiesību sistēma. Šo prettiesiskuma prezumpciju attiecīgi varētu atspēkot, uzrādot kādu atbildību izslēdzošu apstākli (piemēram, sev piederošas tiesības izlietošanu), kas "neutralizē" prettiesiskuma elementu, jo tad varētu teikt, ka no šāda rakstura kaitējuma tiesību sistēma cietušo nepasargā. Tomēr šāda prettiesiskuma prezumpcija varētu likties mākslīgi radīta tādā izpratnē, ka teorijā un praksē šo apstākļu konstatēšana automātiski izslēdz atbildības piemērošanu – neatkarīgi no tā, vai šāds apstāklis (piemēram, nejaus šķērslis) izslēdz vainu, vai arī tomēr prettiesiskuma elementu. Minētais skaidri parāda, ka rīcības prettiesiskums nav un nevar būt patstāvīgs atbildības priekšnoteikums un ka tas ir atbildības priekšnoteikumu analīzes gala slēdziens.

9. Attiecinot iepriekš minētās tēzes uz Latvijas civiltiesībās identificētajām attaisnojumu un vainas koncepciju, autors darbā secina, ka deliktu tiesībās iederīgāka un pamatotāka ir vainas koncepcija, kas neatmet, bet, tieši otrādi, priekšplānā izvirza vainu (tās pamatformu neuzmanību). Savukārt attaisnojumu koncepcijā izvirzītie attaisnojumi ir nekas cits kā atbildību izslēdzoši apstākļi, kuru konstatējums liedz piemērot civiltiesisko atbildību. Šajā ziņā jāpiebilst, ka, lai arī Civillikuma 1779. pants, kas noteic personas pienākumu atlīdzināt zaudējumus, nelieto vainas jēdzienu, tomēr šīs tiesību normas interpretācijas ceļā autors nonācis pie slēdziena, ka, tāpat kā Civillikuma 1635. panta pirmās daļas kontekstā, vaina ir jāvērtē arī Civillikuma 1779. panta normas piemērošanas gaitā.
10. Tomēr vienlaikus nevar izdarīt secinājumu, ka attaisnojumu koncepcija vispār nebūtu piemērota Latvijas civiltiesībām. Attaisnojumu koncepcija savā ziņā ir iederīga ligumtiesībās. Proti, deliktu tiesībās tiesību aizskārēja vaina ir jāpierāda cietušajam. Ja cietušajam tas izdodas, tad tiesību aizskārējam ir jāpierāda, ka konstatējams kāds no atbildību izslēdzošiem apstākļiem, piemēram, atļauta pašaizstāvība. Šāds modelis deliktu tiesībās pastāv kā vispārējais princips, jo atsevišķos, likumā noteiktajos gadījumos pastāv vainas prezumpcija vai stingrās atbildības modelis. Savukārt ligumtiesības ir fokusētas uz tiesību aizskārēja (ligumpārkāpēja) attaisnojumiem, bet arī šeit nevar pavisam atmest vainas jēdzienu. Gadījumos, kad pārkāptās saistības raksturs atbilst pienākumam pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā, kā attaisnojums var kalpot arī neuzmanības

neesība, tādējādi radot iespēju atspēkot vainas prezumpciju. Turpretī, kad pārkāptās saistības raksturs atbilst pienākumam sasniegt noteiktu rezultātu (stingrās atbildības modelis), kā attaisnojums (atbildību izslēdzošs apstāklis) var kalpot nejaušs šķērslis.

11. Civillikums, pretēji tiesību literatūrā norādītajam, neparedz vispārēju vainas (neuzmanības) prezumpciju. Tādu neparedzēja arī Baltijas vietējo civillikumu kopojums. Civillikuma 1644. panta pirmās daļas formulējums šajā ziņā ir maldinošs un tas prasa precizējumus, pirmkārt, attiecībā uz vispārējas vainas prezumpcijas pastāvēšanu, un, otrkārt, attiecībā uz šādas prezumpcijas piemērošanas sfēru, proti, vai šāda prezumpcija darbojas tikai līgumtiesībās vai arī deliktu tiesībās. Autora ieskatā līgumtiesībās būtu jāpiemēro vispārēja vainas prezumpcija, ja saistības priekšmets izpaužas pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā, savukārt delikta gadījumā pierādīšanas nasta būtu atstājama uz prasītāja (cietušā) pleciem. Šāda izpratne atbilstu Latvijas civiltiesībām radniecīgo līgumtiesību sistēmu (Vācijas un Šveices) regulējumiem, kā arī vispārējiem principiem par pierādīšanas nastas sadali, tostarp tēzei, ka pierādīšanas pienākumam būtu jāgulstas uz to pusi, kuras sfērā atrodas strīdīgie apstākļi. Jāteic, ka arī Latvijas tiesu praksē vērojama tendence līgumtiesību strīdos piemērot vainas prezumpciju.
12. Vispārējas vainas prezumpcijas (un tādējādi arī attaisnojumu teorijas) ieviešana deliktu tiesībās veicinātu gadījumus, kad cietušais varētu vien norādīt uz jebkuru personu kā atbildīgo par kaitējumu un likt tai uzrādīt attaisnojumus (nepārvarama vara, rīkošanās atbilstoši cietušā gribai utt.). Ja šī persona šādu attaisnojumu uzrādīt nespētu, tad būtu piemērojama atbildība. Šajā ziņā vainas teorija, kas neparedz vispārēju vainas prezumpciju, šādu iespēju nepieļautu, jo atbilstoši vainas teorijai cietušajam ir jāuzrāda iespējamā tiesību aizskārēja prasītās rūpības standarta pārkāpums (vaina). Vienlaikus būtiski atzīmēt, ka šāda vainas teorija nenoliedz pilnībā vainas prezumpcijas (vai stingrās atbildības) nepieciešamību, taču šādiem specifiskiem atbildības modeļiem būtu jāfunkcionē tikai likumā tieši noteiktajos gadījumos. Likumā noteikto prezumpciju ietvaros jābūt skaidri identificējamam subjektam, kam var prasīt pierādīt rūpības ievērošanu (dzīvnieka turētājs, kapitālsabiedrības valdes loceklis, līgumtiesībās līgumpartneris u. c.). Proti, ir jābūt saredzamai kādai juridiskai piesaistei, kas dod tiesības kaut ko sākotnēji pārmet konkrētajam subjektam. Līdz ar to vainas prezumpciju (un secīgi arī attaisnojumu teoriju), autora ieskatā, nevar padarīt par absolūtu principu.
13. Stingrās atbildības ietvaros deliktatbildības piemērošanā līdzās juridiski nozīmīgam kaitējumam (tā apmēram) un cēloņsakarībai kā pirmais atbildības priekšnoteikums izvirzāma ricība (darbība vai bezdarbība), kas izdara stingrās atbildības sfērā, ievērojot, ka pēc vispārējā principa stingrās atbildības modelis neoperē ar prasītās rūpības standarta jēdzienu. Savukārt

ligumiskās atbildības piemērošanā līdzās juridiski nozīmīgam kaitējumam (tā apmēram) un cēloņsakarībai kā pirmais atbildības priekšnoteikums izvirzāms ligumiskas saistības pārkāpums (Civillikuma 1785. pants). Šāds priekšnoteikuma apzīmējums ir piemērots gan saistībai, kuras priekšmets ir visu saprātīgu pūļu pielikšana (vispārējais atbildības jeb vainas modelis, kurā neuzmanības pieļāvums tiek prezumēts, ja saistības priekšmets izpaužas darbības veikšanā), gan saistībai, kuras priekšmets ir sasniegt noteiktu rezultātu (lielākoties stingrās atbildības modelis).

14. Prasītās rūpības standarts galvenokārt tiek noteikts ar krietna un rūpīga saimnieka (saprātīgas personas) klauzulas palīdzību (Civillikuma 1646. pants), kas ir atklāts (nenoteikts) tiesību jēdziens. Šis saprātīgās personas tests paredz vairāku juridisku kritēriju analīzi, no kuriem būtiskākie ir kaitējuma paredzamība un kaitējuma novēršamība. Metodoloģiski šie kritēriji tiek vērtēti ar balansēšanas (līdzsvarošanas) metodes palīdzību. Šajā ziņā saprātīgās personas jēdziena saturiskais plašums ļauj tiesību piemērotājam meklēt individuālās situācijas taisnīgāko risinājumu, ņemot vērā kaitējuma nodarīšanas vietu, laiku, kā arī citus konkrētās situācijas faktiskos apstākļus. Tāpat tiesību piemērotājs šo ģenerālklauzulu var piepildīt ar tādiem avotiem kā morāle, sociālās vērtības, lietu dabiskā kārtība, dzīvē gūtie novērojumi, loģika u. tml. Šajā ziņā svarīgi uzsvērt, ka minēto juridisko kritēriju analīze konkrētajos faktiskajos apstākļos ir veicama katru reizi no jauna (no gadījuma uz gadījumu). Tas nozīmē, ka tiesību piemērotājs, konstatējot kādas personas pieļautu neuzmanību (vainu), nevar tādējādi radīt vispārējo uzvedības standartu, ko šķietami līdzīgos apstākļos varētu automātiski piemērot. Secīgi katrā individuālajā situācijā tiesību piemērotājam jāveic skrupulozs vainas kritēriju izvērtējums.
15. Neuzmanības konstatēšanas galvenie kritēriji – kaitējuma paredzamība un kaitējuma novēršamība (neuzmanības jēdziena rīcības (ārējā) dimensija) – laika gaitā Eiropas valstu privāttiesību ietvaros ir tikuši attīstīti un attiecīgi apkopoti, piemēram, Eiropas deliktu tiesību principu 4:102. panta pirmajā daļā. Un šajā ziņā jāteic, ka Latvijas tiesu praksē ir sastopami būtībā visi Eiropas deliktu tiesību principos uzskaitītie neuzmanības konstatēšanas kritēriji. Autors šo fenomenu skaidro ar to, ka vairumā Eiropas valstu privāttiesību ir vērojama spēcīga romiešu tiesību ietekme (piemēram, Latvijā caur Baltijas vietējo civillikumu kopojuma normu pārņemšanu Civillikumā), kas novedis pie tā, ka faktiski dažādās privāttiesību sistēmās, lai gan nereti nosaukti citādāk, bet būtībā attīstījās vieni un tie paši neuzmanības vērtēšanas kritēriji, kas vēsturiski bija sastopami jau romiešu tiesībās. Šajā ziņā jāpiebilst, ka objektīvi nav iespējams izstrādāt pilnīgu un izsmeļošu neuzmanības kritēriju klāstu. Minētais ir saistāms ar apsvērumu, ka visi konkrētās situācijas unikālie apstākļi ir ņemami vērā, nosakot prasītās rūpības standartu.

16. Kaitējuma iestāšanās riska jeb kaitējuma paredzamības kritērijs koncentrētā veidā raksturojams šādi: jo nopietnāks sagaidāmais kaitējums un jo lielāka iespējamība, ka šāds kaitējums iestāsies, attiecīgi jo lielāks ir kaitējuma iestāšanās risks un iespēja šādu kaitējumu paredzēt. Savukārt, jo lielāks ir kaitējuma iestāšanās risks, jo nopietnāki piesardzības pasākumi (rūpība) ir jāievēro. Svarīgi atzīmēt, ka kaitējuma iestāšanās riska pakāpe ir nosakāma no attiecīgās aktivitātes veikšanas brīža perspektīvas, tieši mirkli pirms kaitīgā notikuma. Proti, šī iespējamības pakāpe, tāpat kā citi neuzmanības kritēriji, ir jāvērtē *ex ante* perspektīvā. Latvijas tiesu prakse atziņas lieliski ilustrē to, ka neuzmanības vērtēšanā kaitējuma iestāšanās riskam ir ievērojama nozīme. Piemēram, Latvijas tiesu praksē ticis secināts, ka kaitējuma iestāšanās riska identificēšanā nozīme var būt atbildētāja veiktās aktivitātes īpašībām kontekstā ar to potenciālo cietušo skaitu, kurus var skart attiecīgā aktivitāte (piemēram, bīstamā veidā regulāri sniedzot pakalpojumus ievērojamam cilvēku skaitam), kā arī šāda veida kaitējuma iestāšanās regularitātei ikdienā (piemēram, dzīvokļa nopludināšana). Nosakot kaitējuma iestāšanās risku, ņemama vērā arī aizsargātās intereses daba un vērtība. Šajā ziņā tiesu praksē tipiski tiek izvirzīts augstāks prasītās rūpības standarts, ja nodarīts nemantisks kaitējums, salīdzinot ar mantiska kaitējuma gadījumiem, tādējādi, piemēram, personas dzīvību un veselību aizsargājot vairāk nekā personas īpašumu. Kaitējuma iestāšanās riska analizē jāņem vērā arī veiktās aktivitātes bīstamība. Visbeidzot, ir svarīgi izcelt kontroles (atbildības) sfēras kritēriju, kas ir viens no neuzmanības noteikšanas būtiskajiem aspektiem, ievērojot, ka nepietiekamu piesardzības pasākumu veikšanu (rūpības neievērošanu) var pārņemt tikai tam, kura kontroles (atbildības) sfērā vispār ietilpst konkrētais kaitējuma iestāšanās risks. Sevišķi nozīmīgs minētais aspekts ir bezdarbības kontekstā, kad, atšķirībā no aktīvas rīcības, ir grūtāk identificēt personu, kurai var kaut ko pārņemt.
17. Piesardzības pasākumu jeb kaitējuma novēršamības kritērijs koncentrētā veidā raksturojams līdzīgi kā kaitējuma iestāšanās riska kritērijs: jo lielāks kaitējuma iestāšanās risks konstatējams, jo vairāk var paredzēt, un secīgi jo lielāka rūpība un tādējādi arī nopietnāki piesardzības pasākumi personai ir jāievēro savās aktivitātēs. Piesardzības pasākumu kritērijs atzīts arī Latvijas tiesu praksē. Juridiskā un ekonomiskā pieeja šajā līdzsvarošanas procesā fokusējas uz piesardzības pasākumu radītajiem izdevumiem, no vienas puses, un ar negadījumiem saistītajiem izdevumiem, no otras puses. Novērst visus negadījumus par katru cenu ir uzskatāma par neefektīvu pieeju. Tā vietā efektīvi ir veikt tādas piesardzības pasākumus, ciktāl šo pasākumu izdevumi ir zemāki par kaitējuma iestāšanās risku, proti, kaitējuma varbūtību reizinot ar sagaidāmajiem zaudējumiem, kas rastos no šāda negadījuma. Attiecīgi vairumā gadījumu piesardzības pasākumu mērķis ir risku mazināšana, nevis to izslēgšana. Šajā ziņā reizēm tiesību

piemērotājs uzliek tik lielu piesardzības pasākumu nastu, ka šis pienākums no zināmas rūpības ievērošanas ir kļuvis drīzāk par pienākumu garantēt noteiktu rezultātu (t. i., ka kaitējums neradīsies vispār, izslēgt kaitējuma risku pilnībā). Minētajos gadījumos faktiski tiek piemērota stingrā atbildība, un tādi gadījumi ir sastopami arī Latvijas tiesu praksē, piemēram, no vispārīga rakstura tiesību normām atvasinot personu pienākumu sasniegt noteiktu rezultātu. Autora ieskatā, faktiski piemērojot stingro atbildību gadījumos, kad šādu atbildības modeli tiešā veidā neparedz attiecināmās tiesību normas, tiesām būtu īpaši jāpamato, kāpēc juridiska nozīme nebūtu piešķirama iespējamā tiesību aizskārēja veiktajiem piesardzības pasākumiem. Citādi nepamatoti tiek radītas situācijas, kurās personai, lai izvairītos no civiltiesiskās atbildības, ir jāinvestē nesamērīgi lieli finanšu līdzekļi, lai nodrošinātu konkrētu rezultātu – kaitējuma iestāšanās riska pilnīgu izslēgšanu.

18. Var būt situācijas, kad konkrētie piesardzības pasākumi ir efektīvi un pietiekami, tomēr kādā brīdī vēlāk kļūst pieejami vēl efektīvāki pasākumi. Autora ieskatā šādās situācijās būtu jāizšķir divi gadījumi: 1) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums tiek noteikts ar tiesību normu, tad šī efektīvāka piesardzības pasākuma neveikšanu varēs pārņemt iespējamajam tiesību aizskārējam (ja vien jaunās normas aizsardzības mērķī ietilpst pasargāt cietušo no šāda veida kaitējuma); 2) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums nav noteikts ar tiesību normu, tad jāvērtē, vai iepretim konkrētajam kaitējuma iestāšanās riskam saprātīga persona būtu veikusi šādus efektīvākus piesardzības pasākumus. Citiem vārdiem, šeit būtu jāveic saprātīgas personas testa (vainas) analīze. Līdz ar to nešaūbīgi būtu jāņem vērā arī, piemēram, apstākļi, cik finansiāli apgrūtināošs ir jaunais piesardzības pasākums, salīdzinot to ar līdz tam pieejamo piesardzības pasākumu.
19. Nepieciešams nošķirt bezdarbību, kur potenciālais tiesību aizskārējs ir iesaistījies noteiktās aktivitātēs (un attiecīgi nav veicis zināmus piesardzības pasākumus vai arī tie veikti nepietiekami vai kļūdaini), no “tīrās” jeb pilnīgas bezdarbības, kur potenciālais tiesību aizskārējs ir bijis pilnīgi pasīvs, proti, nav bijis iesaistījies itin nekādās noteiktās aktivitātēs pirms kaitējuma rašanās. Šajā ziņā tiesību literatūrā paustās atziņas par to, ka pienākums pārtraukt bezdarbību un attiecīgi atbildība par bezdarbību var iestāties tikai tad, ja tiesību norma tieši pieprasa to pārtraukt, – nevar tikt attiecinātas uz ikvienu bezdarbības gadījumu, bet gan tikai uz pilnīgas jeb “tīrās” bezdarbības gadījumiem. Pretējā gadījumā ikviens, kurš ir iesaistījies noteiktā aktivitātē, bet nav veicis attiecīgus piesardzības pasākumus, vai arī ir tos veicis nepietiekamā apmērā vai kļūdaini, varēs salīdzinoši viegli izvairīties no atbildības piemērošanas, apgalvojot, ka nepastāv konkrētas tiesību normas, kas uzliek par pienākumu pārtraukt bezdarbību. Turklāt šāda pieeja noteikti neatbilstu efektīvai cietušo interešu aizsardzībai.

20. Ja kaitējuma iestāšanās risku ir radījis kāds cits (cietušais, trešā persona) vai arī to ir radījusi daba vai kādas lietas stāvoklis, tad parasti nav acīmredzams tas, kurai personai būtu uzliekams pienākums pārtraukt bezdarbību. Šādos gadījumos pienākumu pārtraukt bezdarbību var palīdzēt identificēt vairākas indikācijas: 1) tiesību aizskārēja īpašā saikne ar notikuma vietu; 2) tiesību aizskārēja īpašā saikne ar lietu, kas nodarījusi kaitējumu; 3) tiesību aizskārēja īpašās attiecības ar cietušo (tātad ne tikai tiesību normās noteikts pienākums pārtraukt bezdarbību). Būtiski, ka šīs indikācijas faktiski ir atzītas arī Latvijas tiesu praksē. Jebkurā gadījumā šādam pienākumam pārtraukt bezdarbību būtu jo sevišķi jāattiecas uz personu, kura, veicot noteiktu aktivitāti, ir radījusi attiecīgo kaitējuma risku, kas atrodas šīs personas kontroles (atbildības) sfērā. Savukārt, ja kaitējuma iestāšanās risku radījusi kāda trešā persona, daba vai arī lietas stāvoklis, šādos gadījumos ir īpaši rūpīgi jāanalizē saprātīgas personas tests, jo, iespējams, atbildības piemērošanu par bezdarbību varētu liegt nejaušs šķērslis kā atbildību izslēdzošs apstāklis.
21. Gadījumos, kad prasītās rūpības standarta noteikšanā tiek ņemta vērā piemērojamā tiesību normā noteiktais uzvedības modelis, būtiska nozīme ir arī tiesību normas aizsardzības mērķa doktrīnai, kas ir atzīta Latvijas tiesību literatūrā un ir analizēta arī mūsdienu Latvijas tiesu praksē. Šajā ziņā Latvijas tiesu praksē nereti vērojama parādība, ka tiesību normās noteiktie pienākumi “nodrošināt”, piemēram, drošību vai noteiktu objektu stāvokli tiek interpretēti kā pienākums garantēt noteiktu rezultātu jeb tiek piemērota stingrā atbildība (sk., piemēram, Civillikuma 1084. panta pirmo daļu, kas regulē ēkas īpašnieka atbildību), nevērtējot tiesību aizskārēja veiktos piesardzības pasākumus. Katrā ziņā atkarībā no tā, kādā mērā normas mērķi ietilpst potenciālā cietušā tiesību un interešu aizsardzība, ir atkarīgs iespējamajam tiesību aizskārējam izvirzāmais pienākums veikt zināmus piesardzības pasākumus, turklāt atsevišķos gadījumos normas mērķis var būt pat izslēgt jebkāda kaitējuma nodarīšanas risku jeb sasniegt noteiktu rezultātu, kas savukārt nozīmē to, ka faktiski jau sāk darboties stingrās atbildības režīms. Līdz ar to normas aizsardzības mērķis ne tikai ir nesaurājami saistīts ar vainu, piemēram, veicamo piesardzības pasākumu kontekstā, bet ar šīs doktrīnas palīdzību var arī noteikt to, kurš no atbildības modeļiem (vainas vai stingrais) vispār konkrētajā situācijā ir piemērojams. Šeit jāpiebilst, ka prasītās rūpības standartu var ietekmēt ne tikai rakstītās tiesību normas (normatīvo aktu normas, publisko, kvazi – publisko subjektu izdotie akti, privātas institūcijas izdoti saistošie noteikumi u. c.), bet arī nerakstītās tiesību normas (vispārējie tiesību principi, paražu tiesības, tehniskie / profesionālie standarti, profesionālās ētikas normas u. c.).
22. Neuzmanības jēdziena personas (iekšējā) dimensija satur divus elementus: zināšanas un prasmes. Šis galvenokārt nav subjektīvs jautājums (proti, ko tieši iespējamais tiesību aizskārējs zināja vai arī kādas bija viņa prasmes),

bet gan objektīvs jautājums (kādam zināšanām un prasmēm saprātīgai personai iespējamā tiesību aizskārēja vietā bija jāpiemīt). Nosakot prasīto zināšanu un prasmju līmeni, kas attiecināma uz saprātīgo personu tiesību aizskārēja vietā, arī šeit ir jāņem vērā brīdis tieši pirms notikuma (proti, jāraugās *ex ante* perspektīvā), lai arī pēc lietas faktu noklausīšanās tiesību piemērotājam varētu kļūt vilinoši raudzīties uz lietu no otras puses, proti, *ex post* perspektīvā. Lidz ar to, nosakot prasīto zināšanu un prasmju līmeni, ir jāņem vērā, tostarp tā zinātniskā un tehnoloģiskā attīstība, kāda tā bija īsi pirms kaitīgo seku izraisošā notikuma. Nepieciešamajām zināšanām jāattiecas uz kaitējuma iestāšanās risku (tā nopietnību un iespējamību). Turklāt šis zināšanas jāattiecinā uz vispārējā veidā – prasītajām zināšanām nav jāattiecas uz notikumu secību, kas radīja kaitējumu, bet gan uz kaitējuma veidu. Arī prasmēm, tāpat kā zināšanām, ir jābūt attiecinātām vispārējā veidā – nevis uz iespējam izvairīties no konkrētā kaitējuma riska vai mazināt to, bet tikai uz iespējam izvairīties no negadījuma kā tāda. Šajā ziņā saprātīgā persona tiek “veidota” atkarībā no personas izdarītās rīcības rakstura. Attiecīgi prasītās rūpības standarta noteikšanā liela nozīme ir personas konkrētā brīdī ieņemtajai sociālajai lomai, kas izskaidro, kāpēc vienā situācijā ir nepieciešamas labākas zināšanas un prasmes nekā citā situācijā.

23. Latvijas līgumtiesībās civiltiesiskā atbildība iestājas par parādnieka līgumiskas saistības pārkāpumu, kas zināmos gadījumos pieprasa neuzmanības izvērtēšanu, proti, analīzi, vai parādnieks rīkojies atbilstoši prasītās rūpības standartam. Šādos gadījumos būtu piemērojama vispārēja neuzmanības (vainas) prezumpcija, ja saistības priekšmets izpaužas pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā. Minētais izvērtējums būtu veicams ne tikai Civillikuma 1649. panta otrajā daļā noteiktajos gadījumos (proti, kad to tieši nosaka likums), bet arī gadījumos, kad tas izriet no pušu pielīgtajiem līguma noteikumiem (tā satura) vai noslēgtā līguma (saistības priekšmeta) juridiskā rakstura (Civillikuma 1785. pants). Šajā ziņā, autora ieskatā, noderīgas ir Vācijas un Šveices līgumtiesību teorētiskās atziņas, kā arī anglo-sakšu un romāņu-ģermāņu tiesību sistēmās atzītā doktrīna par līgumisko saistību iedalījumu 1) pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles un 2) pienākumā sasniegt noteiktu rezultātu. Tā, piemēram, maksājumu saistībās, uzņēmēja saistībās izgatavot noteiktu lietu darbojas stingrās atbildības režīms, proti, tiesību literatūrā šāda tipa saistības mēdz iekļaut t. s. “stingrās atbildības grupas” saistībās. Jāatzīmē, ka šajā ziņā Vācijas līgumtiesības (kas balstītas uz vainas principu) un Eiropas kopējās līgumtiesību tendences (attaisnojumu koncepcijas kontekstā) būtiski savstarpēji neatšķiras.
24. Līgumiskās atbildības kontekstā būtiska loma ir pušu privātautonomijai, atbilstoši kurai līdzīgi definē izpildāmo saistību, no kuras savukārt izriet prasītās rūpības standarta saturs. Puses var līgumiski pastiprināt

vai mikstināt likumā noteikto atbildības modeli, tostarp pieligt stingrās atbildības režīmu, ievērojot imperatīvo normu prasības. Šajā ziņā svarīga nozīme ir līgumiskās garantijas institūtam. Ņemot vērā šīs stingrās atbildības grupas saistības, vispārējo vainas prezumpciju (ja saistības priekšmets izpaužas pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā), kā arī apstākli, ka tipiski puses privātautonomijas ietvaros nosaka precīzu pušu uzvedības modeli (kas nav iespējams delikta gadījumā), kā rezultātā nereti pielīgstot arī stingro atbildību, secināms, ka praksē līgumiskās atbildības piemērošanā vainas institūts nesagādā sevišķas problēmas, ievērojot, ka līdz neuzmanības analīzei praksē nonāk salīdzinoši reti.

25. Minēto apsvērumu dēļ nav un nevar būt sekmīga diskusija par to, vai līgumtiesībās no Civillikuma viedokļa valda stingrās atbildības modelis, vai tomēr vispārējais atbildības (vainas) modelis. Drīzāk jāatzīst, ka neviens no abiem modeļiem nedominē un tā vietā pastāv jaukta atbildības sistēma, jo sevišķi ņemot vērā to, ka abu atbildības modeļu robežšķirtne ir ļoti trausla. Tā vietā diskusiju fokusā būtu jābūt līgumiskās neuzmanības kritērijiem. Gadījumos, kad izvērtējama parādnieka vaina, darbojas saprātīgas personas tests, kas līgumtiesībās darbojas līdzīgi kā deliktu tiesībās, bet noteikti ne identiski. Līgumtiesībās izmanto ģenerālklausulu "vidusmēra parādnieks konkrētajā situācijā" (piemēram, vidusmēra glabātājs konkrētajos apstākļos, turklāt šajā ziņā svarīgi būtu arī noskaidrot, vai glabātājs konkrētajā situācijā ir vai nav komersants, ievērojot, ka komersantiem izvirzāms augstāks prasītās rūpības standarts). Līgumiskās neuzmanības konstatēšanas pamatkritēriji ir līdzīgi kā deliktu tiesībās (kaitējuma paredzamība un kaitējuma novēršamība). Lai arī pamatkritēriji jēdzieniski ir tie paši, tomēr saturiski tie nav identiski. Šeit jāatzīmē, ka Latvijas tiesu praksē līgumtiesību strīdos mēdz ņemt vērā arī tādus deliktu tiesībās atzītus neuzmanības vērtēšanas kritērijus kā veiktās aktivitātes bīstamība, pieejamie piesardzības pasākumi, iesaistīto personu attiecību tuvums vai savstarpējā īpašā uzticēšanās (paļaušanās).
26. Līgumtiesību kontekstā svarīgi nošķirt civiltiesisko atbildību no cita civiltiesiskā aizsardzības līdzekļa – līguma izpildes prasījuma. Šis nošķīrums ir būtisks, jo tiesību literatūrā abus minētos civiltiesiskās aizsardzības līdzekļus reizēm mēdz aplūkot vienlaikus, tos sevišķi neizdalot, kas savukārt var novest pie nepareizas vainas jēdziena izpratnes kādā konkrētā atbildības jautājumā. Tā, piemēram, Civillikuma 1776. pantā noteiktais cietušā pienākums veikt saprātīgus pasākumus zaudējumu mazināšanā attiecas tikai un vienīgi uz civiltiesiskās atbildības jautājumu, precīzāk – uz zaudējumu atlīdzināšanas jautājumu. Tomēr tā nav piemērojama attiecībā uz līguma izpildes prasījumiem. Līguma izpildes prasījumos jebkāda kreditora (kā cietušā līgumpartnera) darbība vai bezdarbība, kas hipotētiski varētu neatbilst prasītajai rūpībai, var ietekmēt kreditora prasījuma tiesības uz līguma izpildi tikai likumā vai līgumā īpaši noteiktos gadījumos. Šī doma

pamatojas tēzē, ka pēc vispārējā principa kreditora tiesības prasīt līguma izpildi nevar tikt revidētas no tiesas puses, meklējot trūkumus kreditora (kā cietušā līgumpartnera) darbībās. Vienīgais vispārējo normu gadījums Civillikumā, kas var apturēt līguma saistošo spēku par sliktu kreditoram, ir Civillikuma 1591. pants, kas paredz līguma neizpildīšanas ierunas tiesību. Taču arī tad šāda ieruna var tikt izmantota tikai tad, ja kreditors nepilda kādu savu pienākumu, nevis izmanto tiesības.

27. Izplatīts ļauna nolūka izpaušmes veids ir tiesību izlietošana un pienākumu pildīšana kaitēšanas nolūkā (tātad pretēji labai ticībai), taču arī šeit jāpatur prātā, ka ne jebkura tiesību izlietošana pretēji labai ticībai, kas nebauda tiesisku aizsardzību, automātiski pieskaitāma ļaunam nolūkam. No otras puses, kā tas atzīts arī tiesu praksē, ļaunprātības gadījumā nav labas ticības. Turklāt tiesību izlietošanas kontekstā kritērija “kaitēšanas mērķis” mēraukla ir objektīva. Piemēram, kaitēšanas mērķi ir iespējams konstatēt gadījumā, ja persona savu tiesību izlieto bez jebkādas objektīvi aizsargājamas intereses, proti, ja ir iespējams pierādīt, ka zināmai rīcībai pēc objektīviem lietas apstākļiem nevar būt cita mērķa kā vien nodarīt citam kaitējumu.
28. Ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji ir: 1) personas apzināta (tīša) rīcība (kas aptver kā a) darbību, tā b) bezdarbību), 2) kuras rezultātā 3) citai personai radies a) gribēts juridiski nozīmīgs kaitējums vai arī b) tāds juridiski nozīmīgs kaitējums, kura iestāšanās varbūtību šī persona apzinājās jeb paredzēja (pieļāva). Apzinātas (tīšas) rīcības kritēriju šeit var konstituēt arī personas rīcība pretēji labiem tikumiem, un šādos gadījumos, līdzīgi kā neuzmanības kontekstā, par pamatu jāņem saprātīgās personas tests attiecīgos faktiskajos apstākļos, un tiesību piemērotājs nevar vadīties pēc savas iekšējās krietnuma pārliecības.
29. Apzinātu (tīšu) rīcību (tāpat kā kaitējuma gribēšanu) raksturo objektīvi konstatējami apstākļi. Visbiežāk par personas ļaunu nolūku liecina tās informētība par kādiem juridiski būtiskiem apstākļiem, kas ir kaitējuma nodarīšanas pamatā, taču, neraugoties uz šiem apstākļiem, persona rīkojas. Līdz ar to ļauna nolūka jēdziens šādā izpratnē tuvinās lietu tiesībās zināmajam ļaunticības jēdzienam, kas koncentrētā veidā definējams kā personas zināšana (vai vajadzēšana zināt) par noteiktiem tiesiskiem šķēršļiem vai trūkumiem. Tāpat par personas ļaunu nolūku var liecināt tādas objektīvas pazīmes kā tiesību aizskārēja izmantotie līdzekļi, paņēmieni, rīcības sistēmātiskums (plānveidīgums), tās saskaņotība, kā arī šīs personas mērķis. Reizēm par ļaunu nolūku liecina tiesību aizskārēja panāktais rezultāts, piemēram, tiesību aizskārēja iegūtais labums. Minētās objektīvās pazīmes vienmēr jāskata savstarpējā kopsakarībā, jo tā var nonākt pie situācijas kopainas, tostarp pie secinājuma, ka persona rīkojusies ar ļaunu nolūku. Šo tēzi būtībā apstiprina arī pastāvošā Latvijas judikatūra. Līdz ar to nevar piekrist Latvijas tiesību literatūrā norādītajam, ka personas vainas formas

nodoma veidā pierādīšana var būt komplicēta psihiskās attieksmes izziņas grūtību dēļ, kas praksē var izrādīties gandrīz neiespējami un nesamērīgi apgrūtināši prasītājam.

30. Rupjas neuzmanības kontekstā pirmšķietami varētu būt pārprotams Civillikuma 1645. panta pirmās daļas formulējums tādā izpratnē, ka par rupju neuzmanību *per se* būtu atzīstama tādas rīcības uzsākšana, kuru raksturo normā minētais kaitīgums un bīstamība. Tā tas nebūtu jāsaprot. Daudzas sociālas un ekonomiskas aktivitātes ir riskantas, taču tās ir tikušas sociāli akceptētas. Attiecīgi, personai veicot šādas aktivitātes kā tādas, nevar uzskatīt, ka persona automātiski rīkojas neuzmanīgi. Par rupju neuzmanību var runāt tikai tad, ja iepretim šim ievērojamajam kaitējuma briesmām persona neievēro attiecīgu rūpību, neveic vajadzīgos piesardzības pasākumus. Citiem vārdiem, rupju neuzmanību raksturo ievērojamāks disbalanss starp kaitējuma iestāšanās risku un personas veikto rīcību prasītās rūpības kontekstā, salīdzinot ar vieglu neuzmanību. Kā atzīts mūsdienu Latvijas tiesu praksē, rupju neuzmanību var konstatēt tad, ja tiesību aizskārējs ne tikai nav izrādījis krietna un rūpīga saimnieka rūpību un čaklību un tātad nav veicis apstākļiem parasti atbilstošus pasākumus, lai nerastos tiesību pārkāpums, bet nav neko darījis vispār vai veicis tikai dažus nebūtiskus, formālus pasākumus, lai pārkāpums nenotiktu, vai, kaut arī nevēlēdamies negatīvas sekas, tomēr ignorējis drošības pasākumus. Svarīgi uzsvērt, ka arī rupja neuzmanība ir objektīva kategorija.
31. Latvijas tiesu praksē vērojama tendence rupju neuzmanību pielīdzināt ļaunam nolūkam, proti, ka tas būtībā ir viens un tas pats jēdziens. Pirmšķietami varētu teikt, ka šāds uzskats ir pamatots, jo Civillikuma 1645. panta otrā daļa noteic, ka “zaudējumu atlīdzības un citu civiltiesisku seku ziņā rupja neuzmanība pilnīgi pielīdzināma ļaunam nolūkam”. Turklāt, atsevišķos tiesu prakses piemēros tiesību piemērotājs nevis tikai vienkārši “pielīdzina” šīs vainas pakāpes vienu otrai, bet arī faktiski atmet rupjas neuzmanības kritērijus, attiecīgi vadoties tikai pēc ļauna nolūka pazīmēm. Tomēr šāda pieeja nav pamatota. Ja kāda Civillikuma norma paredz, ka, izmantojot Civillikuma 1645. panta otrās daļas retoriku, “civiltiesisko seku ziņā” būtiska ir viena konkrēta vainas pakāpe (piemēram, ļauns nolūks Civillikuma 1642., 1643. panta un 1776. panta otrās daļas kontekstā), tad šāds nošķīrums starp rupju neuzmanību un ļaunu nolūku kļūst vitāli nepieciešams. Līdz ar to šis Civillikuma 1645. panta otrajā daļā ietvertais vienādojums ir attiecināms tikai uz tiem gadījumiem, kur Civillikuma normās rupja neuzmanība un ļauns nolūks tiesisko seku ziņā tiek nostādīti līdzvērtīgās kategorijās. Tādējādi šeit nav pamata runāt par šo vienādojumu kā vispārēju principu. Attiecīgi Civillikuma 1645. panta otrā daļa ir formulēta neveiksmīgi un zināmā mērā pat pirmšķietami maldina. Šī Civillikuma norma būtu skaidrāka, ja tās noslēgumā sekotu piebilde “attiecīgā vietā norādītos gadījumos” (līdzīgi kā Civillikuma 1647. pantā).

UNIVERSITY OF LATVIA

FACULTY OF LAW, DEPARTMENT OF CIVIL LAW

Edijs Brants

THE MEANING OF FAULT AND ITS DEGREES IN THE CONTEXT OF CIVIL LIABILITY

SUMMARY OF THE DOCTORAL THESIS

Submitted for doctors degree
in the subfield of civil law

Riga 2022

The doctoral thesis was developed at the Department of Civil Law, Faculty of Law, University of Latvia from the year 2015 to the year 2021.

This work consists of an introduction, five chapters, a summary, and a list of sources.

Form of work: dissertation in the subfield of civil law.

Scientific supervisor: Prof., Dr. iur. **Jānis Kārklīņš**.

Reviewers of the work:

- 1) Doc. Dr. iur. **Edvīns Danovskis**;
- 2) Prof. Dr. habil. iur. **Osvalds Joksts**;
- 3) Prof. Dr. iur. **Janno Lahe**.

The defense of the doctoral thesis will take place: on the 17th of May 2022, at 9:00 a.m., in a public sitting of the Promotion Council in Science of Law, University of Latvia, Faculty of Law, Rīga, Raiņa bulvāris 19.

The doctoral thesis and its summary can be found at: the Multidisciplinary Library of University of Latvia, Rīga, Raiņa bulvāris 19.

Chairman of the Promotion
Council in Science of Law
of the University of Latvia:

_____ Prof., Dr. iur. **Jānis Rozenfelds**
(signature)

Secretary of the Promotion
Board of Law
of the University of Latvia:

_____ **Agnese Šteinberga**
(signature)

© University of Latvia, 2022

© Edijs Brants, 2022

ISBN 978-9934-18-816-9

ISBN 978-9934-18-817-6 (PDF)

ANNOTATION

Since the restoration of independence of the Republic of Latvia in 1990, the understanding of the preconditions for civil liability in Latvian civil law has undergone significant and dynamic changes. This is mainly true for the first, so-called “starting point” precondition of civil liability. At the moment, the question of what exactly constitutes the first condition of responsibility is in a state of uncertainty, given that there are two schools of law, so to speak. The first of these is the conception of justifications, which first appeared in Latvia around 2005, gradually taking roots in case law over the years. The conception of justifications focuses on the possible justifications presented by the alleged infringer (this aspect is referred to as culpability), making wrongful conduct the first precondition for liability, but paying relatively little attention to the content of the concept. At the same time, it abandons the use of the concept of fault, stating that there is no basis for assessing fault, as it examines a person’s mental attitude, while degrees of fault can only be given an ancillary meaning in certain aspects of liability. The second school of law is the conception of fault, which emerged around 2015 and foregrounds the objective category of fault (negligence) as the main precondition for liability, in which the clause of a *bonus pater familias* (a reasonable person) plays a fundamental role in determining the standard of care required. According to this conception, the wrongfulness of an act is only the final result of the assessment of the preconditions for liability (the theory of the wrongful result). Case law can be found where judicial decisions are currently motivated by both the conception of justifications and the conception of fault.

The author’s main aim is to set out specific criteria for this first precondition of liability and to describe the features of these criteria, as well as guidelines for assessing these criteria in a general (fault-based) model of liability (which is mainly what has been done in Chapters 2, 3 and 4). The question of the most valid name for the first or so-called “starting point” precondition for civil liability, or the exact number of preconditions for liability, is an ancillary but not unimportant task of this paper (which is analyzed in Chapters 1 and 5). The author supports this idea by the observation that, in the end, what will be important for the legal applicator in assessing the application of civil liability in practice will not be what, for example, the grounds for liability are called in the recitals of the court decision, but a comprehensive and balanced and, last but not least, consistent analysis of the criteria for these grounds. This is important because, whatever the first precondition for liability is called, it will in any event be a question of balancing the alleged infringer’s freedom of action on the one hand and the protection of the victim’s rights on the other.

Accordingly, to achieve the aim of the work, the author first identifies the problems in Latvian civil law related to the concept of fault by analyzing

the provisions of the currently Civil Law of 1937 (CL) currently in force and their historical origin, i.e., the predecessor of the CL – The Baltic Local set of Civil Laws of 1864 (BLCL), as well as Roman digests and other historical sources of law, including those to which the compiler of the BLCL, Prof. F.G. von Bunge, had referred to the relevant provisions of the BLCL (Chapter 1). The author then focuses on the central “anatomical cell” of the concept of fault – “reasonably prudent and careful person” in the view of negligence, which sets the standard of care required, as well as other negligence criteria (Chapter 2). The author then analyses the degrees of fault “gross negligence” and “wrongful intent”, the criteria for establishing them, and the need to distinguish between them (Chapter 3). Accordingly, the author focuses on fault and degrees of fault in the application of contractual liability (Chapter 4). The analysis is concluded by answering the questions (issues) identified, but not yet answered, in Chapter 1, by giving an opinion on the most appropriate conception in Latvian civil law, the place of the concept of wrongfulness in the system of civil liability, as well as on the meaning of the division of degrees of fault (Chapter 5).

TABLE OF CONTENTS

ANNOTATION.....	57
1. GENERAL DESCRIPTION OF THE WORK.....	60
1.1. Relevance of topic and novelty of the research	60
1.2. Aims and objectives of Doctoral thesis	63
1.3. Questions researched in the doctoral thesis	64
1.4. Description of the scientific methods used in the doctoral thesis .	67
1.5. Approbation of the results of doctoral thesis	68
2. STRUCTURE AND CONTENT OF DOCTORAL THESIS.....	71
2.1. Introduction to Doctoral thesis.....	71
2.2. First chapter “The Concept of Fault and Related Issues in Latvian Civil Law”	71
2.3. Second chapter “The Concept of Negligence and the Criteria for its Establishment”	73
2.4. Third chapter “The Concept of Gross Negligence and Wrongful Intent – the Criteria for their Establishment”	84
2.5. Fourth chapter “Fault and Degrees of Fault in the Application of Contractual Liability”	87
2.6. Fifth chapter “The Role of the conceptions of Fault and Justifications, the Concept of Unlawful Conduct and the Grading of Fault in the Civil Liability System”.....	91
3. MAIN CONCLUSIONS AND PROPOSALS OF THE DOCTORAL THESIS.....	99

1. GENERAL DESCRIPTION OF THE WORK

1.1. Relevance of topic and novelty of the research

It would not be an exaggeration to say that fault is a rather complex concept in civil law. This is not only supported by the range of legal institutions and related legal terms (including general clauses) that are closely intertwined with fault and degrees of fault, but also by the observation that fault and its degrees are connected by one of the cornerstones of legal science, namely the idea of justice. In this respect, the legal literature points out that fault is one of the rights of justice. More specifically, the concept of fault seeks to strike a fair balance between the private autonomy or freedom of action of one person, on the one hand, and the protection of the rights and legitimate interests of another person, on the other. The main object of study of the concept of fault is the behavior of a person that is causally linked to the creation of negative consequences for the legally protected goods of another person. The fault is studied by comparing the actual conduct of a person with an objective evaluation of conduct – the standard of care required, which is determined by the reasonably prudent and careful person or simply reasonable person test. Accordingly, fault is attributed to an educational and social value, and consequently, the principle of autonomy and self-determination is invoked as a justification for the necessity of fault from the perspective of legal ethics.

The search for before mentioned fair balance between two fundamental rights is one of the main reasons why the concept of fault has been understood so differently in legal scholarship over the centuries. As societal views on values, including the legal goods to be protected and their relative gradations, have changed, the position of this balance point has changed accordingly. This is illustrated, for example, by the industrial revolution in the early 19th century, when production based on agriculture and manufactures was gradually replaced by factories, whose mass production process involved automation and the extensive use of various machines, in parallel with the rapid development of railway infrastructure. As it is well known, the introduction and operation of these innovative technologies also had negative consequences, such as factory workers regularly suffering various injuries in their workplaces and accidents related to the use of the railways.

At the same time, these technological processes made it difficult to establish the employer's civil fault – that the conduct did not meet the required standard of care. The complete prevention of such accidents could in theory only be achieved by the radical measure of prohibiting the activities in question. However, given the social and economic value of these activities and their desirability for the future development of society, other solutions had to

be found. Accordingly, the application of the strict liability model developed rapidly in an attempt to redress the imbalance between the private autonomy of employers (the right to engage in and profit from industrial enterprise) and the protection of the rights of their employees (the right to the security and protection of life and health and just compensation for unjustified interference with these legitimate interests). Thus, a new approach to determining liability again struck a relative balance, given that, as a general principle, the strict liability model does not examine whether a person's conduct falls below the standard of care required. Here, liability is, in fact, for the risk (its materialization), regardless of how careful the infringer was in his conduct.

Given the diversity of understandings of the concept of fault over the centuries, there were undoubtedly critics and deniers of fault, which led to extensive doctrinal debate. In this regard, it has been noted in the legal literature that fault has been historically ignored, contested, and glorified. This observation could be directly applied to the understanding of fault in Latvia over the last fifteen years. Echoes of the historical debate can also be seen in the contemporary legal literature, where the debate has by no means subsided and, in the author's view, is not expected to subside in the foreseeable future. In this respect, the Latvian legal literature aptly notes that the search for fault and its recognition as one of the preconditions for liability is linked to the human tendency to ensure justice in various conflicts. It has developed gradually and has undergone drastic fluctuations over the centuries. And it continues in modern society. Looking to the future, it is particularly important to bear in mind that technological developments since the Industrial Revolution have not stopped for a moment and that society will be affected in the near future (some would argue that it is already being affected) by a new "technological revolution", which in the 21st century is mainly due to the rapid development of artificial intelligence-led systems and their widespread application in human daily life. It is therefore reasonable to assume that the understanding and role of the concept of fault in civil law is likely to continue to change, as humanity will always need to continue its search for that fair balance.

Since the restoration of independence of the Republic of Latvia in 1990, the understanding of the preconditions for civil liability in Latvian civil law has undergone significant and dynamic changes. This is mainly true for the first, so-called "starting point" precondition of civil liability. At the moment, the question of what exactly constitutes the first condition of responsibility is in a state of uncertainty, given that there are two schools of law, so to speak. The first of these is the conception of justifications, which first appeared in Latvia around 2005, gradually taking roots in case law over the years. The conception of justifications focuses on the possible justifications presented by the alleged infringer (this aspect is referred to as culpability), making wrongful conduct the first precondition for liability, but paying relatively little attention to the content of the concept. At the same time, it abandons

the use of the concept of fault, stating that there is no basis for assessing fault, as it examines a person's mental attitude, while degrees of fault can only be given an ancillary meaning in certain aspects of liability. The second school of law is the conception of fault, which emerged around 2015 and foregrounds the objective category of fault (negligence) as the main precondition for liability, in which the clause of a *bonus pater familias* (a reasonable person) plays a fundamental role in determining the standard of care required. According to this conception, the wrongfulness of an act is only the final result of the assessment of the preconditions for liability (the theory of the wrongful result). Case law can be found where judicial decisions are currently motivated by both the conception of justifications and the conception of fault.

The novelty of the work is indicated by the fact that no doctoral thesis on this complex concept of civil liability – fault in the general civil liability model – have been developed and defended in Latvia, although at the same time it should be noted that some doctoral theses even devote separate chapters to this problem. For example, the institution of fault has been examined in the context of the main lines of modernization of Latvian contract law, concluding that fault is not a precondition for liability for damage caused by a breach of contract (Kārklīņš J. Main Directions of Modernization of Latvian Contract Law. Doctoral thesis. Riga: University of Latvia, 2006). Also, fault has been analyzed in the context of the main lines of modernization of Latvian tort law, concluding that fault is not a precondition for liability for damage caused by a tort, instead of putting forward wrongful conduct as the first precondition for liability, while noting that instead of fault it is more reasonable to use the concept of culpability, understood as justifications (justifications to wrongful conduct) (Kubilis J. Main Directions of Modernization of Latvian Tort Law. Doctoral thesis. Riga: University of Latvia, 2016). The author's work focuses mainly on the concept of fault in the general model of liability, the necessity of which has been widely criticized in the two above-mentioned doctoral theses from the point of view of the application of liability. The novelty of the thesis is therefore also demonstrated by the fact that it offers a different (and, in the author's view, legally reasoned) perspective on the role of fault in the context of civil liability (both tort liability and contractual liability). In this respect, should also mentioned the relatively recently defended doctoral thesis on the liability of a member of the board of directors for losses caused to a capital company, which deals with a specific institute of liability (Novičāne E. Liability of a Member of the Board of Directors for Losses Caused to a Capital Company. Riga: University of Latvia, 2020). The above-mentioned work also analyses the concept of fault with regard to the liability of members of the management board.

To identify theoretical and practical problems in the interpretation and application of the concept of fault in the general liability model and to propose appropriate solutions to achieve the author's objectives, more than 180 Latvian

and foreign sources of legal literature, as well as more than 160 court rulings (both contemporary and inter-war period), were used in the development of the work. The foreign legal literature used is in English, Russian and German. The work uses, for example, the works of authors such as J. Cooke, R. E. Keeton, H. Koziol, O. Lando, H. Beale, M. Bussani, F. Werro, B. S. Markesinis, S. F. Deakin, H. Unberath, A. Johnston, E. McKendrick, E. Peel, E. Posner, P. Schlechtriem, R. Stone, G. Treitel, C. von Bar, E. Clive, C. van Dam, W. van Gerven, P. Widmer, B. Winiger, E. Karner, K. Oliphant, R. Zimmermann, H. Brox, W. D. Walker, D. Looschelders, D. Medicus, C. F. Mühlensbruch, R. Schulze, I. Schwenzer and others. The work has also been based on the work of Latvian legal scholars K. Balodis, A. Bitāns, V. Bukovskis, L. Buls, K. Čakste, E. Kalniņš, J. Kārklīš, J. Kubilis, V. Mantrovs, E. Novicāne, J. Rozenfelds, V. Sinaiskis, Ģ. Strazdiņš, K. Torgāns, N. Vīnzarājs and other authors whose contribution to the development of Latvian civil law has been significant. In this respect, a special mention should be made of prof. K. Torgāns and prof. J. Kārklīš in the context of the institute of civil law fault, who have been particularly active participants in the debate on and around fault in civil law over the last 15 years, where the opinions expressed by these authors have also been incorporated into the reasoning of court decisions.

1.2. Aims and objectives of Doctoral thesis

The main objective of the work is to identify, propose and describe specific criteria for establishing the first or so-called “starting point” precondition for civil liability, the characteristics of these criteria, as well as guidelines for assessing these criteria in a general (fault-based) model of liability. The proposition of the most valid name for the first or so-called “starting point” precondition for civil liability, or the identification of a precise number of preconditions for liability, is a secondary but not unimportant objective of the present work (which in turn is analyzed in Chapters 1 and 5). In order to achieve both of the above objectives, it is inevitable to encounter the two conceptions existing in Latvian civil law: the conception of justifications and the conception of fault. Accordingly, the third of the main objectives of the work is to identify the conception which is more reasonable and more appropriate in the Latvian civil law system, taking into account also the European common private law development trends: the Principles of European Tort Law (PETL), the Draft common frame of reference (DCFR), the Principles of European Contract Law (PECL), the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts.

In the context of the purpose of the work, it should be noted that this work does not tend to propose new versions of legal norms (although in some places, where necessary, the author has proposed such editorial changes). In this respect, the author considers that most of the thoughts, ideas, and proposals expressed in the work can be put into practice in the application of

the existing CL provisions, i.e. through the interpretation of these provisions. Although, from the perspective of its content, the CL is one of the oldest codifications of civil law in force in the world, it is possible to interpret its provisions in a modern way, for example, by analyzing the degree of fault “negligence” and the criteria for establishing it in the light of developments in common European private law, bearing in mind that these criteria have evolved historically throughout the largest part of Europe from the same criteria already recognized in Roman law.

The doctoral thesis aims to:

- 1) identify and analyze the problems existing in Latvian civil law in the application of civil liability in the general liability model, including the analysis of the first precondition of liability, as well as to examine this aspect from a historical perspective;
- 2) identify and study the legal literature of the various European unification projects and the draft documents on the unification of European private law on the application of civil liability in a general liability model, including an analysis of the first precondition for liability;
- 3) analyze the selected legal literature and case law, the guidelines and principles contained therein, to assess their suitability in the context of the application of liability in Latvian civil law;
- 4) to set out specific criteria for the first precondition of civil liability, their characteristics, and guidelines for assessing these criteria in a general liability model (both in tort law and in contract law);
- 5) to propose the most appropriate description of the first precondition of liability in the Latvian civil law system, in this context also evaluating the conceptions of application of liability existing in the Latvian civil law, respectively also giving an opinion on the most appropriate and reasonable conception.

1.3. Questions researched in the doctoral thesis

The work mainly analyses the question of the criteria for establishing the first precondition for civil liability, the characteristics of these criteria, as well as the guidelines for assessing these criteria in the general (fault-based) model of liability. The work also examines the elements of fault in the context of the strict liability model, insofar as it has been necessary to achieve the aims of the work. The work does not explore fault in detail in specific areas of liability, such as pre-contractual liability, liability for damage caused by multiple infringers, liability for damage caused by artificial intelligence controlled systems, etc. In this respect, it should be made clear that the work is of fundamental nature, since it analyses, *inter alia*, the view in Latvian civil law that fault cannot be regarded as an independent precondition for liability, and that references to fault should be excluded in the CL. The paper then goes on to

analyze and justify the question of whether and why fault has any relevance for the application of liability and then describes the criteria and characteristics of fault, as well as the general guidelines for assessing these criteria. Accordingly, this work (and its conclusions) can be taken into account in further analyses of fault and its degrees in other, specific areas of liability. In other words, this work can serve as a basis for future research on the concept of fault in civil law. For the sake of precision, it should be noted that this work also deals to some extent with more specific liability issues, such as the function of fault in the liability of the property owner, liability for damage caused by another person, liability for damage caused by members of the management board and supervisory board of a capital company, liability for trademark infringement, etc.

In the first chapter “The Concept of Fault and Related Issues in Latvian Civil Law”, the focus is put on the concept of fault in Latvian civil law, identifying the main issues in Latvian legal literature and case law, with a strong emphasis on the rapid development of the understanding of fault in the last 15 years. Accordingly, taking into account the diversity of opinions expressed in the literature and the fact that the understanding of the concept of fault currently occupies a rather uncertain position in the context of the application of civil liability, the author has started his analysis by examining the CL provisions related to fault and the application of liability, operating on the text of the provisions and their interrelation system. The author then examines the historical BLCL norms corresponding to the CL norms, looking at the inter-war period, and then turning attention to the historical legal sources (mainly Roman digests) used to draft the BLCL norms corresponding to the CL norms. Within the chapter, the author deduces the main basic concepts of the general model of liability (fault), on the basis of which the subsequent outline of the work is built.

In the second chapter “The Concept of Negligence and the Criteria for its Establishment”, the author analyses one of the central concepts of this work – negligence, first by providing a general description of it, including from a historical perspective, and outlining its main criteria. Then, demonstrating the broad outlines of the concept of fault, the author describes how the criteria of negligence relate to other preconditions of liability and civil law institutions such as theories of accidental obstacle and causation. The main content of the chapter is contained in the second part of the chapter, where the criteria for establishing negligence, their features, as well as the assessment guidelines are assessed in detail, making extensive use not only of Latvian but also of national case law from other European countries, as well as of common European tort law developments. The criteria for establishing negligence (fault) are summarized in the following groups of criteria: 1) risk of damage; 2) precautionary measures; 3) knowledge and skills. This subsection also analyses two of the most characteristic forms of negligence: inaction as negligence and breach of legal norms.

In the third chapter “The Concept of Gross Negligence and Wrongful Intent – the Criteria for their Establishment”, the author discusses the concepts of gross negligence and wrongful intent. The concept of gross negligence is first discussed, with a general description and then the criteria for its establishment. Similarly, in the context of wrongful intent, the author starts with a general description of wrongful intent, linking it to the application of Article 1 CL (the principle of good faith), and then sets out the criteria for establishing wrongful intent. The chapter concludes by arguing for the need to distinguish between gross negligence and wrongful intent, noting that in the legal literature and case law these degrees of fault are often equated with each other. The chapter makes extensive use of Latvian case law, as well as of the German and Swiss legal literature, in particular in the context of wrongful intent.

In the fourth chapter “Fault and Degrees of Fault in the Application of Contractual Liability”, the author analyses fault and degrees of fault in the application of contractual liability, first outlining the main issues and describing the basis of contractual liability, and then turning to the need to assess fault and degrees of fault in the application of contractual liability. Although the remaining chapters of the work are based mainly on tort law issues, it should be noted that certain aspects of contract law also are also featured in other chapters. For example, case law in contract law disputes has also been used to describe the criteria for negligence, thus demonstrating not only the differences but also the common features of the concept of fault in tort law and contract law. This chapter also makes extensive use of Latvian case law, as well as of the insights of the related civil law systems of Germany and Switzerland.

In the fifth chapter “The Role of the conceptions of Fault and Justifications, the Concept of Unlawful Conduct and the Grading of Fault in the Civil Liability System”, the author provides a summary argumentation on the understanding and role of fault and degrees of fault in the application of civil liability, first assessing the suitability of the conception of justifications and fault for Latvian civil law (both tort law and contract law), considering this issue in relation to the problem of the burden of proof. The author then provides his assessment of the preconditions for civil liability, in this context offering his perspective on the interaction between fault and unlawfulness and their place in the liability system. Finally, the author argues for the relevance of the classification of degrees of fault in the context of civil liability. Ideologically, in this concluding chapter, the author attempts to provide answers to the problems identified in the first chapter in the context of the concept of fault.

1.4. Description of the scientific methods used in the doctoral thesis

The **historical method** is used in the work, according to which the historical development of the national private law regulations of Latvia and other European countries related to fault and degrees of fault is studied, examining the genesis and evolution of the concept of fault. The historical method has been used in a particularly illustrative manner in the analysis of the origin of the fault-related CL norms, not only by looking back to the corresponding BLCL norms but also by searching for and studying the Roman digests and other sources of law to which the drafter of the BLCL, Prof. F.G. von Bunge, referred in the drafting of the relevant BLCL norms. The Latvian legal literature and case-law have also been analyzed in this way, for example, by examining how the same legal institute, which was incorporated in both the CL and the BLCL, was interpreted in the practice of the Civil Cassation Department of the Latvian Senate in the inter-war period and how it is interpreted today by the Civil Cases Department of the Supreme Court (Senate) of the Republic of Latvia. An obvious example of the use of the historical method can also be seen in the analysis of the foreseeability criterion, finding its roots in the Anglo-Saxon legal system (in the context of the remoteness of damage) and in the Roman-Germanic legal system (in the context of the theory of adequate causation).

The **comparative method** is used in the work, according to which the national private law of other European countries (regulatory framework, legal literature, and case law) and the draft European private law unification documents and related literature are compared with Latvian civil law. The comparative method has also been applied in the Latvian civil law framework, for example, by comparing articles published in the last 15 years on the topic of the thesis, which resulted in the identification of two main conceptions in the general liability model: the conception of justifications and the conception of fault, including their mutual differences. The comparative method has also been used, for example, to look at how factually analogous life situations are dealt with from the point of view of civil liability in different European private law systems.

The **analytical method** is used in the work, according to which the opinions expressed in the legal literature and the findings in the case law, as well as the legal norms applicable to the subject of the work, were analyzed, as a result of which the main problematic issues were identified and possible solutions to them were presented in turn. For example, by means of the analytical method, the author has come to the conclusion that the Latvian civil law system actually contains all the same negligence criteria identified and summarized in the European common tort law development trends, such as the PETL, explaining this phenomenon by the fact that the development of private law

systems in most European countries was historically influenced by Roman law, including the negligence (fault) criteria developed therein.

The **inductive method** is used in work which, by examining legal sources, draws conclusions on the main guidelines and principles of the general (fault) liability model, as well as its nominally opposed strict liability model. For example, by means of the inductive method, the author has come to the conclusion that the criterion of foreseeability is a fundamental figure of civil law, which is found not only in the concept of negligence (fault) but also in the causation precondition (through the damage remoteness test and the theory of adequate causation), which thus characterizes the important role of the foreseeability principle in both the general liability (fault) model and the strict liability model. Before mentioned, in fact, precludes a precise distinction between the two models of liability.

The **deductive method** is used in work, according to which, for example, from the use of terms such as “infringement of rights”, “unlawful act” and “culpability” in the CL, assessing the use of these terms in case law and in the texts of the CL norms, the author has come to the conclusion that all these terms are characterized by degrees of fault “negligence” and “wrongful intent”, although the content of these concepts is far from identical. This observation leads to the more general conclusion that the concept of negligence is a fundamental pillar of the general liability (fault) model, irrespective of whether a separate, independent precondition for liability is also identified as wrongfulness, which refers to the harm caused to the legal interests of another person by a negligent (culpable) action.

1.5. Approbation of the results of doctoral thesis

The findings and proposals developed during the work have been included and reflected in the following publications (papers)

1. *Brants E.* Role of Foreseeability in Imposition of Civil Liability. Socrates. Riga Stradiņš University, Faculty of Law, electronic journal of legal scientific articles. Riga: RSU, 2021, No. 2 (20), p. 268–286;
2. *Brants E.* Burden of Proof in the Application of Culpable Liability. Book: Law and the Legal Environment in Changing Circumstances. Papers of the 79th International Scientific Conference of the University of Latvia. Riga: University of Latvia Press, 2021, p. 154–166;
3. *Brants E.* Inaction as a Form of Culpable Conduct in Tort Law. *Jurista Vārds*, 22.06.2021., No. 25/26, p. 47–52;
4. *Brants E.* Elements of Fault in the Application of Contractual Liability. Book: Application of International and European Union Law in National Courts. Papers of the 78th International Scientific Conference of the University of Latvia. Riga: University of Latvia Press, 2020, p. 270–286;

5. *Brants E.* The Concept of Wrongful Intent and the Preconditions for Its Establishment in the Law of Obligations. Book: Protection of the Values Enshrined in the Satversme: the Perspective of Different Branches of Law. Papers of the 77th International Scientific Conference of the University of Latvia. Riga: University of Latvia Press, 2019, p. 215–226;
6. *Brants E.* The Idea and Role of Degrees of Fault in Private Law. Book: Legal Traditions and Legal Identities in Central and Eastern Europe. Papers of the 76th International Scientific Conference of the University of Latvia. Riga: University of Latvia Press, 2018, p. 61–68.

The findings of the work have also been presented at the following conferences

1. participation with the poster presentation “The Role of Precautionary Measures in Civil Liability for Tort” at the 8th International Scientific Conference “New Legal Reality: Challenges and Solutions”, Faculty of Law, University of Latvia, 2021;
2. participation with the paper “Role of Foreseeability in Imposition of Civil Liability” in the International Scientific and Practical Conference “Current Problems of the Legal System”, Faculty of Law, Riga Stradins University, April 2021;
3. participation with the paper “Burden of Proof in the Application of Liability for Wrongful conducts” in the 79th International Scientific Conference of the University of Latvia, section “Civil Law in Changing Circumstances”, February 2021;
4. participation with the paper “Elements of fault in the application of contractual liability” in the 78th International Scientific Conference of the University of Latvia, section “Civil Law and its Role in the Next Decade”, February 2020;
5. participation with the poster presentation “Certain Aspects of the Application of Contractual Liability in the Context of Culpability” at the 7th International Scientific Conference “Tasks, Meaning and Future of Legal Science in Legal Systems”, Faculty of Law, University of Latvia, 2019;
6. participation with the paper “The Concept of wrongful Intent and Preconditions for its Establishment in the Law of Obligations” in the 77th International Scientific Conference of the University of Latvia, section “Problems of Improvement of Private Law I”, February 2019;
7. participation with the paper “The idea and role of degrees of fault in private law” at the 76th scientific conference of the University of Latvia, section “Current issues of civil law in theory and practice I”, January 2018;
8. participation with the paper “Recourse claims and culpability” in the 75th Scientific Conference of the University of Latvia, section “Civil Law Development Problems”, February 2017;

9. participation with the poster presentation “The criterion of foreseeability of damage as a guarantee of legal security in the context of civil liability” in the 6th International Scientific Conference “Constitutional Values in Contemporary Legal Space” at the Faculty of Law of the University of Latvia, 2016;
10. participation with the paper “Foreseeability of Damage as an Element of Fault in Tort Law” in the 74th Scientific Conference of the University of Latvia “Foreign Investments: When Law Interacts”, February 2016.

2. STRUCTURE AND CONTENT OF DOCTORAL THESIS

The doctoral thesis consists of an introduction, five chapters, a summary, and a list of sources.

2.1. Introduction to Doctoral thesis

The introduction of the doctoral thesis includes a description of the issues to be investigated (using one concrete, modeled example for illustrative purposes) and the subject of the research (its boundaries), a justification of the topicality and title of the doctoral thesis topic, and the relevance of the issue to be investigated in theory and practice. The introduction also sets out the main aims and objectives of the doctoral thesis and outlines some of the problems analyzed in the doctoral thesis and their possible solutions (the need to develop them). The introduction concludes with a description of the scientific research methods and a concise description of the legal sources used.

2.2. First chapter “The Concept of Fault and Related Issues in Latvian Civil Law”

In the first chapter, the author firstly identifies the main issues related to the understanding of the concept of fault in Latvian civil law, mainly by analyzing the legal literature of the last fifteen years. Accordingly, it is established that the dynamics of the understanding of the concept of fault after the restoration of independence of the Republic of Latvia can be divided into three periods: 1) 1990–2005; 2) 2005–2015; 3) 2015–present.

Until around 2005, the prevailing view was that fault (in addition to wrongful conduct, causation, and damage (its extent)) should be recognized as a separate, independent precondition for civil liability (both in contract law and in tort law). This view has also been largely accepted in case law. Later on, joining prof. K. Torgāns and prof. J. Kārklīņš views on fault as a precondition for civil liability, the view that fault cannot be isolated as an independent precondition for liability, but must be assessed in conjunction with unlawful conduct, gradually began to take hold in case law. Thus, in 2005, instead of the previous four preconditions for liability, three preconditions were proposed (two of these four being “fused” together into one precondition), while at the same time the conception of justifications was introduced for the first time in Latvian civil law. In the following decade, without the development of the discussion at the doctrinal level, the understanding of the concept of fault and the preconditions for civil liability did not change; accordingly, the courts adopted a restrained approach to the determination of fault and its degrees. Around 2015, a “competitor” to the conception of justifications – the conception of fault – emerged, bringing the concept of negligence to the fore.

An analysis of the legal literature supporting the two conceptions reveals several important differences between the two schools of law. In particular, the conception of justifications focuses on the justifications put forward by the alleged infringer (this aspect is referred to as culpability), making wrongful conduct the first precondition for liability, while paying relatively little attention to the content of this concept. At the same time, it abandons the use of the concept of fault, stating that there is no basis for assessing fault, as it examines a person's mental attitude, while degrees of fault can only be given an ancillary meaning in certain aspects of liability. In contrast, the conception of fault is based on the objective category of fault (negligence) as the main precondition for liability, in which the standard of care required is determined by the clause of a reasonably prudent and careful person (*bonus pater familias*). According to this conception, the wrongfulness of an act is only the final conclusion of the assessment of the preconditions for liability (the theory of the wrongful result). In case law, judicial decisions are currently motivated by both the conception of justifications and the conception of fault. It has also been found that in Latvian civil law the conception of fault without prof. J. Kārklīņš, is also supported by L. Buls and Ģ. Srazdiņš, while the conception of justifications without prof. K. Torgāns, is also supported by J. Kubilis.

At the same time, an analysis of the legal literature supporting both conceptions reveals that legal concept such as infringement of rights, unlawful act, culpability, wrongful conduct, justifications, standard of care, negligence, a reasonably prudent and careful person are used to describe both conceptions. In addition, the conception of fault and justifications deal with these terms, which are *prima facie* related to fault, from different perspectives (e.g. with regard to the aforementioned understanding of wrongful conduct as the first precondition for liability in the conception of justifications or wrongful conduct as the final conclusion of the analysis of the precondition for liability in the conception of fault) and several of these concepts could *prima facie* be used with similar (if not identical) meanings. Accordingly, it is concluded that the conception of fault does not lend itself to a "proper, concrete grasp", so to speak.

Taking into account that many of the above-mentioned concepts are also used in the CL (but some of them are not used at all), the author accordingly analyzed the provisions of the CL that are related to issues of application of liability, mainly "taking apart" the general provision regulating liability, namely Article 1635 of CL "Every infringement of rights, that is, every unlawful act, as a result of which damage has been caused (also moral damage) shall give the person who suffered the damage therefrom the right to claim satisfaction from the infringer, insofar as he or she may be held at fault for such act". At the same time, in the light of the above considerations, the author put forward the idea that, in the context of examining the provisions of the CL, one should look for the central "anatomical cell" or the main underlying concept of fault,

and only then move on to the larger interconnections (such as infringement of rights, unlawful act, etc.).

Accordingly, looking at the relevant provisions of the CL from a grammatical and systemic perspective, the author came to the conclusion that the concept of civil liability in the CL is expressed in a rather confusing manner, which is mainly attributable to the multiple (and sometimes inconsistent) use of these multiple concepts of similar legal meaning in the norms. For example, in this chapter, initial observation is made that, from the perspective of the CL norms, the concepts of infringement of rights, unlawful act, fault, and wrongful conduct, all characterized by degrees of fault, could be used with similar legal meanings. This thesis has also been expressed in contemporary case law. In the author's opinion, this circumstance is one of the main reasons why modern legal science has not yet developed a unified approach to the interpretation of these CL norms (instead, there are several approaches to their interpretation), which has naturally led to the fact that the preconditions for civil liability are currently treated differently, offering different conceptions.

The author then searched for the corresponding provisions of the 1937 CL in the 1864 BLCL, as well as the Roman digests and other legal sources referred to by the compiler of the BLCL, F.G. von Bunge (about 2800 of the 4600 articles of the BLCL are directly or indirectly taken from Roman law). Accordingly, by analyzing the relevant provisions of the BLCL, the legal doctrine and case-law of the inter-war period in conjunction with the provisions of the CL, the author has concluded that the BLCL incorporated the principle of fault as opposed to the principle of offense and that almost all of the above concepts – infringement of rights, unlawful act, fault – are characterized by the degrees of fault “negligence” and “wrongful intent”. Moreover, given that the relevant provisions of the BLCL are also incorporated in the CL (with some nuances), it should be said that the principle of fault also permeates the CL currently in force. In the light of the above, in conjunction with the Roman digests that have been studied and applied, mainly those relating to the Law of Aquila (*Lex Aquilia*), the author concludes that the central “anatomical cell” of the concept of fault is an objective category – the negligence (fault) clause of a reasonably prudent and careful person (*bonus pater familias*) – which establishes the measure of conduct to be ascertained, namely the standard of care to be exercised. This clause is enshrined in Article 1646 of CL (“Ordinary negligence shall be considered to be that lack of care and due diligence as must be observed by any reasonably prudent and careful person”).

2.3. Second chapter “The Concept of Negligence and the Criteria for its Establishment”

In the second chapter, the author first develops a general description of the concept of negligence, emphasizing that the chapter focuses on the concept

of unlawful fault (unlawful negligence), noting that a finding of ordinary negligence is not always sufficient to establish liability (e.g., a more significant departure from the required standard of care can be established by law or contract, i.e., in the form of gross negligence or wrongful intent). However, given that, as a general principle, liability arises even for ordinary negligence, this chapter primarily refers to ordinary negligence, unless the contrary is stated (with a separate chapter on gross negligence and wrongful intent, respectively).

The author then turns to the use of the reasonably prudent and careful person clause in other laws and regulations, noting the high degree of abstraction of this vague concept of law (the general clause). In this respect, the author has pointed out the reasons why a general clause is necessary, on the one hand, and why criteria and guidelines are needed to fill this general clause with legal content in each specific life situation, on the other hand. For example, as it has been previously noted in legal literature, not all situations in life can be described by law, because tort law is not designed to do so. Such a general clause thus provides a universal tool for ascertaining the liability of the alleged infringer. A tool that is valid in both non-regulated and regulated situations (bearing in mind that laws may be vague and imprecise, and may have different degrees of abstraction). It is therefore concluded that this general clause addresses the subject matter of tort law, i.e. to answer the question of when the damage caused must be borne by the victim and when it can be “shifted onto the shoulders of another”. At the same time, this general clause of determining liability must be restricted in a certain way, to avoid the warning postulated in the legal literature against the arbitrariness of judicial review. Accordingly, Roman law already recognized the more detailed criteria for assessing negligence, or the sub-criteria of the negligence, i.e., the criterion of reasonably prudent and careful person, that included both assessments of foreseeability of damage and avoidability of damage – which have been further developed over time.

An analysis of Roman law sources, as well as of the legal doctrine and case law of the inter-war period, shows that the criteria of foreseeability and avoidability are not only to be found in the concept of the degree of fault “negligence”, but also in the circumstances that exclude liability “accidental obstacle” (force majeure and accidental event). At the same time, an important nuance is pointed out, namely that, in the context of liability arising from an accident, foreseeability and avoidability are not attributed to the damage (its consequences) (as in the context of negligence (fault)), but to the external cause or event which caused the damage. Accordingly, the author proposes the need to distinguish between the foreseeability of the damage (consequences) and the foreseeability of the external cause, illustrating this idea with several examples. In the inter-war period and in contemporary legal literature, these concepts (fault and accidental event) have often been confused.

Also, looking at the most historically significant practices of the Anglo-Saxon legal system, as well as the origins of the theory of adequate causation in the Romano-Germanic legal system, the author concludes, that the criterion of foreseeability is present not only in the concepts of negligence (fault) and accidental obstacle but also in the precondition of causation, namely the test of remoteness of damage and the theory of adequate causation (both in contract law and in tort law). In this respect, the work stresses that, like the concept of an accidental obstacle, the theory of adequate causation is applicable both in the general liability (fault) model and in the strict liability model when analyzing the precondition of causation. However, it should be noted that the foreseeability criterion, as a precondition for causation, is assessed only after the negligence (fault) has already been established (and consequently the foreseeability and avoidability criterion to be assessed within it). The second criterion of foreseeability therefore essentially analyses another precondition for civil liability: causation, assessing, among other things, whether the harm caused is in the normal course of things, or it is too remote. In other words, under the test of remoteness of damage and the theory of adequate causation, the negligence (fault) of the infringer has already been established in the assessment of causation.

In fact, this criterion of foreseeability, which is analyzed in the context of causation, is used as a corrective to the amount of the damage to be compensated, where it is no longer a question of whether or not a person is civilly liable at all, given that fault has already been established. Instead, the discussion is already about the amount of the damage to be compensated, taking into account considerations of fairness (for example, whether the defrauded contractual partner should be compensated for the loss of profits from another, particularly profitable, transaction as a result of the contractual breach). In this respect, it is necessary to agree with the legal literature that whether a reasonable person could have foreseen the infringement of another person's rights as a result of his conduct is distinguishable from foreseeability of the damage as a means of limiting causation for reasons of fairness and for the purpose of ensuring a balance of legal relations between the victim and the responsible person. Only the foreseeability of an interference with a legally protected right or interest, which may result in legally significant or compensable damage, is to be assessed in the context of fault.

It should be noted here that the expression of the foreseeability criterion as an element of causation is also found in Article 1779.¹ of CL, which provides that "The party who has caused the damages shall be obligated to repay the damages to the extent that could reasonably have been foreseen at the time of the conclusion of the contract as the foreseeable consequences of the non-performance of contract unless the non-performance was due to wrongful intent or gross negligence." The text of the quoted provision confirms once again that the article is referring specifically to the foreseeability of causation and not to

the foreseeability of fault (negligence), given that it contains the following provision: foreseeability is not assessed where the non-performance of the contract is due to the wrongful intent or gross negligence of the contractual wrongdoer, i.e. where specific forms of fault have been established. Turning to the negligence criteria, the author first outlines the main concepts of reference as well as the methodology for assessing these criteria. The criteria of foreseeability and avoidability, already established in Roman law, in fact, refer to two aspects: risk (to be foreseen) and care (to be exercised to avoid or mitigate risk). Thus, the reasonable person test actually seeks to strike a balance between risk and care in each particular situation, which is in line with the thesis stated above that the concept of fault strikes a fair balance between the private autonomy or discretion of one person on the one hand and the protection of the other person's legal interests on the other. That is to say, the greater and more serious the risk of damage, the more foreseeable it is and, consequently, the greater the care (more serious precautions) that a person must take in his conduct. Once the extent of the risk of damage has been established, it must be weighed (balanced) against the care needed or burden of the precautions to be taken, including expense, effort, and time. This part of the negligence analysis involves the question of to what extent such measures should be taken, i.e., whether it is necessary to eliminate the risk of damage altogether or whether it is sufficient to mitigate the risk, for example, by giving warnings or providing information.

Accordingly, by studying the criteria of negligence known in the development of the European common private law, as well as the Latvian case law on the application of liability, the author came to the conclusion that Latvian civil law, in fact, recognizes all the same criteria of negligence described, for example, by the PETL. The author explains this phenomenon by the fact that in most European countries, private law is strongly influenced by Roman law (e.g. in Latvia through the transposition of the provisions of the BLCL into the CL), which led to the fact that the same criteria for assessing negligence, already found in Roman digests, developed in different private law systems. Taking into account the criteria listed in Article 4:102(1) of the PETL, as well as the criteria found in Latvian case law, the author has summarized and grouped them in the following way: risk of damage, precautionary measures, knowledge, and skill. It would be more accurate to call them groups of negligence criteria, given that each of them contains further sub-criteria. Risk of damage and precautions refer to the conduct dimension of the concept of negligence, while knowledge and skills refer to the personal dimension. In this respect, it is important to note that it is objectively impossible to develop a complete and exhaustive set of criteria for negligence, as has been repeatedly pointed out in the legal literature. This is due to the consideration that all the circumstances of a given situation must be taken into account in determining the standard of care required. At the same time, not all of these factors will play a legal role in determining liability, nor is there any hierarchy between them.

In any event, the following common features of the negligence criteria should be pointed out: firstly, the negligence criteria are objective, which is in principle nowadays a well-established thesis; secondly, these objective criteria must be assessed *ex-ante*, i.e., at the time of tort or at the time of the breach of a contract; thirdly, these criteria also have a variable character, which is mainly due to the aforementioned “reasonable person” criterion, which is a general clause; fourth, the criteria for negligence sometimes overlap, which means that the criteria for negligence cannot always be strictly separated from each other and must therefore be analyzed in a complex manner in each particular case; fifth, the need to analyze the criteria for negligence in a complex manner also stems from the principle that the assessment of negligence, in fact, comes down to a balancing of risk and care.

Risk of damage

The risk of damage is in principle consistent with the idea of the foreseeability of damage (consequences) criterion, which is recognized as one of the most important and most frequently applied criteria for assessing negligence in practice. The author has studied the practice of European countries and has come to the conclusion that the nature and value of the protected interest are also taken into account in the assessment of the risk of damage criterion. The higher the rank of the protected interest exposed to the risk of damage, the more serious the precautions (care) to be taken. The risk of damage criterion has also been used in Latvian case law (both modern and inter-war). It is important to note that this criterion has been taken into account not only in tort law but also in contract law disputes.

With regard to the Latvian case law examined, it should be noted that it also reveals additional features that should be taken into account when determining the risk of damage. For example, Latvian courts take into account the range of potential victims who may be affected by the activity of the person concerned (e.g., regularly providing services in a dangerous manner to a significant number of people). Latvian courts also take into account the regularity with which the type of damage in question occurs on a day-to-day basis (e.g., leaking an apartment, which is admittedly a relatively frequent occurrence). Similar features are also used in the practice of other European countries, for example, by taking statistical data into account.

The risk of damage also needs to take into account the hazardous nature of the activity. The foreseeable likelihood of danger is sufficient to trigger a duty to act, as long as the precautions are reasonable. Moreover, a duty to act may exist even if the source of the hazard was caused by the actions of third parties. In several European national private law systems, a certain degree of dangerousness gives rise to strict liability (this approach also exists in Latvia, for example, in Latvia, strict liability is applied in cases where damage

is caused by a source of increased danger) or at least the burden of proof is reversed, or a presumption of fault is established. Finally, it is important to highlight the criterion of the sphere of control (responsibility), which is one of the essential aspects of the determination of negligence, given that insufficient precautions (failure to take due care) can only be blamed on the person whose sphere of control (responsibility) includes the particular risk of the occurrence of the damage in the first place. This aspect is particularly relevant in the context of inaction, where, unlike active conduct, it is more difficult to identify the person who can be blamed.

Precautionary measures

Precautionary measures are in principle consistent with the idea of avoidability of damage (consequences). Often, the precautionary measures to be taken are laid down in written law, where the legislator has already weighed up, among other economic considerations, whether the financial burden on the individual, to ensure that the precautionary measures are put into practice, is adequate and proportionate to the risk of damage that the precautionary measure should reduce or eliminate altogether. In such cases, the determination of liability is usually not a problem, as it is then relatively easy to identify whether the alleged infringer has taken all the necessary precautionary measures.

However, the situation is different where the applicable legal rules do not specify the precautionary measures to be taken, or do so in the abstract. It is then not obvious what precautionary measures (their scope) a person should take in order to avoid damage (or to reasonably mitigate the risk of damage). In such cases, the above-mentioned reasonable person test applies, which must be analyzed on a case-by-case basis, taking into account all the relevant factual circumstances. These circumstances to be assessed include economic considerations. Precautionary measures are undoubtedly not free, i.e., they require time, effort, and financial resources. Looking at Latvian and foreign case-law, precautionary measures can be divided into ongoing and one-off measures. In the context of Latvian case law, it should be noted that precautionary measures are recognized as a criterion for assessing negligence not only in tort law but also in contract law.

The legal and economic approach to this balancing process focuses on the costs of precautionary measures on the one hand and the costs of accidents on the other. Preventing all accidents at every price is seen as an inefficient approach. Instead, it is efficient to take precautionary measures to the extent that the costs of these measures are lower than the risk of damage, i.e., the probability of damage multiplied by the expected loss that would result from such an accident. In this context, the author analyses the “*Learned Hand*” formula developed in the mid-20th century: “if the probability of an event occurring is

P, the damage caused is L, and the burden of adequate care is B, then liability depends on whether B is less than L multiplied by P, that is, whether $B < P \times L$." Proponents of this economic approach have pointed out that society can accept a certain level of accidents using the following economically weighted rule.

An analysis of the legal literature shows that in many cases it is financially prohibitively expensive, if not impossible, to eliminate risk completely. This is mainly the case when the exclusion of risk would make it impossible to carry out the activity itself. It is then sufficient to mitigate the risk. In this respect, the courts sometimes impose such a high burden of precaution that the obligation has changed from a duty to take certain care to a duty to guarantee a certain result, i.e., no damage at all, to exclude the risk of damage altogether. In these cases, as noted in the legal literature, it can be argued that the precautions taken are of little legal significance and that, in fact, "strict liability has disguised itself in the clothing of negligence (fault)". It should be said that this type of precautionary measure, which requires a certain result to be guaranteed, is also often found in Latvian case law. Accordingly, the author concludes that, when, in fact, strict liability is applied in cases where such a liability model is not expressly provided for by the applicable legal provisions, the courts should specifically justify why the precautionary measures taken by the alleged infringer should not be given legal weight. Otherwise, situations are unjustifiably created in which, in order to avoid civil liability, a person has to invest disproportionately large financial resources in order to ensure a certain result, namely the complete elimination of the risk of damage.

A study of case law shows that a common precautionary measure is the obligation to warn and inform. As a general principle, the obligation to inform exists where there is an "information gap", i.e., where someone (the manufacturer) knows of a risk that is unknown to other persons (consumers) or they are not aware of it. In Latvian case law, such warning and information obligations are mainly found in laws and regulations, such as those regulating labor safety and health.

Inaction as negligence

A study of the opinions expressed in the legal literature and the case law shows that it is very difficult to draw a clear line between action and inaction, given that often in the same situation the person who infringes the right can be accused of negligence both in terms of actions and inactions. This problem is observed not only in foreign but also in Latvian case law. It is clear from the examples of case law analyzed in the work that the distinction between action and inaction becomes complicated when it is not the complete, absolute inaction that is alleged, but rather the making of certain mistakes in taking precautions or the taking of insufficient precautions.

In this respect, the legal literature points out that in many court cases, the alleged inaction has more to do with failures to act in certain activities in which the potential infringer is engaged, such as opening roads, buildings, stadiums for public use, raising children, maintaining animals, manufacturing hazardous substances, etc. In such situations, the duty to take active steps is easier to identify and the imposition of such duties is less dramatic.

At the same time, this distinction between action and inaction is important, given that complete inaction as negligence requires a more convincing case for liability than active action as negligence, which is directly related to matters of law. Imposing a duty to act actively undoubtedly restricts individual freedom. In the case of complete inaction, such a restriction is more significant compared to the obligation to refrain from doing something by performing certain activities. Moreover, as a general principle, people should be responsible for the costs of their own actions, otherwise, there would be no economic incentive for them to act more efficiently. Making the person next to you pay, on the other hand, would mean losing the effectiveness of responsibility and the deterrent function.

Accordingly, it becomes clear that a distinction needs to be drawn between inaction, where the potential infringer has engaged in certain activities (and consequently has not taken certain precautions, or has taken insufficient or erroneous precautions), and “pure” or complete inaction, where the potential infringer has been passive and consequently has not engaged in any specific activities before the damage occurred (that is, where the person was a “bystander”). Accordingly, the view expressed in the Latvian legal literature that the duty to stop, and therefore liability for inaction, can only arise where a legal provision expressly requires the inaction to be stopped, cannot be applied to every case of inaction, but only to cases of complete inaction. Otherwise, anyone who has engaged in a particular activity but has failed to take the appropriate precautions, or has taken them insufficiently or erroneously, will be able to escape liability relatively easily by claiming that there is no specific legal provision obliging them to stop the inaction. Moreover, such an approach would certainly not be consistent with the effective protection of the interests of victims.

There may be situations where someone else has created the risk of damage (the victim, a third party), or where nature or the state of a thing has caused it. It is then not obvious which person is the one who would have such an obligation to stop the inaction. In such cases, a number of indications may help to identify the duty to stop the inaction: (1) the specific link of the infringer to the place of the event; (2) the specific link of the infringer to the movable object that caused the damage; (3) the specific relationship of the infringer to the victim (i.e., not only a legal duty to stop the inaction). It is significant that these indications are also recognized in Latvian case law. In any event, such an obligation to cease inaction should, in particular apply to the person who, by

carrying out a certain activity, has created the risk of damage in question and is within the sphere of control (responsibility) of that person.

In any case, the application of liability in non-statutory cases, where a person has engaged in a certain activity but may have failed to take appropriate precautions or taken insufficient precautions, requires a high level of understanding of the law in order to apply liability correctly. There is, in fact, a narrow line between the creation of law and the correct application of liability. In this respect, the author has concluded that no new obligations of general application (as a rule of law) could be deduced from an analysis of Article 1 CL (the principle of good faith) or of analysis inactions. The same would apply where the situation is governed by a rule of law which specifies the precautions to be taken and their scope. For example, if a provision specifies the precise content of the precautionary measures and they are taken, it could not be concluded in the event of damage that this was not sufficient and that it was, therefore, necessary to do more than the provision required.

Breach of a legal provision

Written law is seen as the result of a balancing process (between freedom and the protection of rights and legitimate interests) carried out by the legislator. This process is comparable to what the courts do when they carry out a negligence analysis to determine the standard of care required in an unregulated life situation (weighing risk and care). Thus, in theory, it could be argued that the reasonable person test would not be necessary at all in assessing a breach of such a standard. However, such a conclusion would be premature for a number of reasons.

The written law may contain a provision that the person must act with due care, i.e., that he must take certain precautions that are appropriate to the particular situation, or the prescriptions laid down by the legislator may be incomplete or vague (the provisions may have varying degrees of abstraction). In such a case, it is, in fact, negligence (fault) that should be analyzed accordingly. Similarly, a written provision may contain a provision that a person must guarantee a certain result (without specifying the obligations to be performed by the person in order to achieve it), which is in principle consistent with the idea of strict liability, i.e. a person may be liable even if he acted as a reasonable person in the circumstances. There may also be norms that impose an obligation to follow a precise pattern of conduct (e.g., prohibitive norms).

In addition, the purpose of the legal rule (*Schutzzwecklehre* – in german) is also of fundamental importance. The purpose clarification process seeks answers to the following questions: who is protected; what damage should the norm prevent; what causal events are the person protected against. This doctrine is recognized in Latvian legal doctrine and has also been analyzed in contemporary Latvian case law. In this respect, the author has studied the civil

law doctrines of foreign countries, in particular Germany and Switzerland, noting that this doctrine on the purpose of norm protection is widely recognized in these countries. Accordingly, the author has concluded that the extent to which the purpose of the norm includes the protection of the rights and interests of the potential victim depends on the obligation imposed on the potential infringer to take certain precautionary measures. In some cases, the aim of the provision may even be to eliminate the risk of any damage or to achieve a certain result, which in turn means that the strict liability regime is, in fact, already in operation. It follows that the purpose of the norm is not only inextricably linked to negligence (e.g., in the context of the precautions to be taken), but can also determine which liability model (fault or strict liability) is applicable in a given situation.

Acting in accordance with a prohibitory legal provision does not necessarily exempt a person from the general standard of care. If a reasonable person can foresee in the circumstances that compliance with the requirements of a specific legal provision is inadequate and where the legal provision in question leaves some freedom, then the person must exercise that freedom in the particular situation as a reasonable person would. At the same time, the author stresses that this type of liability for (formal) compliance with a pattern of conduct set out in a legal provision should only be imposed in an exceptional manner, with extreme caution in the analysis of all relevant circumstances, including the ability of a reasonable person to foresee that the precautions regulated by the norm will not be sufficient and that the norm contains a relevant margin of appreciation to which the reasonable person test would apply.

In the course of studying the case law, it can be observed, that in Latvian case law it is not uncommon to observe the phenomenon that the obligations “to ensure”, for example, security, or the condition of certain objects, established by legal norms are interpreted as an obligation to guarantee a certain result or strict liability is applied (see, for example, Article 1084(1) CL, which regulates the liability of the building owner) without assessing the precautionary measures taken by the infringer of the right. In this respect, there is mixed case-law in cases of leakage of flats, where liability for risk or strict liability is actually applied, but at the same time, there are court decisions that also take into account the precautions taken by the owner of the flat, i.e. the fault is assessed.

Knowledge and skills, objective and subjective tests, different standards of required care

The internal aspect of negligence contains two elements: knowledge and skills. This is not primarily a subjective question (i.e., what exactly did the alleged infringer know or what were his skills) but an objective question (what knowledge and skills should the alleged infringer have had when

the reasonable person was put in his place). In determining the requisite level of knowledge and skills to be attributed to the reasonable person in place of the infringer, the moment immediately before the event must also be taken into account (i.e., an *ex-ante* perspective). Accordingly, in determining the level of knowledge and skill required, account must be taken, *inter alia*, of the scientific and technological developments that existed shortly before the event giving rise to the harmful consequences. The knowledge required must relate to the risk of damage occurring (its severity and likelihood). Furthermore, this knowledge must be general in nature, i.e., the knowledge required must not relate to the sequence of events that caused the damage, but to the nature of the damage. Skills, like knowledge, must also be referred to in a general way, i.e., not to the possibility of avoiding or reducing the risk of particular damage, but only to the possibility of avoiding the accident as such.

Knowledge and skills can be viewed from objective and subjective perspectives. As a general principle, national private law systems in European countries (including Latvia) mainly apply the objective test, with the subjective test being applied only in exceptional cases. However, Latvian case law also contains cases where the two tests have been mixed. For example, on the one hand, the court takes into account that the victim belongs to a particular group of specialists, but, on the other hand, it also takes into account the victim's own subjective ability to foresee the risk of damage (for example, by analyzing his accumulated experience in the relevant field). It should be stressed that the subjective test cannot be completely ignored. Here it would be appropriate to remind, for example, about children under the age of 7 and persons with mental and psychological disabilities. These subjects cannot be subject to the objective reasonable person test under the CL because they simply cannot meet this standard of care. The concept of fault requires that the person who infringes the right must be capable of understanding the meaning of his conduct and of directing it so as to be able to behave differently accordingly.

Here, the author argues, drawing on the legal literature, why knowledge and skills should be viewed from an objective rather than a subjective perspective. First, the subjective test poses practical problems, as the judge has to assess what the alleged infringer knew and what his skills were in carrying out the activities in question. In this context, the author has also pointed to the approach in Latvian case law in this respect. Secondly, the subjective test confuses tort and criminal offenses. It should be noted here that, historically, in Roman law, the concepts of non-contractual offenses and crime were not initially separated and both types of offenses were subject to a single link – *delictum* (Latin). Tort law originally aimed not only to compensate the victim but also to punish the perpetrator, the latter function nowadays being confined to criminal law. This consideration explains why the Latvian Criminal Law also contains forms of fault with a similar name (but different content). Thirdly, as a general principle, civil liability does not involve a moral judgment

on the conduct of the person who infringes a right. It is based on social responsibility. The objections to the subjective test boil down to the fact that it places too much emphasis on the alleged wrongdoer and his discretion, and that it is consequently difficult to take due account of the interests of the victim.

The reasonable person is “constituted” according to the nature of the person’s actions. In everyday life, people take on different roles. The same person can be a driver, sometimes an expert and a professional, then an amateur, and finally a non-expert. The social role occupied at a given moment is therefore important in setting the standard, explaining why one situation calls for better knowledge and skills than another (which again justifies the need to assess this criterion *ex-ante*). For example, the Latvian case law on the liability of authorized has been analyzed here, which has led to the finding that a higher standard of care is imposed on the authorized, often even applying a reverse burden of proof (presumption of fault), in this respect taking into account the special trust character of the legal relationship of authorization.

This adaptive characteristic of the standard means that people can rely on the fact that no one will undertake an activity for which they do not have the appropriate knowledge and skills. Ideologically, the focus is on comparing the action taken with a reasonable member of the group. It is important to note here that this standard only applies to activities that require such knowledge and skills of a professional from the relevant group. In addition, it is also relevant whether the individual is presenting himself as a subject matter expert or whether he is undertaking the activities of a subject matter expert.

2.4. Third chapter “The Concept of Gross Negligence and Wrongful Intent – the Criteria for their Establishment”

In Chapter 3, the author analyses the degrees of fault “gross negligence” and “wrongful intent”, as well as the criteria for establishing these degrees of fault. The author also presents his reasoning as to why it is necessary to distinguish between gross negligence and wrongful intent. This is the order in which the chapter is presented.

The concept of gross negligence and the criteria for its establishment

Sometimes (e.g., in certain cases in the context of contractual liability), a “higher bar” will have to be set, i.e. at least gross negligence will have to be established for civil liability to apply. Typically, gross negligence is understood as a lack of elementary care. Looking at the content of Article 1645(1) of the CL, this provision contains three alternative indications of a significant or manifest failure to meet the required standard of care: (1) acting with a high degree of recklessness and negligence; (2) taking less care of the affairs of others

entrusted to him than of his own; (3) undertaking an act the harmfulness and danger of which he could not and should not have remained unknown to him.

In the course of the analysis, the author finds that the wording of Article 1645(1) CL “undertakes an act the harmfulness and danger of which could not and should not have remained unknown to him” could be misunderstood in the sense that gross negligence *per se* would be the undertaking of an act characterized by the harmfulness and danger referred to in the provision. That should not be so understood. Many social and economic activities (e.g., driving cars, making dangerous things) are risky, but they have been socially accepted. Accordingly, a person’s performance of the aforementioned activities as such cannot automatically be regarded as negligent.

Gross negligence can only be said to exist if, in the face of this significant risk of damage, a person fails to exercise due care and to take the necessary precautions. In other words, gross negligence is characterized by a greater imbalance between the risk of damage and the conduct of the person in the context of the care required, compared to ordinary negligence. As recognized in contemporary Latvian case law, gross negligence may be established if the infringer not only failed to exercise the care and diligence of a reasonably prudent and careful person and thus failed to take measures normally appropriate in the circumstances to prevent the infringement of the right, but also failed to do anything at all or took only a few minor, formal measures to prevent the infringement from occurring, or, although not wishing negative consequences, nevertheless ignored precautionary measures. It is important to stress that gross negligence is also an objective category.

A study of Latvian case law shows that in most cases the courts have used the characteristic of “undertaking an act the harmfulness and danger of which could not and should not have remained unknown to him” to justify gross negligence, finding a total disregard of safety measures enshrined in the law (which is typically observed in labor disputes). In Latvian case law, gross negligence is also frequently found in road traffic accident cases.

The concept of wrongful intent and the criteria for its establishment

It has become almost a dogma that the concept of wrongful intent is, in fact, always linked to a person’s mental attitude, motives, intellectual or volitional aspects, etc. (e.g., in the sense of a “will” or “intent”). This thesis is used in the legal literature as an argument for the conclusion that it is, in fact, impossible to develop a single and comprehensive definition of fault, since wrongful intent is always analyzed through the prism of various subjective criteria, whereas negligence functions in jurisprudence as an objective category on which there is now, so to speak, a consensus. It could therefore be concluded that the assessment of wrongful intent requires the weighing of various subjective criteria which, in the first instance, have little to do with any concrete and

objective measure. However, the author's analysis shows the opposite, namely that the criteria for establishing wrongful intent are also objective in nature. At the same time, it should be noted that civil liability for damage caused with wrongful intent is not insurable so that this type of legal liability has a direct and sometimes, as the legal literature points out, even “devastating” effect on the person who infringes the right.

An analysis of case law and legal doctrine of the inter-war period, as well as of the related civil law systems of German and Swiss civil law, reveals that a common form of wrongful intent is the use of rights and the performance of duties to damage (i.e., contrary to good faith), but it should also be borne in mind that not every use of rights contrary to good faith that does not enjoy legal protection automatically qualifies as wrongful intent. On the other hand, as has also been recognized in case law, there is no good faith in the case of wrongful intent. Moreover, in the context of the use of rights, the purpose of the criterion of wrongful intent is objective. For example, it is possible to establish the purpose of the detriment if a person exercises his right without any objectively protectable interest, that is to say, if it can be shown that certain conduct cannot, in the objective circumstances of the case, have any purpose other than to cause damage to another.

Taking into account the findings of German civil law, as well as contemporary Latvian case law, it is concluded that the criteria for establishing wrongful intent are: 1) a person's deliberate (intentional) conduct (which includes both a) action and b) inaction), 2) as a result of which 3) another person has suffered a) intended legally significant damage or b) legally significant damage the likelihood of which the person was aware of or foresaw (tolerated). The criterion of knowing (intentional) conduct may also be satisfied by conduct contrary to good morals, and in such cases, as in the context of negligence, the test to be applied is that of a reasonable person in the relevant factual circumstances. The law enforcer cannot be guided by his own internal convictions of decency.

It also concludes that a deliberate (intentional) act (like intent to damage) is characterized by objectively ascertainable circumstances. Most often, a person's knowledge of some legally relevant circumstances underlying the damage, but acting despite those circumstances, is indicative of wrongful intent. The concept of bad faith in this sense is therefore closer to the concept of bad faith known in property law, which is defined in a concise way as a person's knowledge (or ought to have known) of certain legal impediments or defects. Similarly, objective characteristics such as the means and methods used by the infringer, the systematic nature of the conduct (plannedness), its coherence, and the person's purpose may also be indicative of a person's wrongful intent. Sometimes, the result achieved by the infringer, such as a benefit obtained by the infringer, is indicative of bad intent. These objective characteristics must always be seen in conjunction with each other, as this can lead to a picture of the situation as a whole, including the conclusion that the person acted with

wrongful intent. This thesis is essentially confirmed by the existing Latvian case law. Consequently, one cannot agree with the Latvian legal literature that proving that a person is at fault in the form of intent can be complicated by the difficulties of cognizing mental attitudes, which in practice may prove almost impossible and disproportionately burdensome for the plaintiff and that it is, therefore, impossible to develop a single definition of fault.

The need to distinguish between gross negligence and wrongful intent

A study of the relevant case law shows that Latvian case law sometimes tends to equate gross negligence with wrongful intent, i.e., that it is essentially the same concept. At first glance, it could be argued, that this view is justified, as the second part of Article 1645 of the CL provides that “in terms of damages and other civil consequences, gross negligence is fully equivalent to wrongful intent.” Moreover, in some case-law, the courts do not simply “equate” these degrees of fault with each other, but, in fact, discard the criteria of gross negligence, accordingly relying only on the elements of wrongful intent. However, this approach is not justified.

Accordingly, by analyzing the sources of law, in particular the rich case law of the inter-war period and the sources of Roman law, the author has concluded: if a provision of the CL provides that, by means of the rhetoric of CL Article 1645(2), one particular degree of fault is relevant to the “civil consequences” (e.g., wrongful intent in the context of Articles 1642, 1643 and 1776(2) CL), then such a distinction between gross negligence and wrongful intent becomes vitally necessary. Consequently, this equation in Article 1645, second paragraph, of the CL is applicable only to those cases where the CL rules place gross negligence and wrongful intent in equivalent categories in terms of legal consequences. There is therefore no basis for speaking of this equivalence as a general principle. The second paragraph of Article 1645 CL is therefore worded in an unfortunate and, to a certain extent, even misleading way. This provision of the CL would be more unambiguous if it were concluded by the addition “in the cases specified in the appropriate place”, as it is done in Article 1647 CL.

2.5. Fourth chapter “Fault and Degrees of Fault in the Application of Contractual Liability”

In Chapter 4, the author sought to answer the following questions:

- 1) If and in which cases negligence (fault) on the part of the contractor could be relevant for the application of contractual liability?
- 2) If the answer to the first question is in the affirmative, could there then be a general principle in contract law or only exceptional cases in which

the negligence (fault) of the contractor could be analyzed? It is important to stress here that, in tort law, establishing negligence is fundamental to the application of liability.

- 3) If the answer to the first question is in the affirmative, what elements and criteria constitute the content of the concept of negligence (fault) in contract law? Is the content of negligence different in contract law and tort law? In this connection, it should be pointed out that in practice it is sometimes observed that the criteria of negligence recognized in tort law are attempted to be applied directly and indirectly to contract law.

It is also important to clarify the answers to the above questions for other legal theoretical reasons, including in the context of the competition of claims, as sometimes situations arise in which the victim (the contractor) has a claim arising both from the contract and in tort. As a general principle, the two types of claims are not mutually exclusive (i.e., there is so-called “free competition”) and the victim (contractor) has the right to choose on which of these two legal bases to base his claim. The aspect of competition of claims may become relevant if the content of fault (its basic form “negligence”) and the criteria for establishing it differ in tort law and contract law, in which case the victim (the contractor) may (for example, from an evidentiary point of view) find it more advantageous to base its claim on one of these two legal bases.

In this chapter, the author also argues why, in the context of contract law, civil liability should be distinguished from another civil remedy, the claim to perform the contract. This distinction is important because the legal literature sometimes tends to treat the two civil remedies together without distinguishing between them, which can lead to a misunderstanding of fault in a particular liability issue. The author illustrates this thesis by applying Article 1776 CL, which regulates the victim's duty to mitigate damages. That provision applies exclusively to the question of civil liability, and more specifically to the question of compensation for damages. However, it does not apply to claims for the performance of a contract. This idea is based on the thesis that, as a general principle, the right of a creditor to enforce a contractual obligation cannot be subject to judicial review by looking for “deficiencies” in the actions of the creditor (as a contractual partner of the victim). The only case of general rules in the CL which can suspend the binding effect of a contract to the detriment of the creditor is Article 1591 CL, which provides for a right of action for breach of contract. However, even then, such discretion can only be invoked if the creditor fails to perform an obligation rather than exercising a right.

Accordingly, having analyzed, *inter alia*, the Latvian, German, and Swiss civil law jurisprudence, as well as the European common contract law development trends, it is concluded that in contract law civil liability arises for the breach of a contractual obligation by the debtor, which in certain cases requires an assessment of negligence (fault), i.e., an analysis of whether the debtor has acted in accordance with the required standard of care. At

the same time, it should be noted that in such cases a general presumption of negligence (fault) would apply if the object of the obligation corresponds to the duty to use all reasonable efforts. This assessment should be made not only in the cases provided for in Article 1649(2) CL (i.e., where it is expressly provided for by law) but also where it arises from the terms of the contract (its content) or the legal nature of the contract concluded (the subject matter of the obligation) (Article 1785 CL).

The theoretical insights of German and Swiss contract law, as well as the doctrine recognized in the Anglo-Saxon and Roman-Germanic legal systems of (1) the duty to use all reasonable efforts and (2) the duty to achieve a certain result, are useful in this respect. Through the prism of the above-mentioned division of obligations, the author has analyzed in this chapter a number of provisions of the CL governing liability in certain types of contracts. For example, in the case of payment obligations, the contractor's obligation to produce a certain thing is governed by strict liability, while the fault principle applies to, for example, the acts of authorized. The author has illustrated the division of these obligations with a number of examples. For example, the obligation to use all reasonable efforts could be most simply illustrated by the example of medical services, where a doctor is obliged to use all reasonable care when performing an operation on a patient. The doctor would not normally be civilly liable if, despite this (classically heightened) standard of care, the patient did not recover from the operation. Similarly, a client would not be able to accuse his attorney of having been entrusted with legal proceedings which have resulted in a court decision adverse to the client (i.e., the lawyer did not achieve a certain result), provided of course that the lawyer had made all the reasonable efforts and skill that could be required of him in the circumstances.

In this respect, the chapter also deals with specific aspects of contractual liability, for example, the author analyses the conflict between CL 1657 (“the court may relieve the debtor from the disadvantageous consequences of delay also in other cases where he cannot be blamed either for lack of care or for negligence in general or where the performance was not due to force majeure”) and 1774 (“no one shall be liable for accidental damages. Therefore, if an accidental obstacle prevents someone from performing an obligation undertaken, it must be recognized as if he had performed it unless he has assumed the risk of accident in the contract”). That is to say, if the damage to the creditor is caused by the delay of the debtor, for example, due to force majeure, then according to Article 1657 CL, the debtor will be liable for such damage in such a case, unless the court exempts the debtor from these adverse consequences of the delay, whereas according to Article 1774 CL the debtor is not automatically liable for such damage (bearing in mind that force majeure typically also serves as a circumstance excluding liability in the strict liability model). Moreover, the conflict between these two provisions may not be limited to the case of delay by the debtor.

If this conflict were to be resolved according to the legal methods recognized by legal theory, it would have to be concluded that Article 1774 CL is a special rule of law as opposed to Article 1657 CL, since Article 1774 CL specifically regulates the issue of damage, whereas Article 1657 CL regulates various adverse consequences of delay, including the issue of damage. In order to avoid a possible conflict between these two provisions and, consequently, any doubts in the application of these two legal provisions, it would be desirable to amend the CL accordingly and, in particular, Article 1657 CL should be clarified as regards the content of the “adverse consequences of delay” by excluding from it the obligation to compensate for damage. Such a regulation would be in line, *inter alia*, with the legal literature, which boils down to the thesis that the obligation to compensate damage can only arise in the case of a debtor in fault.

In this chapter, the author highlights the role of the private autonomy of the parties in the application of contractual liability. According to private autonomy, the parties define the obligation to be performed, which in turn determines the content of the standard of care required. The parties may contractually reinforce or mitigate the statutory liability model, including the strict liability regime, subject to the requirements of mandatory rules. In this respect, the institute of contractual guarantee plays an important role. Given the obligations of this strict liability group, the general presumption of fault (negligence) (where the subject matter of the obligation is consistent with the duty to use all reasonable efforts), and the fact that typically parties in private law determine the precise pattern of conduct of the parties (which is not possible in tort), which often results in strict liability, it is concluded that in practice the fault doctrine does not pose particular problems in the application of contractual liability, given that the analysis of fault (negligence) is relatively rare in practice.

It is also concluded in this connection that, for the reasons set out above, there is not and cannot be a reasonable discussion of whether the conception of strict liability or that of general liability (fault) prevails in contract law from the point of view of the CL. Rather, it should be acknowledged that neither of the two conceptions prevail and that instead there is a mixed system of liability. This is especially true given that the dividing line between the two conceptions is very fragile. Rather, the focus of the debate should be on the criteria of contractual negligence. Where the debtor's fault is to be assessed, the reasonable person test applies, which works in contract law in a similar way to tort law, but certainly not identically. Contract law uses the general clause “average debtor in the circumstances” (e.g., an average bailee in the circumstances, and in this respect, it would also be important to ascertain whether or not the bailee in the circumstances is a merchant, given that merchants are held to a higher standard of care). The basic criteria for negligence are similar to those in tort law (foreseeability and avoidability of damage). Although the basic criteria are

conceptually the same, they are not identical in substance (e.g., in the context of foreseeability). It should be noted here that Latvian case law also tends to take into account in contract law disputes the criteria for assessing negligence recognized in tort law, such as the dangerousness of the act, the precautions available, the closeness of the relationship between the parties, or the special mutual trust (reliance).

2.6. Fifth chapter “The Role of the conceptions of Fault and Justifications, the Concept of Unlawful Conduct and the Grading of Fault in the Civil Liability System”

In fifth chapter, the author provides a summary argumentation on the understanding and role of fault and degrees of fault in the application of civil liability, first assessing the suitability of the conception of justifications and the conception of fault for Latvian civil law (both tort law and contract law), considering this issue in conjunction with the problem of the burden of proof. The author then gives his assessment of the preconditions for civil liability, in this context offering his views on the place of fault and wrongfulness in the liability system. Finally, the author argues for the relevance of the classification of degrees of fault in the context of civil liability. Ideologically, in this concluding chapter, the author attempts to provide answers to the problems identified in the first chapter in the context of the concept of fault.

Conception of fault and justifications, the problem of the burden of proof

Accordingly, the author first analyses the conceptions of justification and fault, pointing out the main differences between them. The author finds that one of these differences is related to the burden of proof, in this respect focusing on the first part of Article 1644 CL (“whoever causes damage to another without wrongful intent, if he is at fault for the damage, has committed negligence”), as well as on the analysis of the corresponding provision of the BLCL, looking at the Latvian case law of the inter-war period. Accordingly, the author concludes that neither the BLCL nor the CL, in fact, incorporate a general presumption of fault. Such a presumption of fault was provided for *expressis verbis* in the provisions of the Latvian SSR Civil Code, but after the restoration of independence, these provisions were not transposed into the restored CL of 1937. Nevertheless, after the restoration of the CL, other legal scholars have uncritically adopted this position enshrined in the Latvian SSR Civil Code. At the same time, taking into account, *inter alia*, the findings of related civil law systems (German and Swiss civil law), the author rejects the idea that such a general presumption of fault would not fit into Latvian civil law at all. The distinction between contract law and tort law becomes relevant here.

In this context, the author has concluded that both conceptions of fault and justifications have a place in the Latvian civil liability system. The conception of fault is suitable for tort law, while the conception of justifications is suitable for contract law. In tort law, fault (negligence), or the failure of a person's conduct to meet the required standard of care, must be proved by the victim. The infringer, on the other hand, has to prove that one of the circumstances precluding liability (fault in the broad sense), such as permissible self-defense or accidental obstacle, is present. These circumstances may also be referred to as justifications, without, however, altering the essence of the conception of fault. It should also be noted here that this model exists as a general principle in tort law, as there is a presumption of fault or even a strict liability model in tort law in certain statutory cases.

Contract law, on the other hand, focuses on the justifications of the infringer (the contractual wrongdoer), but here too the concept of the fault must not be discarded. Where the nature of the obligation breached is such as to amount to a duty to use all reasonable efforts in the form of an active measure, the absence of negligence (fault) may also serve as a justification (thus rebutting the presumption of negligence). Conversely, where the nature of the obligation breached corresponds to a duty to achieve a certain result, an accidental obstacle may serve as a justification. In such cases, it will not be sufficient for the breaching party to prove that its conduct complied with the duty of care needed since the absence of negligence in the breach of an obligation to achieve a certain result will normally be of no legal significance. The fact that the conception of justifications is appropriate for contract law but not for tort law is also indicated by the fact that its proponents have often referred to the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, the EPTL, and other international sources of contract law. It should be stressed here that these sources, which rely on justifications for the conduct, refer to contract law and not tort law.

This subsection also concludes that Article 1644(1) CL requires clarification, first, as to the existence of a general presumption of the fault and, second, as to the scope of application of such a presumption, i.e., whether such a presumption operates only in contract law or also in tort law. In the author's view, a general presumption of fault should apply in contract law (where the subject-matter of the obligation corresponds to a duty to use all reasonable efforts in the form of active conduct), which the defendant would be able to rebut, whereas in tort the burden of proof should be left to the plaintiff (victim). Such an understanding would be in line with the regulations of the systems of contract law related to Latvian civil law (Germany and Switzerland), as well as with the general principles on the allocation of the burden of proof, including the thesis that the burden of proof should fall on the party in whose sphere of control the disputed circumstances fall (the circumstances of the breach of a contractual obligation typically fall within the sphere of control of the debtor,

not the creditor). It should be noted that there is already a tendency in Latvian court practice to apply the presumption of fault (negligence) in contractual disputes.

If, on the other hand, the object of the obligation consists in inaction, the burden of proof should be left to the party who took damage. It should be borne in mind that, as a general principle in tort law, the burden of proof remains to the victim even if he alleges that the infringer committed inaction. In the author's view, it would be relatively easier for the party who took damage to prove a breach of an obligation object of which is inaction than for the victim in tort to prove the omission of the infringer as negligence, given that the breach of obligation object of which is inaction is in itself conceptually linked primarily to certain active conduct by the contractual wrongdoer. For example, when person A provides services to C, a competitor of his former contractual partner B, the active conduct (the provision of services to C) breaches the non-competition obligation between A and B, the object of which is inaction. Accordingly, such an allocation of the burden of proof would, in the author's view, be fair and proportionate.

In the conclusion of the subsection, the author argues that the introduction of a general presumption of fault (and thus a theory of justifications) in tort law would encourage cases where the victim could simply point to any person and ask him to provide justifications (force majeure, permissible self-defense, etc.). A theory of fault that does not provide for a general presumption of fault would not allow such a possibility. Under fault theory, the victim must show a breach (fault) of the standard of care required by the alleged infringer. At the same time, it is important to note that fault theory does not completely negate the need for a presumption of fault (or strict liability), but such specific liability models should only operate in cases expressly provided for by law. Within the framework of the statutory presumptions, the subject to be required to prove needed care is clearly identifiable (animal keeper, member of the board of directors of a company, contractual partner, etc.). That is to say, there is a legal link that gives the right to make an initial accusation against the subject in question. Consequently, in the author's view, the presumption of fault (and consequently the theory of justifications) cannot be made an absolute principle.

Fault, wrongful conduct, and preconditions of civil liability

Summarizing the author's conclusions in the previous chapters, the author puts forward the thesis that in the general model of liability (fault) the first precondition for liability in tort is fault, i.e., failure to comply with the required standard of care in the form of an unlawful degree of fault (negligence or wrongful intent). This standard of care is determined mainly in two ways: (1) through the reasonably prudent and careful person test, where the risk of

damage is weighed conceptually against the care required (precautions to be taken); (2) through the pattern of conduct prescribed by the legal rule, while respecting the norm's protective purpose. A combination of these two methods of determining the standard of care required is not excluded, for example, where the applicable legal rule imposes a reasonable duty to take precautions or where the prescriptions laid down by the legislator are incomplete or vague.

By establishing such a uniform first condition of tort liability, Latvian tort law would move closer to the common European trends in tort law, which generally show a monistic approach, i.e., the application of a uniform concept of fault, meaning a breach of the required standard of care (either negligence or wrongful intent) (EPTL, DCFR). In the Latvian legal context, it should be stressed that this proposal is by no means revolutionary. Fault as an objective category and an independent precondition for liability was also understood in this way in the Latvian civil law of the inter-war period, applying both the provisions of the BLCL and the CL, which include the principle of fault. At the same time, such a unified approach to the concept of fault would avoid the problems that typically arise in private law systems where fault and wrongful conduct are strictly separated concepts. For example, the process of objectification of fault in European countries, where fault has hitherto been understood as a subjective category, has over time led to the realization that the determination of liability, by assessing whether the conduct actually committed by a person meets the standard of care required, must, in fact, be based on two objective preconditions for liability: wrongful conduct and fault. This undoubtedly creates unnecessary confusion in the determination of liability. The same problem with the objectification of fault was identified in Latvia around 2005, which resulted in the emergence of the conception of justifications and the corresponding proposals to abandon the use of the concept of fault altogether.

The argument of critics of the concept of fault that fault in Latvian private law is primarily attributable to the cognition of a person's mental attitude is ungrounded. Fault, including its main manifestation "negligence", is an objective category. Moreover, even wrongful intent, as a concept that is primarily confined to the psyche, can be established by objective characteristics. This misconception of fault as a subjective category was, unfortunately, fostered by the concept of fault in the Latvian SSR Civil Code, which was unquestionably treated as a category of the psyche in the relevant norms. The same applies to the general presumption of fault, which was known in Soviet civil law, but not in the BLCL or Roman law. At the same time, the relevant provisions of the Latvian SSR Civil Code were not transposed into the 1937 CL, which was renewed after independence.

Taken together, these two circumstances provided a good ground for the creation of a conception of justifications, looking in the direction of the development of European contract law, where undesirable, subjective factors

are not dealt with. It should be noted that Latvian civil law was no exception in this respect, as the continuation of the Soviet civil law understanding of certain aspects of liability took place (and in some cases still takes place) in several civil laws of the former USSR countries. Accordingly, the emergence of such a backlash, in an attempt to abandon the concept of fault altogether, is understandable, but it is not legally justified. The complete abandonment of the concept of fault not only rejects the Soviet understanding of fault (which is undoubtedly inappropriate in modern civil law) but also the understanding of fault as an objective category that existed in the BLCL and was subsequently incorporated into the 1937 CL currently in force.

On the question of the place of wrongfulness in the construction of the civil liability system, the author extensively examined the leading schools of law: the theory of wrongful result and the theory of wrongful conduct, in conjunction with the preconditions of liability in other European countries (in particular Germany) and common European trends in private law. The author has also based his conclusions on the findings of legal scholars of the inter-war period. Accordingly, it is concluded that the approach proposed by the author does not entirely exclude the element of wrongfulness in the construction of the liability system. The notion of wrongfulness is reduced to the harmful consequences caused by the conduct (fault) that fails to meet the required standard of care. That is to say, unlawfulness may be inferred if such conduct has not only caused harmful consequences, but these harmful consequences are also attributable to the rights or interests of another person which are protected by legal rules (the legal system as a whole).

Therefore, the concept of legally significant damage becomes relevant, which in Latvian civil law is typically assessed under the premise of damage (its extent), by ascertaining whether the legal norms (the legal system as a whole) protect the victim from the damage he has suffered (which corresponds to the concept of infringement of rights used in Article 1635(1) CL). In this respect, in the context of the CL, one could rather speak of a presumption of wrongfulness (as is the case in Germany), establishing that such conduct (fault), which does not meet the standard of care required, causes damage from which the legal system protects the victim. This presumption of wrongfulness could accordingly be rebutted by a circumstance which excludes liability (e.g., the exercise of a right which is one's own) and which "neutralizes" the element of wrongfulness since it could then be said that the legal system does not protect the victim from the damage of this nature. However, such a presumption of wrongfulness would seem to be artificially created in the sense that the establishment of these circumstances automatically excludes liability, whether such a circumstance, such as an accidental obstacle, excludes fault or wrongfulness.

It would therefore be unreasonable to make wrongfulness the first, independent condition for liability, linking it to the conduct actually committed by

the person. This central role is played by fault, i.e., the departure of the conduct actually committed by the person concerned from the ascertainable standard of care required, which is determined primarily by the reasonable person test. The moment of wrongfulness is distinguished, for example, in Germany, Switzerland, and was similarly distinguished in the Latvian legal doctrine of the inter-war period (for this purpose using the concept of “*per se* unlawful act” used in Article 1635(1) CL). However, in the direction of modernization of the preconditions for liability, it is necessary to point to common trends in Europe. Neither the EPTL nor the DCFR uses the concept of wrongfulness (unlawfulness) or wrongful conduct, instead using the common concept of fault. Accordingly, in the author's view, such a separate precondition for liability (wrongfulness) can be dispensed with.

This makes it clear that the wrongfulness of conduct is not and cannot be an independent precondition for liability, but that it is the final conclusion of the analysis of the preconditions for liability (the theory of the wrongful result). In any event, whether or not wrongfulness is singled out as a separate, independent precondition for liability, the central issue in the general liability model is and will always be that of fault (negligence) in determining the standard of care required and in assessing whether the conduct actually committed by a person meets that standard. Consequently, if such culpable (negligent) conduct has (causally) caused damage, only then should it be assessed whether the legal system protects the victim against the occurrence of such damage, i.e., by ascertaining whether it amounts to legally significant damage and whether the infringer can establish a circumstance precluding liability.

The meaning of the degrees of fault

In tort, the law and, in contract, not only the law but also the contract, may require that the person's actual conduct, in order for liability to establish, must show a more significant or obvious departure from the required standard of care, i.e., gross negligence or wrongful intent. Thus, while in general principle a finding of ordinary negligence is sufficient to impose liability, in certain cases ordinary negligence will not be considered an unlawful degree of fault (as noted in the work, only an unlawful degree of fault characterizes fault) and consequently will not be sufficient to impose liability. This might raise the question – why such a distinction between degrees of fault is necessary at all, or more precisely, why in certain cases, for example, the law requires a more significant or obvious departure from the required standard of care in order for liability to apply.

In order to find an answer to this question, the author studied those provisions of the CL and other normative acts (e.g., Insurance Contract Law, Trademark Law, Commercial Law) in which the legislator has specifically defined gross negligence and/or wrongful intent as a legally significant degree of

fault. Accordingly, it is concluded that degrees of fault can be a tool for balancing the mutual rights and legitimate interests of the infringer and the victim. The legislator can thus express its position on the relative gradation of the rights and legitimate interests of persons protected by the state. For example, Section 86(4) of the Labor Law essentially provides that if an employee's work involves a high risk of damage, the employee will not be civilly liable for such damage caused by the employer through ordinary negligence. The reason for this is that in employment law the employee is generally considered to be the weaker party in the legal relationship, so it is only natural that the legal framework, including with regard to civil liability, is more lenient towards the employee. In the context of the provision cited above, the legislator has provided that the conduct of an employee will be considered to legally satisfy the standard of care required in so far as that conduct is not committed with gross negligence or wrongful intent. The legislator has therefore balanced the legal relationship between employer and employee by means of degrees of fault. Similarly, Article 119(1) CL provides that a spouse who manages the property of the other spouse is liable for damage caused by his or her gross negligence. Thus, a spouse is not liable in the administration of the other spouse's property for damages caused by his or her ordinary negligence. Here, too, the legislator has taken account of the special nature of the legal relationship between spouses.

The degrees of fault also demonstrate, among other things, the legal system's attitude towards "evil". In certain cases, the private autonomy of the parties or the available civil remedies are limited, prescription periods are affected (Articles 1636, 1642, 1643, 1776, 1779.1 CL, Article 445(1) Commercial Code, Article 456(1)), etc. In the case of wrongful intent, the infringer is always liable and this principle has been absolute since Roman law. This led to the development of a number of mandatory rules: a person will be liable for damage caused by the exercise of a right belonging to him if it is exercised with wrongful intent (Art. 1636 CL); it is forbidden to agree that damage done with wrongful intent need not be compensated (Art. 1643 CL); a person will be liable for damage caused with wrongful intent even if the victim has not taken reasonable precautions to prevent or mitigate the damage (Art. 1776 CL), etc. In principle, this is a kind of sanction provided for by civil law against infringers.

The legislator continues to make active use of this instrument today, as can be seen in many laws and regulations. This is to be welcomed, as the legislator wishes to distinguish between the legal consequences that arise when a person's conduct falls significantly short of the standard of care required. In this respect, as regards the call in the legal literature to abandon the degrees of fault "gross negligence" and "wrongful intent" in favor of the notion of "substantially wrongful conduct", it must be said that such a proposal is quite original. However, the question might arise on the thesis cited whether the substitution of the degrees of fault "gross negligence" and "wrongful intent" by the notion

of “substantially wrongful conduct” would make any substantive difference. Perhaps part of the answer lies in the thesis itself, suggesting that the new institute would be functionally equivalent, but with a different sounding.

In any case, given the idea and role of degrees of fault in civil law, as described above, and the stability of civil law traditions, it would be difficult to find a new legal institute that could serve as a substitute for the degrees of fault. As the work points out, degrees of fault contain general clauses, thus concepts of a sufficiently high degree of abstraction, which can be fleshed out by the applier of law depending on the circumstances of the particular situation. In this respect, it should be noted that the distinction between negligence and intent can also be found in the EPTL and the DCFR, as well as in virtually all European statutes, thanks in part to the strong influence of Roman law.

3. MAIN CONCLUSIONS AND PROPOSALS OF THE DOCTORAL THESIS

Taking into account the issues identified in the thesis, the analysis, and evaluation of the legal sources, and the considerations made, the following main conclusions and proposals are put forward:

1. Latvian civil law is characterized by two parallelly existing doctrines – the conception of excuses and the conception of fault. The conception of justifications focuses on the justifications presented by the alleged infringer and posits wrongful conduct as the first precondition for liability but pays relatively little attention to the content of this concept. At the same time, it abandons the notion of fault, stating that there is no basis for assessing fault since its assessment requires an examination of the person's mental attitude. The conception of justifications replaces fault with culpability, which is understood as a search for exceptions (justifications) for wrongful conduct, thus implying a presumption of culpability. The conception of fault, on the other hand, posits an objective category – fault (and its basic form, negligence) – as the main precondition for liability, in which the reasonably prudent and careful person clause (the reasonable person test) plays an important role in determining the standard of care required. According to the conception of fault, the fault of the infringer must, as a general principle, be proved by the victim. As with fault, there are two doctrines in the context of the wrongfulness of conduct: the theory of result and the theory of conduct. One requires the occurrence of a negative result in the form of an infringement of rights (the result theory) as a precondition for the establishment of wrongful conduct, while the other requires only conduct contrary to the rules of law (the conduct theory) as a precondition for the establishment of wrongful conduct. In this respect, legal theory and law application practice are currently in a state of uncertainty.
2. The author concludes that the concept of fault and degrees of fault is of fundamental importance in Latvian civil law. In the general liability model, it is the basic form of fault “negligence” as an objective category that is the central concept used to determine whether the alleged infringer can be held liable for the damage caused to another person. Accordingly, the calls in the Latvian legal literature to abandon the use of the concept of fault are ungrounded, since fault and, in particular, its manifestation, negligence, are not discardable concepts in civil law. Given that fault in Civil Law is characterized by an unlawful degree of fault (e.g., in certain cases a finding of ordinary negligence may not be sufficient to impose liability), fault in the Latvian civil law context can be defined as the failure of a person's actual conduct to meet the required standard of care in the form of an unlawful degree of fault – negligence or wrongful intent.

3. The division of the concept of fault into degrees of fault is necessary in order to establish different legal consequences in certain cases where the conduct actually committed by a person falls more significantly or more obviously short of the standard of care required. In particular, degrees of fault can be used as a tool to balance the rights and legitimate interests of the infringer and the victim, for example in the light of the special nature of the relationship between the two. The legislator thus has the opportunity to express its position on the relative gradation of the rights and legitimate interests of persons protected by the State. The degrees of fault also demonstrate, *inter alia*, the attitude of the legal system towards “evil”: a finding of wrongful intent may, in certain cases, limit the private autonomy of the parties or the available civil remedies, affect limitation periods (e.g., Articles 1636, 1642, 1643, 1776, 1779.¹ of the Civil Law, Article 445(1), Article 456(1) of the Commercial Law), etc. In the case of wrongful intent, the infringer is always liable and this principle has been absolute since Roman law. This has led to the development of a number of mandatory rules, which are also incorporated in Civil Law.
4. In the general liability model (Art. 1635(1), Art. 1779 of the Civil Law), there are three independent preconditions for tort liability: 1) fault (unlawful degree of fault); 2) legally significant damage (amount thereof); 3) a causal link between the fault (unlawful degree of fault) and the legally significant damage caused (amount thereof). The standard of care to be analyzed in the context of fault is determined mainly in two ways: a) by means of reasonably prudent and careful person clause or the reasonable person test, where the risk of damage is weighed against the necessary care (precautions to be taken); b) by means of the model of conduct contained in the legal rule, while respecting the protective purpose of the rule. A combination of these two methods of determining the standard of care required is not excluded, for example, where the applicable legal rule imposes a reasonable duty to take precautions or where the prescriptions laid down by the legislator are incomplete or vague.
5. The establishment of such a uniform first precondition of tort liability would bring Latvian tort law closer to the common European trends in tort law, which generally reflect a monistic approach, i.e., the application of a uniform concept of fault, meaning a breach of the required standard of care by negligence or wrongful intent. In this respect, neither the Principles of European Tort Law nor the Draft Common Model uses the concept of wrongfulness (unlawfulness) or wrongful conduct, instead using the above-mentioned, single concept of fault. In the context of Latvian law, it should be stressed that this proposal is by no means revolutionary. Fault as an objective category and an independent precondition for liability was also understood in Latvian civil law of the inter-war period, applying the norms of both the Baltic Local set of Civil Laws and the Civil Law.

6. The argument of critics on the concept of fault that fault is primarily attributable to the cognition of a person's mental attitude is ungrounded. Fault, including its basic form "negligence", is an objective category. Moreover, even wrongful intent, as a concept that is primarily confined to the human psyche, can be established by objective characteristics. This misconception of fault as a subjective category was, unfortunately, fostered by the concept of fault in the Civil Code of the Latvian SSR, which was treated as a category of the psyche. The same applies to the general presumption of fault, which was known in Soviet civil law, but not in the Baltic Local set of Civil Laws and Civil Law. Moreover, the relevant provisions of the Civil Code of the Latvian SSR were not transposed into the Civil Law of 1937, which was renewed after independence. Taken together, these circumstances provided good soil for the creation of the conception of justifications. It should be noted that Latvian civil law is no exception in this respect, as the continuation of the Soviet understanding of civil law on certain aspects of liability took place (and in some cases still takes place) in several civil laws of the former USSR states. Accordingly, the emergence of such a counter-reaction in Latvia, in an attempt to completely abandon the application of the concept of fault, is understandable, but it is not legally justified. A complete abandonment of the concept of fault would not only abandon the Soviet-era understanding of fault (which is undoubtedly out of place in modern civil law) but would also abandon the understanding of fault as an objective category that existed in the Baltic Local set of Civil Laws and was subsequently incorporated into the current Civil Law of 1937.
7. In the thesis, the author concludes that the Civil Law incorporates a theory of result according to which wrongful conduct is a final conclusion in the assessment of the preconditions for liability, but not an independent precondition therein. In the result theory, the element of the wrongfulness of the conduct relates to the harmful consequences of conduct done in form of negligence or wrongful intent, i.e., the harmed legal interests of another person. It is therefore not justified to single out the wrongfulness of the conduct as an independent precondition for liability. It is even less justified to make the wrongfulness of the conduct the first condition for liability, linking it to the conduct actually committed by the person. The actual conduct of the person is the main object of inquiry of the institute of fault. It should be noted here that the theory of result fits both the general and strict liability models, whereas the theory of conduct becomes problematic in both liability models. In the general (fault) liability model, the problem is manifested in situations not governed by legal rules, whereas in the strict liability model, to support a theory of conduct would mean that it would still be necessary to establish the illegality of conduct where liability attaches to the risk, or more precisely, to its materialization.

8. The approach proposed by the author does not entirely exclude the element of wrongfulness in the structure of liability system. According to the theory of result, as embodied in the Civil Law, wrongfulness can be said to exist when such culpable (negligent) conduct has not only caused harmful consequences as such, but these harmful consequences are attributable to the legal interests of another person which are protected by legal rules (the legal system as a whole). Therefore, the concept of legally significant damage, which corresponds to the concept of infringement of rights in Article 1635(1) of the Civil Law, becomes relevant. This concept is typically assessed under the premise of the damage (its extent), thereby ascertaining whether the legal system as a whole protects the victim from the damage he has suffered. In this respect, in the context of the Civil Law, one could rather speak of a presumption of wrongfulness in the finding of such damage caused by conduct (fault) that does not meet the standard of care required and from which the victim is protected by the legal system. This presumption of wrongfulness could be rebutted by a circumstance that excludes liability (e.g. the exercise of a right that belongs to the victim), which “neutralizes” the element of wrongfulness since it could then be said that the legal system does not protect the victim from damage of this nature. However, such a presumption of wrongfulness might seem artificial in the sense that in theory and in practice, the establishment of these circumstances automatically excludes liability, whether such a circumstance (e.g. an accidental obstacle) excludes fault or whether it nevertheless excludes the element of wrongfulness. The above mentioned clearly shows that the wrongfulness of conduct is not and cannot be an independent precondition for liability and that it is the final conclusion of the analysis of the preconditions for liability.
9. Applying the above theses to the conceptions of justifications and fault identified in Latvian civil law, the author concludes that the conception of fault, which does not reject but, on the contrary, foregrounds fault (its basic form negligence), is more appropriate and justified in tort law. The justifications put forward by the conception of justifications, on the other hand, are nothing other than circumstances that, if established, exclude civil liability. In this connection, it should be noted that, although Article 1779 of the Civil Law, which establishes a person’s obligation to compensate for damage, does not use the conception of fault, the author’s interpretation of that provision has led him to the conclusion that, as in the context of the first paragraph of Article 1635 of the Civil Law, fault must also be assessed in the context of the application of Article 1779 of the Civil Law.
10. At the same time, however, it cannot be concluded that the conception of justifications would not be suitable for Latvian civil law at all. The conception of justifications is, in a sense, appropriate in contract law. In tort

law, the fault of the infringer must be proved by the victim. If the victim succeeds, the infringer has to prove that one of the circumstances precluding liability, such as self-defense, is established. This model exists as a general principle in tort law, with a presumption of fault or strict liability model in certain statutory cases. Contract law, on the other hand, focuses on the justifications of the infringer (the breacher of contract), but here too the concept of fault cannot be completely discarded. Where the nature of the obligation breached is such as to amount to a duty to use all reasonable efforts in the form of an active measure, the absence of negligence may also serve as an excuse, thereby rebutting the presumption of fault. Conversely, where the nature of the obligation breached corresponds to a duty to achieve a certain result (strict liability model), an accidental obstacle may serve as a justification (a circumstance that excludes liability).

11. Contrary to what is stated in the legal literature, Civil Law does not provide for a general presumption of fault (negligence). Neither did the Baltic Local set of Civil Laws. The wording of Article 1644(1) of the Civil Law is misleading in this respect and requires clarification, first, as to the existence of a general presumption of fault and, second, as to the scope of application of such a presumption, i.e., whether such a presumption applies only in contract law or also in tort law. In the author's view, a general presumption of fault should apply in contract law where the subject matter of the obligation consists in a duty to use all reasonable efforts to act actively, whereas in tort the burden of proof should be left to the claimant (victim). Such an understanding would be consistent with the rules of the systems of contract law (German and Swiss) which are related to Latvian civil law, as well as with the general principles on the allocation of the burden of proof, including the thesis that the burden of proof should fall on the party within whose sphere the disputed circumstances fall. It should be noted that there is also a tendency in Latvian case law to apply the presumption of fault in contract disputes.
12. The introduction of a general presumption of fault (and thus a theory of justifications) in tort law would encourage cases where the victim could simply point to any person as responsible for the damage and make him produce justifications (*force majeure*, acting according to the will of the victim, etc.). If that person could not produce such justifications, then liability would apply. In this respect, the theory of fault, which does not provide for a general presumption of fault, would preclude such a possibility, since, according to the theory of fault, the victim must show a breach (fault) of the standard of care required by the alleged infringer. At the same time, it is important to note that such a theory of fault does not completely negate the need for a presumption of fault (or strict liability), but such specific models of liability should only operate in cases expressly provided for by law. Within the presumptions established by law, the subject who can be

required to prove due care must be clearly identifiable (animal keeper, member of the board of a company, contractual partner, etc.). In particular, there must be some legal link that gives the right to make an initial accusation against the subject in question. Consequently, in the author's view, the presumption of fault (and consequently the theory of justifications) cannot be made an absolute principle.

13. In the context of strict liability, the application of tort liability requires, in addition to legally significant damage (the amount thereof) and causation, as the first precondition for liability – an act (action or inaction) committed within the scope of strict liability, bearing in mind that, as a general principle, the strict liability model does not operate with the concept of a standard of care. In the application of contractual liability, on the other hand, the breach of a contractual obligation (Article 1785 of the Civil Law) is the first precondition for liability, in addition to legally significant damage (the amount thereof) and causation. This description of the preconditions is appropriate both for an obligation the object of which is the exercise of all reasonable efforts (general liability or fault model, in which negligence is presumed if the object of the obligation consists in the performance of action) and for an obligation the object of which is to achieve a certain result (mostly strict liability model).
14. The standard of care required is mainly determined by the clause of a reasonably prudent and careful person (or simply reasonable person) (Art. 1646 of the Civil Law), which is an open (undefined) concept of law. This reasonable person test involves an analysis of several legal criteria, the most important of which are foreseeability and avoidability of the damage. Methodologically, these criteria are assessed by means of a balancing method. In this respect, the breadth of the concept of the reasonable person allows the for the applicator of law to seek the fairest solution to the individual situation, considering the place and time of the damage, as well as other factual circumstances of the particular situation. The law may also be supplemented by sources such as morality, social values, the natural order of things, observations from life, logic, etc. In this respect, it is important to emphasize that the analysis of these legal criteria in the given factual circumstances must be carried out anew (from case to case). This means that a legal practitioner, having established that a person has been acting in negligence (fault), cannot thereby create a universally binding standard of conduct that could be automatically applied in apparently similar circumstances. Consequently, in each individual situation, the law must make a scrupulous assessment of the criteria of fault.
15. The main criteria for establishing negligence – foreseeability, and avoidability of damage (the (external) conduct dimension of the concept of negligence) – have been developed over time in European national private law and summarized accordingly, for example, in the first paragraph of Article

4:102 of the Principles of European Tort Law. In this respect, it should be noted that in Latvian case law, virtually all the criteria for establishing negligence listed in the Principles of European Tort Law are present. The author explains this phenomenon by the fact that in most European countries private law has been strongly influenced by Roman law (e.g., in Latvia through the adoption of the provisions of the Baltic Local set of Civil Laws into the Civil Law), which, in fact, has led to the situation where the same criteria for assessing negligence, historically already found in Roman law, have developed in different private law systems, although often named differently, but essentially the same. In this respect, it should be noted that it is objectively impossible to draw up a complete and exhaustive set of criteria for negligence. This is due to the consideration that all the unique circumstances of a given situation must be taken into account in determining the standard of care required.

16. The risk of damage or foreseeability of damage criterion is summarized as follows: the more serious the expected damage and the greater the likelihood that such damage will occur, the greater the risk of damage occurring and the greater the foreseeability of such damage. In turn, the greater the risk of damage, the more serious the precautions (due diligence) that must be taken. It is important to note that the degree of risk of damage is to be determined from the perspective of the moment of the activity in question, just moments before the event that caused damage. That is to say, this degree of likelihood, like other negligence criteria, must be assessed *ex-ante*. The Latvian case law perfectly illustrates that the risk of damage is of considerable importance in the assessment of negligence. For example, Latvian case law has concluded that the characteristics of the activity carried out by the defendant in the context of the number of potential victims who may be affected by the activity (e.g., regularly providing services in a dangerous manner to a significant number of people), as well as the regularity with which this type of damage occurs on a daily basis (e.g., leaking in an apartment), may be relevant in identifying the risk of damage occurring. The nature and value of the protected interest should also be taken into account in determining the risk of damage. In this respect, case law typically sets a higher standard of care in cases of non-pecuniary damage than in cases of damages, thus, for example, protecting a person's life and health more than his property. The analysis of the risk of damage must also take into account the dangerousness of the activity undertaken. Finally, it is important to highlight the criterion of the sphere of control (responsibility), which is one of the essential aspects of the determination of negligence, given that the failure to take sufficient precautions (failure to exercise due care) can only be attributed to the person whose sphere of control (responsibility) the risk of damage in question falls within in the first place. This aspect is particularly relevant in the context of inaction,

where, unlike active conduct, it is more difficult to identify the person who can be blamed.

17. The precautionary or damage-avoidability criterion is, in a concise way, similar to the risk of damage criterion: the greater the risk of damage, the more foreseeable and consequently the greater the care and thus the more serious the precautions that a person must take in his activities. The precautionary criterion is also recognized in Latvian case law. The legal and economic approach to this balancing process focuses on the costs of precautionary measures on the one hand and the costs of accidents on the other. Preventing all accidents at all costs is seen as an inefficient approach. Instead, it is efficient to take precautionary measures to the extent that the cost of these measures is lower than the risk of damage, i.e., the probability of damage multiplied by the expected damage that would result from such an accident. Accordingly, in most cases, precautionary measures aim at reducing risks rather than eliminating them. In this respect, sometimes the burden of precautionary measures is so heavy on the enforcer that this obligation has changed from a duty to exercise a certain degree of care to an obligation to guarantee a certain result (i.e., no damage at all, elimination of the risk of damage altogether). In these cases, strict liability is, in fact, applied, and such cases are also found in Latvian case law, for example, in the case of the obligation of persons to achieve a certain result derived from legal rules of a general nature. In the author's view, when actually applying strict liability in cases where such a liability model is not expressly provided for by the applicable legal provisions, the courts should specifically justify why the precautionary measures taken by the alleged infringer should not be given legal weight. Otherwise, situations are unjustifiably created in which, in order to avoid civil liability, a person has to invest disproportionately large financial resources in order to ensure a certain result – the complete elimination of the risk of damage.
18. There may be situations where a particular precautionary measure is effective and sufficient, but more effective measures become available at a later date. In the author's view, in such situations, two distinctions should be drawn: 1) if the obligation to take a more effective precaution is imposed by a legal provision, then the failure to take that more effective precaution can be blamed on the alleged infringer (provided that the purpose of the new norm's protection is to protect the victim from that type of damage); 2) if the obligation to take a more effective precaution is not imposed by a legal provision, then the question is whether a reasonable person would have taken such more effective precautions in relation to the particular risk of damage. In other words, the test of a reasonable person (fault) should be analyzed. It should also undoubtedly take into account, for example, how financially burdensome the new precautionary measure is compared to the precautionary measure available before.

19. A distinction should be drawn between inactions, where the potential infringer has engaged in certain activities (and consequently has not taken certain precautions or has taken insufficient or erroneous precautions), and “pure” or complete inactions, where the potential infringer has been completely passive, i.e., has not engaged in any specific activities before the damage occurred. In this respect, the findings in the legal literature – that the obligation to stop inaction and, consequently, liability for inaction can only arise if a legal provision expressly requires it – cannot be applied to every case of inaction, but only to cases of complete or “pure” inaction. Otherwise, anyone who has engaged in a particular activity but has failed to take the appropriate precautions, or has taken insufficient or erroneous precautions, will be able to escape liability relatively easily by claiming that there is no specific legal provision obliging them to stop the inaction. Moreover, such an approach would certainly not be consistent with the effective protection of the interests of victims.
20. If the risk of damage is caused by someone else (the victim, a third party) or by nature or the state of a thing, it is usually not obvious which person should be obliged to stop the inaction. In such cases, a number of indications may help to identify the duty to stop the inaction: (1) the specific link of the infringer to the place of the event; (2) the specific link of the infringer to the thing that caused the damage; (3) the specific relationship of the infringer to the victim (i.e., not only a legal duty to stop the inaction). It is significant that these indications are, in fact, also recognized in Latvian case law. In any event, such an obligation to cease and desist should, in particular, apply to the person who, by carrying out a certain action, has created the risk of damage in question, which is within the person’s sphere of control (responsibility). On the other hand, where the risk of damage is caused by a third party, by the nature or by the state of the thing, the reasonable person test must be analyzed with particular care in such cases, since liability for failure to act may be precluded by an accidental obstacle as a circumstance excluding liability.
21. In cases where the standard of care required takes into account the pattern of conduct set out in the applicable legal provision, the doctrine of the purpose of the protection of the legal provision, which is recognized in Latvian legal literature and has been analyzed in contemporary Latvian case law, also plays a significant role. In this respect, Latvian case law often shows that the legal obligations to “ensure”, for example, security or the condition of certain objects are interpreted as an obligation to guarantee a certain result or strict liability is applied (see, for example, Article 1084(1) of the Civil Law, which regulates the liability of the owner of a building) without assessing the precautionary measures taken by the infringer of the right. In any event, the extent to which the purpose of the provision is to protect the rights and interests of the potential victim depends on the obligation

imposed on the alleged infringer to take certain precautionary measures, and, in some cases, the purpose of the provision may even be to eliminate the risk of any damage or to achieve a certain result, which in turn means that the strict liability regime is, in fact, already in operation. Thus, not only is the purpose of the norm's protection inextricably linked to fault, for example, in the context of the precautionary measures to be taken but this doctrine can also be used to determine which of the models of liability (fault or strict liability) is applicable in a given situation. It should be noted here that the standard of care required may be influenced not only by written legal rules (statutory provisions, acts issued by the public, quasi-public entities, binding rules issued by a private body, etc.) but also by unwritten legal rules (general principles of law, customs, technical/professional standards, professional ethics, etc.).

22. The personal (internal) dimension of the concept of negligence contains two elements: knowledge and skills. This is not primarily a subjective question (i.e., what exactly the alleged infringer knew or what his skills were) but an objective question (what knowledge and skills a reasonable person in the place of the alleged infringer should have had). In determining the requisite level of knowledge and skill to be attributed to a reasonable person in the place of the alleged infringer, it is also here necessary to take into account the moment immediately before the event (i.e., to look *ex-ante*), so that even after hearing the facts of the case, it may become tempting for the law enforcer to look at the case from the other side, i.e., from an *ex-post* perspective. Thus, in determining the level of knowledge and skills required, account must be taken, *inter alia*, of the scientific and technological developments that existed shortly before the event giving rise to the damaging consequences. The knowledge required must relate to the risk of damage occurring (its severity and likelihood). Furthermore, this knowledge must be general in nature: the knowledge required must not relate to the sequence of events that caused the damage, but to the nature of the damage. Skills, like knowledge, must also be applied in a general way – not to the ability to avoid or reduce the risk of particular damage, but only to the ability to avoid the accident itself. In this sense, the reasonable person is “shaped” according to the nature of the conduct committed by the person. Accordingly, the social role of the person at the time is important in determining the standard of care required, explaining why one situation requires better knowledge and skills than another.
23. In Latvian contract law, civil liability arises for a breach of a contractual obligation by the debtor, which in certain cases requires an assessment of negligence, i.e., an analysis of whether the debtor acted in accordance with the standard of care required. In such cases, a general presumption of negligence (fault) should apply where the object of the obligation is manifested in a duty to use all reasonable efforts to act actively. This assessment should

be made not only in the cases provided for in Article 1649(2) of the Civil Law (i.e., where it is expressly provided for by law) but also where it arises from the terms of the contract (its content) or the legal nature of the contract concluded (the subject matter of the obligation) (Article 1785 of the Civil Law). In this respect, the author finds the theoretical insights of German and Swiss contract law, as well as the doctrine recognized in the Anglo-Saxon and Roman-Germanic legal systems of the division of contractual obligations into (1) the duty to use all reasonable efforts and (2) the duty to achieve a certain result. For example, payment obligations, obligations of the contractor to produce a certain thing, are subject to a strict liability regime, i.e., the legal literature tends to include this type of obligation in the so-called “strict liability group” of obligations. It should be noted that in this respect there are no significant differences between German contract law (based on the principle of fault) and the trend in common European contract law (in the context of the conception of justifications).

24. In the context of contractual liability, the private autonomy of the parties, according to which the parties define the obligation to be performed, from which the content of the standard of care required is derived, plays an essential role. The parties may contractually reinforce or mitigate the statutory liability model, including the strict liability regime, subject to the requirements of mandatory rules. In this respect, the institute of contractual guarantee plays an important role. Taking into account the obligations of this strict liability group, the general presumption of fault (where the object of the obligation consists in a duty to use all reasonable efforts in the form of active conduct), and the fact that typically parties in private law determine the precise pattern of conduct of the parties (which is not possible in tort), often resulting in strict liability, it can be concluded that in practice the application of contractual liability does not pose particular problems for the institution of fault, given that negligence analysis is relatively rare in practice.
25. For these reasons, there is not and cannot be any useful discussion on whether the strict liability model or the general liability (fault) model prevails in contract law from the point of view of Civil Law. Rather, it should be acknowledged that neither of the two models dominates and that instead there is a mixed system of liability, especially given that the dividing line between the two liability models is very fragile. Instead, the focus of the debate should be on the criteria of contractual negligence. Where the debtor’s fault is to be assessed, the reasonable person test applies, which works in contract law in a similar way to tort law, but certainly not identically. Contract law uses the general clause “average debtor in the circumstances” (e.g., an average bailee in the circumstances, and in this respect, it would also be important to ascertain whether or not the bailee in the circumstances is a merchant, given that merchants are held to a higher

standard of care). The basic criteria for establishing contractual negligence are similar to those in tort law (foreseeability of damage and avoidability of damage). Although the basic criteria are conceptually the same, they are not identical in substance. It should be noted here that Latvian case law also tends to take into account, in contract law disputes, the criteria for assessing negligence recognized in tort law, such as the dangerousness of the activity, the precautions available, the closeness of the relationship between the parties or the special mutual trust (reliance).

26. In the context of contract law, it is important to distinguish between civil liability and another civil remedy – a claim for the performance of a contract. This distinction is important because the legal literature sometimes tends to treat the two civil remedies together without distinguishing between them, which can lead to a misunderstanding of the concept of fault in a particular liability issue. For example, the victim's duty under Article 1776 of the Civil Law to take reasonable measures to mitigate the damage is limited to the issue of civil liability and, more specifically, to the issue of damages. However, it does not apply to claims for the performance of a contract. In contract performance claims, any action or inaction of the creditor (as the victim of the contract) which might hypothetically fall short of the required diligence, may affect the creditor's right to enforce the contract only in cases specifically provided for by law or contract. This idea is based on the thesis that, as a general principle, the right of a creditor to enforce a contract cannot be audited by a court by looking for defects in the actions of the creditor (as a contractual victim). The only instance of a general rule in the Civil Law that can suspend the binding effect of a contract to the detriment of the creditor is Article 1591 of the Civil Law, which provides for a right of objection for breach of contract. However, even then, such a reservation can only be used if the creditor fails to fulfill an obligation rather than exercising a right.
27. A common form of wrongful intent is the use of rights and the performance of duties to damage (i.e., contrary to good faith), but here again it should be borne in mind that not every use of rights contrary to good faith that does not enjoy legal protection automatically qualifies as wrongful intent. On the other hand, as has also been recognized in case law, there is no good faith in the case of wrongful intent. Moreover, in the context of the use of rights, the criterion of "purpose of the damage" is an objective one. For example, it is possible to establish the purpose of the detriment if a person exercises his right without any objectively protectable interest, that is to say, if it can be shown that certain conduct cannot, according to the objective circumstances of the case, have any purpose other than to cause damage to another.
28. The criteria for the establishment of wrongful intent are: 1) a person's deliberate (intentional) conduct (which includes both (a) actions and (b)

inactions), (2) as a result of which (3) another person has suffered (a) an intended legally significant damage or (b) legally significant damage the likelihood of which the person was aware of or foresaw (tolerated). The criterion of knowing (intentional) conduct may also be satisfied by conduct contrary to good morals, and in such cases, as in the context of negligence, the test of a reasonable person in the relevant factual circumstances must be applied, and the law enforcer cannot be guided by his own internal beliefs of good faith.

29. Most often, a person's knowledge of some legally relevant circumstances underlying the damage, but acting despite those circumstances, is indicative of wrongful intent. The concept of wrongful intent in this sense is, therefore, closer to the concept of bad faith known in case law, which is defined in a concise way as a person's knowledge (or ought to have known) of certain legal impediments or defects. Similarly, objective characteristics such as the means and methods used by the infringer, the systematic nature of the conduct (plannedness), its coherence, and the person's purpose may also be indicative of a person's wrongful intent. Sometimes the result achieved by the infringer, such as a benefit obtained by the infringer, is indicative of wrongful intent. These objective characteristics must always be seen in conjunction with each other, as this can lead to a picture of the situation as a whole, including the conclusion that the person acted with wrongful intent. This thesis is essentially confirmed by the existing Latvian case law. Consequently, it cannot be agreed with the Latvian legal literature that proving a person's form of fault in the form of intent can be complicated by the difficulties of cognizing mental attitude, which in practice may prove almost impossible and disproportionately burdensome for the claimant.
30. In the context of gross negligence, the wording of Article 1645(1) of the Civil Law could be misunderstood in the sense that gross negligence *per se* would include the initiation of conduct characterized by the harmfulness and dangerousness referred to in the provision. This should not be so understood. Many social and economic activities are risky, but they have been socially accepted. Accordingly, persons engaging in such activities as such cannot automatically be regarded as negligent. Gross negligence can only be said to exist if, in the face of this significant risk of damage, a person fails to exercise due care and to take the necessary precautions. In other words, gross negligence is characterized by a more significant imbalance between the risk of damage and the conduct of the person in the context of the required care compared to ordinary negligence. As recognized in contemporary Latvian case law, gross negligence may be established if the infringer not only failed to exercise the care and diligence of a reasonably prudent and careful person and thus failed to take measures normally appropriate in the circumstances to prevent the infringement of

the right, but also failed to do anything at all or took only a few minor, formal measures to prevent the infringement from occurring, or, although not wishing negative consequences, nevertheless ignored precautionary measures. It is important to stress that gross negligence is also an objective category.

31. There is a tendency in Latvian case law to equate gross negligence with wrongful intent, i.e., that it is essentially the same concept. At first glance, this view could be viewed as justified, as the second part of Article 1645 of the Civil Law provides that “in terms of damages and other civil consequences, gross negligence is fully equivalent to wrongful intent”. Moreover, in some case law, the legal applicator does not simply “equate” these degrees of fault with each other, but, in fact, discards the criteria of gross negligence, accordingly relying only on the elements of wrongful intent. However, such an approach is not justified. If a provision of the Civil Law provides that, to use the rhetoric of Article 1645(2) of the Civil Law, one particular degree of fault (e.g., wrongful intent in the context of Articles 1642, 1643, and 1776(2) of the Civil Law) is relevant for “civil consequences”, then such a distinction between gross negligence and wrongful intent becomes vitally necessary. Consequently, this equation in the second paragraph of Article 1645 of the Civil Law applies only to those cases where the provisions of the Civil Law place gross negligence and wrongful intent in equivalent categories in terms of legal consequences. There is therefore no basis for speaking of this equivalence as a general principle. Accordingly, the second paragraph of Article 1645 of the Civil Law is unsuccessfully worded and, to a certain extent, even misleading. This provision of the Civil Law would be clearer if it were followed at the end by the addition “in the cases specified in appropriate place” (as in Article 1647 of the Civil Law).